

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

VERBÁLNÍ VYJÁDŘENÍ CÍRKEVNÍ SYMBOLIKY V ŽIVOTĚ KONSTANTINOVĚ

(Verbal manifestation of ecclesiastical symbolism in The Life of Constantine)

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Olga Palkosková, Ph.D.

Autor práce: Radovan Vlha

Partyzánské náměstí, 3

Ostrava

Český jazyk - matematika

Prezenční studium

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury.

Místo vypracování: Praha

Datum:

Podpis:

Rád bych na tomto místě poděkoval za pečlivé vedení práce a poskytnutí cenných rad PhDr. Olze Palkoskové, Ph.D.

0 Obsah

0	Obsah	4
1	Anotace	6
2	Anotation	6
3	АННОТАЦИЯ	6
4	Klíčová slova	7
5	Key words.....	7
6	Ключевые слова	7
7	Úvod.....	8
8	Metoda práce.....	9
9	Život Konstantinův – literární památka	10
10	Číselná symbolika.....	11
10.1	Číselná symbolika - exkurz	17
11	Mládí Konstantina.....	17
12	Mládí Konstantina – Jazykový rozbor	26
12.1	Lexikologie	26
12.2	Zkratky - exkurz	28
12.3	Zkratky.....	29
12.4	Syntax.....	29
12.5	Tvarosloví	31
13	Disputace první	31
14	Disputace první – Jazykový rozbor.....	33
14.1	Lexikologie	33
14.2	Zkratky.....	33
14.3	Syntax.....	34
14.4	Tvarosloví	35
15	Disputace druhá	35
16	Disputace druhá – Jazykový rozbor.....	38
16.1	Lexikologie	38
16.2	Zkratky.....	39
16.3	Syntax.....	39

16.4	Tvarosloví	40
17	Disputace třetí.....	40
18	Disputace třetí – Jazykový rozbor	46
18.1	Lexikologie	46
18.2	Zkratky.....	46
18.3	Syntax.....	46
18.4	Tvarosloví	48
19	Misie na Velkou Moravu – historické vyobrazení doby	48
20	Konstantin vynalézá písmena	51
21	Konstantin vynalézá písmena – Jazykový rozbor	56
21.1	Lexikologie	56
21.2	Zkratky.....	56
21.3	Syntax.....	56
21.4	Tvarosloví	57
22	Příchod na Moravu.....	58
23	Disputace čtvrtá	60
24	Disputace čtvrtá – Jazykový rozbor.....	64
24.1	Lexikologie	64
24.2	Zkratky.....	65
24.3	Syntax.....	65
24.4	Tvarosloví	65
25	Pozvání do Říma	65
26	Ostatky svatého Klimenta	67
27	Smrt Konstantinova.....	69
28	Patriarcha Fotios	73
29	Závěr.....	77
30	Závěr jazykových rozborů	78
31	English Summary.....	80
32	Резюме	82
33	Přílohy – časová osa	84
34	Seznam použité literatury.....	85

1 Anotace

Práce se zejména zabývá problematikou církevní symboliky v staroslověnském textu Života Konstantinova, ale navíc také vysvětluje v textu vypsané historicko-politické motivy. V doplňkových kapitolách je popsána úloha patriarchy Fotia, nebo svatého Klimenta. Také se práce zaměřuje na jazykový rozbor vybraných kapitol, který vyjeví, že text nebyl psán pouze jedním autorem.

2 Anotation

The work focuses on the issue of ecclesiastical symbolism in the Old Slavonic Life of Canstantine, but also explains historical and political motifs mentioned in the text. The role of the patriarch Photius and Saint Clement is described in the additional chapters. The work also concentrates on the linguistic analysis of the representative chapters, from which arises that the text was not written by only one author.

3 Аннотация

Цель данной работы – выявление церковной символики в тексте старославянского Жития Константина и объяснение историко-политических мотив, написанных в тексте. Работа дополнена описанием роли патриарха Фотиа или святого Климента. Кроме того, мы сосредоточили внимание на языковедческом анализе, с помощью которого было выявлено, что текст не мог быть написан только одним автором.

4 Klíčová slova

Církevní symbolika, Fotios, sv. Konstantin, sv. Metoděj, Velká Morava, Život Konstantinův

5 Key words

Ecclesiastical symbolism, Photius, Saint Constantine (Saint Cyril), Saint Methodius, Great Moravia, The Life of Constantine

6 Ключевые слова

Церковная символика, Фотий, святой Константин (Кирилл), святой Мефодий, Великая Моравия, Житие Константина

7 Úvod

Tato práce si klade za cíl verbálně vyjádřit a vysvětlit některé církevní symboly obsažené v textu Života Konstantinova, ovšem nemůže opomenout ani historický kontext, který mnohdy napomůže odlišit hagiografické a symbolické prvky, které pouze naplňují schémata byzantského písemnictví devátého století, od událostí reálně podložených, které jsou jen pro tehdejší čtenáře doplněny o patřičné zázraky.

Dále bude práce tyto symboly analyzovat z jazykového hlediska, které bude vždy umístěno na konci příslušných kapitol. Jazykový rozbor bude strukturován podle jednotné osy zahrnující: lexikologii, zkratky, syntax a tvarosloví, ale chceme zdůraznit, že zejména pod oddíl syntax budeme řadit také pasáže týkající se stylistiky, tedy nenaplňujeme striktní syntaktické hledisko. Zároveň není cílem práce vyčerpávající vysvětlení všech jazykových jevů, spíše se snažíme obohatit nazírání na církevní symboliku také z pozice jazykové, i ta totiž mnohé prozrazuje o důvodech použití určitých slov. Tvaroslovný rozbor se zaměří pouze na instrumentál singuláru o-kmenů a io-kmenů.

Dále bychom chtěli upozornit čtenáře, který není plně obeznámen s veškerými historickými okolnostmi našeho textu, aby v případě potřeby využil časovou osu, která je uvedena v příloze. Tato osa napomůže snadnější orientaci, která je mnohdy znemožněna častým střídáním římských papežů, konstantinopolských patriarchů a byzantských císařů a umožní tak čtenáři se plně soustředit na důležité okamžiky v životě Konstantina. I tyto momenty jsou na ose graficky vyznačeny.

8 Metoda práce

Jednotlivé pasáže (jak staroslověnské, tak český překlad) citující Život Konstantinův jsou převzaty z knihy *Magnae moraviae fontes historici II – Textus biographici, hagiographici, liturgici*, ale jsou podrobeny zejména ve staroslověnském znění úpravám podle knihy P. A. Lavrova *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj piš'mennosti*, kdy jsou doplněna absentující řecká písmena a jiné speciální znaky. V jazykovědných částech nebudeme uvádět překlady všech slov, věty překládány budou i nadále.

Veškerý výklad církevních symbolů je založen na Novém biblickém slovníku autora J. D. Douglase, *Křesťanských symbolů* od J. Studeného a dále z knih uvedených v seznamu použité literatury, ze kterých je také čerpáno historické povědomí o námi uvažované době.

V jazykovědných částech plně vycházíme z knihy Radoslava Večerky *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*, a zejména etymologické pasáže doplňujeme podle Václava Machka a jeho knihy *Etymologický slovník jazyka českého*. Nominativní tvary slov čerpáme z *Vokabuláře klasické staroslověnštiny* autorů Václava Vondráka a Josefa Bartoně. Při zkoumání tvaroslovného stavu srovnáváme text z první poloviny XV. století dochovaný v kodexu bývalé Duchovní akademie v Moskvě a jihoslovanský opis Vladislava Gramatika z druhé poloviny XV. století.

I když rozebíráme Život Konstantinův, musíme v některých případech přihlídnout k Životu Metodějově, který nám pomůže správně rozšifrovat některé složité momenty.

9 Život Konstantinův – literární památka

Studium této jedné z nejdůležitějších literárních památek slovanského písemnictví bylo na vědecké bázi započato až v devatenáctém století. Od této doby celé generace slavistů přinášely nové poznatky, které se navzájem jak potvrzovaly, tak si v mnohém odporovaly, až bylo dosaženo jisté shody, která je považována za všeobecně přijatelnou. Současný stav bádání nám umožňuje alespoň z části správně zodpovědět následující otázky spjaté se samotným textem, které po dlouhou dobu zůstaly nerozřešené.

Zajímají nás především čtyři zásadní otázky, které nastolil i Vladimír Vavřínek.¹ Je to na prvním místě otázka doby vzniku, poté místo vzniku, v jakém jazyce byla památka původně sepsána a kdo je jejím autorem.

Řady slavistů, historiků, ale i odborníků z řad teologů se snažily zodpovědět předložené otázky, mnohdy s rozdílnými závěry, ale současně se považuje za prokázané, že Život Konstantinův vznikl ještě za života jeho bratra Metoděje (ten umírá roku 885) a byl sepsán na Velké Moravě. Původním jazykem byla bezesporu staroslověnština. Plně nerozřešena stále zůstává otázka autorství, nicméně se však všeobecně předpokládá, že prvotní podnět k sepsání byl vyslán Metodějem, velice silně se uvažuje i o jeho spoluúčasti při tvorbě (a to na základě až osobních zpráv, které jsou v textu předkládány), ale samostatné autorství Metodějovo je vyloučeno.²

Památkou, která doplňuje Život Konstantinův je jiná staroslověnská památka – Život Metodějův. Ale bylo prokázáno, že tyto texty nebyly sepsány jedním autorem, i když silné hlasy na podporu jednoho autora vyzdvihovaly právě jejich vzájemné doplňování (v Životě Konstantinově se příliš nedočteme o Metodějovi, jako by se autor nechtěl zbytečně opakovat, když život druhého z bratrů bude moci dostatečně popsat později), ale rozdíl ve stylu je natolik značný, že jeden autor je vyloučen. Život Konstantinův je psán velice složitým jazykem, který předpokládá vzdělaného čtenáře, naproti tomu Život Metodějův je psán jazykem daleko prostším.

¹ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 4

² Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 9

Všechny uvedené skutečnosti dokazují výsadní postavení Života Konstantinova ve slavistických spisech, ten předkládá nanejvýš cenné informace a navíc se jedná o text pramenný, ovšem nezachovaný v protografu, ale pouze v 59 mladších církevněslovanských prepisech, kdy nejstarší je z patnáctého století.

Úvodní pasáže Života Konstantinova jsou podle autorek Procházkové a Suché postaveny na hagiografických schématech příznačných pro celé byzantské písemnictví devátého století. Mladý Konstantin je tak již od útlého mládí provázen nejrůznějšími zázraky, jež jsou samozřejmě vypisovány, ale zároveň autorky poukazují na to, že četnost zázraků v Životě Konstantinově je daleko menší než u jiných, podobných, písemných památek. Spíše se v námi rozebírané památce setkáváme s běžnými životními situacemi, které jsou jen nadpřirozeně motivovány.³

Další naše úvahy se musí pohybovat v rámci církevní symboliky a zde je nutné si uvědomit, že ta je velice často naplňována schematickými prvky, topoi. Dále je celý text notně prokládán odkazy na bibli, která jednoznačně naplňuje potřeby jak čtenářské, tak verifikuje správnost textu, a v neposlední řadě plní i funkci symbolickou, kdy patřičné citáty a symbolika v nich obsažená potvrzují nevyhnutelnost a předurčenost skutků v životě sv. Konstantina.

10 Číselná symbolika

Zprvu se v práci zaměříme pouze na čísla. Tento motiv prochází celým dílem a rozebírání a vysvětlování jednotlivých čísel z pozice jejich symboliky na patřičných místech by sice vedlo k chronologickému výkladu, ale zároveň by nezbylo jiné cesty, než prokládat text poměrně dlouhými pasážemi z oblasti číselné symboliky, což by způsobilo zbytečné tříštění myšlenek a činilo práci obtížně čitelnou.

Číslo má v době, ve které se odehrávají životní osudy světce, svatého Konstantina, zcela specifické postavení, je blízce spjato s filozofií, matematikou a astronomií, tedy s vědami, které i Konstantin (jak si později ukážeme) musel ovládat, aby byl považován za člověka vzdělaného.

³ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 12

Pročítáme-li Život Konstantina, tak si zejména v jeho počátečních kapitolách nemůžeme nepovšimnout značného počtu číselných údajů. Postupně si ukážeme, které z těchto údajů nabývají hagiografického, teologického či symbolického významu, a které v sobě skrývají význam čistě realistický.

Již v úvodu se objevuje číslo čtrnáct. Tato číslice nám předkládá datum smrti Konstantina, což je zcela běžný začátek všech hagiografických spisů. Ale číslice čtrnáct se však sestává z násobků odpradáвна důležitého čísla (a to nejen v uvažování křesťanském) – sedmičky.

Číslo sedm je charakterizováno jako číslo označující naplnění, dokonání a završení dokonalých skutků, zde srovnajme s Gn 2,2 „*Sedmého dne dokončil Bůh své dílo, které konal; sedmého dne přestal konat veškeré dílo.*“ Okolnost posvátnosti sedmičky i u jiných (nekřesťanských) kultur můžeme vidět ve spojení s měsíčním cyklem, jehož jednotlivé fáze trvají vždy sedm dní. Po úvodu, kdy se dovídáme datum úmrtí světce, se plynule dostáváme na začátek jeho života a v druhé kapitole jsme svědky narození samotného Konstantina, který se narodil jako sedmý ze sedmi dětí svého otce: *Живъи же съ подроужіемъ своимъ, роди седмєро отрочатъ, отъ нихъ же вѣ мѣзинецъ .ї. Константинъ философъ.*⁴ Číslice sedm však pokračuje v textu dále, již na počátku třetí kapitoly se dozvídáme, že v sedmi letech se zdá malému Konstantinovi sen: *Семи же лѣтъ отрокъ бывъ, видѣ сонъ.*⁵

Tento sen můžeme považovat za poselství od Boha (přichází právě v sedmi letech, jedná se zde také o dovršení, konkrétně dětství) a Konstantin se po tomto poselství vydává dále na cestu moudrosti – začíná se vzdělávat na poli filozofie, kde již jako dítě dosahuje mimořádných výsledků. Jeho sen potřebuje výklad a ten mu podává matka s otcem, zde se objevuje záměrně matka i otec dohromady, číslo dvě v daném kontextu symbolizuje spojení: „*Muž a žena tvoří základní jednotku – rodinu.*“⁶ Tento fakt spojení je doložen i gramaticky, kdy je v textu (a to bude platit

⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 61 (Jsa živ se svou manželkou, zplodil sedm dětí, z nichž nejmladší, sedmý, byl Konstantin Filosof.)

⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 62 (Když bylo chlapci sedm let, viděl sen.)

⁶ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník.* 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 136

takměř důsledně, když bude označení dvou předmětů⁷) použito duálu: *СЛЫШАВША ЖЕ СЛОВЕСА СІА РОДИТЕЛА ЕГО, РЕКОВА КЪ НЕМОУ...*⁸ Váha jejich slov je podpořena i biblí, kde se dočítáme, že syn má ctít otce svého i matku svou (Ex 20,12: „*Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.*“).

Číslice sedm ve významu završení je dále vysána ve čtvrté kapitole, kdy mladý Konstantin odmítá jak sňatek, který by mu zajistil bohatství, tak i výhodná místa nabízena logotetem. Až na prosby císařovny se po šesti měsících, tedy měsíc sedmý, nechává přemluvit a stává se učitelem na univerzitě a vyučuje filozofii. Tento motiv vzpírání a poté přijetí má základ v Písmu, například v Ex 4, 10: „*Ale Mojžíš Hospodinu namítal: „Prosím, Panovníku, nejsem člověk výmluvný; nebyl jsem dříve, nejsem ani nyní, když ke svému služebníku mluvíš. Mám neobratná ústa a neobratný jazyk.“* A právě tento motiv odmítání a poté přijmutí je pro legendy byzantského rázu zcela obvyklý. Již nyní jsme byli svědky značných podobností jednotlivých pasáží s biblí, a tedy můžeme přijmout názor Vladimíra Vavřína, že „*stejně tak jsou biblického původu i četná další místa v ŽK.*“⁹

Význam číslice sedm se ale objevuje v textu také rafinovaněji, a to konkrétně v kapitole sedmé, která končí (tedy je opět završením) odchodem Konstantina z veřejného života k životu zasvěcenému pouze modlitbám a knihám. Kapitola sedmá pracuje s biblí v míře více než hojně a nejen v jejím závěru se objevuje číslice sedm: *ПРЕПИТАВЪИ ИНОГДА ИСРАИЛЬТЪ ВЪ ПУСТЪИНИ, ТЪ ИМАТЬ ДАТИ И НАМЪ ЗДЕ ПИЩОУ, НО ШЕДЪ ПРИОВИ ПОНЕ .Ѣ. НИЩИХЪ МОУЖЬ, ЧАА БОЖІА ПОМОЩИ. И ІАКО БЫСТЬ ОБѢДНАІА ГОДИНА, ТОГДА ПРИНЕСЕ МОУЖЬ БРЕМА ВСАКОА ІАДИ И .І. ЗЛАТНИКЪ.*¹⁰ Oněch pět chudobných mužů (.Ѣ. *нищихъ моужь*), kteří mají být přizváni, tak spolu se sluhou Konstantina a jím samým dávají dohromady opět číslo

⁷ Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vyd. Olomouc : Euroslavica, 2006. str. 139

⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 63 (Uslyševše pak tato slova jeho rodiče, řekli mu...)

⁹ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 59

¹⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 75 („Ten, který nakrmil kdysi na poušti Izraelské, dá pokrm i nám zde. Jen jdi (a) přizvi (ještě) aspoň pět chudobných mužů v očekávání boží pomoci.“ A jakmile nastala hodina oběda, tehdy přinesl náhle (jakýsi) muž ranec všemožného jídla a deset zlatáků.)

sedm. Symbol završení je také charakterizován pomocí čísla deset, které naplňuje muž přinášející jídlo a deset zlaťáků.

S číslem sedm se také setkáváme v úplném závěru Života Konstantina, kdy se dočítáme: **ПОВЕЛѢ ЖЕ ПАПЕЖЬ ВЪЛОЖИТИ И ВЪ РАКОУ И ЗАБИТИ И ГВОЗДИ ЖЕЛЕЗНЫМИ, И ТАКО ДРЪЖА И СЕДЬМЬ ДЪНІИ, ГОТОВА НА ПОУТЬ.**¹¹ I zde se tedy čeká oněch sedm dní, než mohou být ostatky Konstantinovy převezeny do kláštera jeho bratrem Metodějem.

Jak je patrné, většinu těchto výskytů čísla sedm můžeme považovat za čistě symbolického charakteru, neboť užití je často řízeno požadavky hagiografických spisů tehdejší doby: nejmladší z dětí, šestiměsíční přemlouvání, odchod Konstantina z veřejného života... Obliba užívání tohoto čísla je patrná i v jiných byzantských hagiografických spisech, kdy je číslice sedm použita například i v Životě a skutcích blahoslaveného Symeóna Sloupovníka: „*Vyslechnuv to, vyšel svatý Symeón z chrámu a přišel na pusté místo, vrhl se na tvář, sedm dní plakal a modlil se k Bohu, nedotknul s ani jídla ani pití.*“¹²

Jak bylo zmíněno, nejen číslo sedm, ale i jeho násobky nabývají symbolického významu, číslovka čtrnáct se tak objevuje hned v úvodu celého Života Konstantinova, kde však plní funkci obvyklého topoi, oznamuje nám datum úmrtí světce. Již ve druhé kapitole jsme svědky toho, že rodiče po narození jejich syna spolu žijí jako bratr a sestra po dobu čtrnácti let (prvek zdrženlivosti je ale opět čistě schematický). Víme také, že Konstantin umírá ve věku 42 let, tedy 6 x 7, 14. února, čemuž odpovídá podle východního počítání sedmý měsíc.

Čtenář si právem pokládá otázku, zda bylo užívání čísla sedm (a jeho násobků) v textu vedeno pouhou snahou o naplnění symboliky, protože je až s podivem, jak často se právě číslice sedm v textu vyskytuje, nebo byla motivace autora někde jinde. Vladimír Vavřínek k této problematice píše: „*Všechny údaje založení na sedmičce nelze také vyloučit. Arsenius byl skutečně jedním ze sedmi římských*

¹¹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 114 (Přikázal pak papež uložit jej do rakve a zatlouci jej železnými hřebíky a tak ho choval sedm dní, konaje přípravy na cestu.)

¹² Bláhová, E., Hauptová, Z., Konzal, V., Páclová, I. *Byzantské legendy. Výběr textů ze IV. – XII. století.* 2. vyd. Červený Kostelec : Pavel Mervat, 2007. str. 33

*biskupů suburbánských (biskupů-kardinálů). Je také velmi nepravděpodobné, že by životopisec mohl tak brzy po Konstantinově smrti a za života jeho současníků, kteří ji byli přítomni a zúčastnili se pohřbu, uvádět vymyšlená data o jeho smrti.*¹³ Výskyt celé řady údajů obsahující číslo sedm tedy již nemůžeme považovat za výraz upotřebení symbolického prvku, ale za základ reálně podložený. Je problematické určit, kdy přesně byl život Konstantinův sepsán, ale Vladimír Vavřínek dochází k závěru, že tak muselo být mezi léty 874 – 880, tedy je skutečně nepravděpodobné, že by byly údaje o dataci smrti Konstantinově upravovány jen za účelem naplnění číselné symboliky.

Nicméně také nelze nekriticky přijímat fakt, že všechny události mají reálný základ, mnohdy se skutečně jedná o výrazivo číselné symboliky, ale je důležité si uvědomit, že číslice sedm není tvořena uměle za každou cenu, ani není zbytečně nadužívána v momentech, kdy by užita být mohla, ale je nahrazena číslicemi jinými.

Další podstatnou číslicí ve smyslu symboliky je číslice jedna. **Мало же просимъ, токмо одного златика.**¹⁴ A za tento jeden zlatý slibují Agaréni (tj. Arabové neboli Izmaelitě) všem ostatním národům mír a poklid. Zde onen jeden zlaťák však nevystupuje jako symbol jedinečnosti, ale spíše poukázání na minimum, za které je možné vykoupit mír. Je zcela zřejmé, že v žádném případě není požadavek Arabů přijatelný, což je listivě obhájeno pomocí slov, že nemá cenu řešit, kdo je komu podřízený nebo nadřízený (a tedy po kom je možné vyžadovat poplatek), jsme-li v situaci, kdy jsou obě strany podléhají straně třetí.

V textu nechybí ani zastoupení číslice osm. Ta nám však nepředkládá žádný teologický význam, opět jsme svědky reálnosti života Konstantinova, když se tento učí osm částí židovské gramatiky, kterou dokonce přeloží.

Značně problematické jsou číslice složené. Jednak z důvodu neshody v různých pramenech, tak také z důvodu jejich výkladu. Prvého jsme svědky na konci jedenácté kapitoly spisu, kdy Konstantin osvobodí řecké zajatce, kterých je však buď dvacet, nebo dvě stě, údaje se v jednotlivých opisech textu liší. U všech číslovek

¹³ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 61

¹⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 73 (Vyžadujeme, pouze jeden zlaťák.)

složených jsme při výkladu prakticky vždy odkázáni na jejich prvočíselný rozklad. Proto číslici dvacet chápeme jako 2 x 2 x 5, kde se vyskytuje nám již známé číslo pět charakterizující dovršení a číslice dvě, symbolizující jednotu. Číslice dvě stě je jen prostým rozšířením prvočinitelů dvacítky, tedy jiná symbolika nevzniká a tato číslice se objevuje v také v kapitole jedenácté (prakticky předchází motivu propuštění řeckých zajatců), kdy jsme svědky pokřtění lidí, kterých je „**КРИСТИ ЖЕ СА ОТЬ СИХЪ ЧА ДИ ДВѢСТѢ.**“¹⁵

Na problematiku speciálně tohoto složeného čísla lze ale také nahlížet jinak. Je třeba brát v úvahu, že v Byzantské říši se běžně používala desítková číselná soustava, což by podporovalo myšlenku, že takto vyjádřené číselné hodnoty nemají žádnou speciální symboliku. Jenomže z jiných pramenů víme, že motiv propuštění zajatců je opět hagiografické topoi, a toto topoi se nám v životě Konstantinově objevuje hned třikrát. První je v již zmíněné jedenácté kapitole a vztahuje se k propuštění řeckých zajatců, další v kapitole patnácté, kdy Konstantin požaduje po Kocelovi a Rostislavovi, aby propustil dvě stě zajatců na svobodu: **НЕ ВЗАТЬ ЖЕ НИ ОТЬ РОСТИСЛАВА, НИ ОТЬ КОЧЕЛА НИ ЗЛАТА, НИ СРЕБРА, НИ ИНОѦ ВЕЩИ, ПОЛОЖИ ЖЕ ЕВАНГЕЛЬСКОЕ СЛОВО БЕЗ ПИЩА, НЪ ТОКМО ПЛѢННИКЪ ИСПРОШЪ ОТЬ ОБОЮ ДЕВАТЬ СОТЪ, И ОТПУСТИ ІА.**¹⁶ A konečně třetí osvobození se děje po příchodu Konstantina do Říma. Zatímco v prvních dvou případech je přímým osvoboditelem Konstantin, ve třetím případě je tak činěno s přispěním ostatků svatého Klimenta.

Nabízí se tedy závěr, že propouštění zajatců bylo zcela obvyklé, autor jej užil v textu možná i na místech, kdy k němu ve skutečnosti nebyl důvod, a opakoval číslici dvě stě z toho důvodu, že pocházel z oblasti, kde se používal dekadický systém, a číslice dvě stě byla synonymem pro značný počet.

Další číslice dokládající, že není pouze užíváno číslo sedm (ani jeho násobků), je číslo dvacet čtyři. Toto číslo se ale pojí s událostí, jež má historický základ, ale s jistými

¹⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 94 (Bylo z nich pak pokřtěno na dvě stě lidí.)

¹⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 105 (Nevzal pak ani od Rostislava ani od Kocela ani stříbro ani (žádnou) jinou věc, ale svěřil (jim) slovo evangelia bez zisku; vyžádal si však od obou jedině zajatce, (a to) dvě stě, propustil je (na svobodu).)

výhradami. Touto událostí je disputace u Agarénů, kdy je použito číslo 24, ale k této události se podrobně vrátíme v kapitole, která se zabývá druhou disputací.

10.1 Číselná symbolika - exkurz

Jako malý exkurz k výkladu uvedeme, jak se vlastně číslovky tvořily, protože čtenář originálního textu by se mohl cítit poměrně zmaten. Co převzala staroslověnština od řečtiny je mimo jiné zápis číslic. Jednotlivým literám abecedy je přiřazena číselná hodnota, která je zdůrazněna tzv. titlou (˘) nad konkrétním písmenkem. Při jednoduchých číslicích není problém zapsat a přečíst dané číslo,¹⁷ setkali jsme se například s číslem pět .ε̇., sedm .ζ̇., deset .ι̇. Ale jak si poradit s číslicí čtrnáct, která označuje v úvodu datum měsíce, ve kterém skončil Konstantin? Číslice je zaznačena jako .α̇ι̇., kdy ale je třeba být ostražitým. V číslicích 11 – 19 se totiž píše na první místo znak jednotky s titlou a na druhé místo znak desítky, například číslo jedenáct tedy bude zapsáno jako .α̇ι̇., ale u čísel vyšších desítek je pořadí zápisu opačné, první písmenko s titlou udává desítky a druhé jednotky. Pro číslice vyšší než sto se titla píše až nad druhý znak v pořadí (např. 653 se zapíše .χ̇ι̇ι̇.)¹⁸. Jak je vidět, u číslic 11 – 19 je systém zápisu jiný, než u dnes běžně používaného pozičního systému, kdy na prvním místě zprava jsou vždy jednotky a dále směrem vlevo vždy píšeme desítky, stovky, atd.

11 Mládí Konstantina

Rodištěm Konstantina byla Soluň (starořecky Thessalonike, novořecky Saloniki), město ležící u Egejského moře, prakticky již na poloostrově Chalkidiki, velikostně i významově v těsném závěsu za Konstantinopolem. Soluň je založena okolo roku 315 před Kristem, její starořecké jméno je odvozeno od sestry Alexandra Makedonského a manželky makedonského krále Kasandra. Po celou dobu existence se značně mění a vyvíjí, jedním z nejvýznamnějších bodů v její historii je rok 51 po Kristu, kdy zde působí apoštol Pavel, který dokonce píše dva listy (1. Tesalonickým, 2. Tesalonickým), které dodnes můžeme číst v bibli. Město se pomalu z křesťanského

¹⁷ Podrobněji k jednotlivým číselným hodnotám liter viz: Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vyd. Olomouc: Euroslavica, 2006. str. 132 - 133

¹⁸ Bartoň, J. *Uvedení do klasické staroslověnštiny*. Praha: Karolinum, 2004. str. 49

centra mění na centrum vojenské, kterému velí stratégos, a jak název napovídá, je již plně odstraněna latina z veřejného života, která je i v názvech vojenských hodností vystřídána řečtinou. Charakter města-pevnosti je převzat z perského prostředí a jeho úkolem mělo být permanentně chránit říši, aby se neopakovaly situace, které dějiny znají např. z neblaze proslulých bojů v Itálii s Langobardy. Charakter města však také utváří silná slovanská komunita, kdy však platí pravidlo, že nobilita mluví plyně řecky, leč, nesmíme zapomínat, že dokonce i stratégos nebo drungarios museli zcela povinně znát slovanskou řeč.¹⁹

Město ale i přes svůj vojenský charakter, který nabylo v posledních desetiletích, oplývalo i kulturním zázemím, protože bylo oknem a bránou Byzantské říše na západ. Nezbyvá než souhlasit s tvrzením, že *„Внутри стен этого древнего города культурная жизнь продолжала существовать и развиваться на протяжении столетий. Традиции, заложенные в древности, получив начало во времена прославленных македонских царей и продолжаясь непрерывно в эллинистические и римские времена, донесли до последующих поколений воспоминания и мудрость греков и римлян, сплавившиеся благодаря христианству.“*²⁰ Město mělo totiž tu velkou historickou výhodu, že nebylo nikdy úplně vypleněno a pobořeno (i když útoky Slovanů byli velmi časté, mohutné, a dokonce vedeny nejen po souši), jako například Řím. Když Byzanc chytře zapojila Slovanů do svého území, získala tak neobyčejně udatné ochránce svých severozápadních hranic.

Otec Konstantina, Lev, byl drungariem, což je hodnost následující ihned po stratégovi,²¹ dnes již bohužel nedokážeme říci, co přesně bylo náplní jeho práce, někteří badatelé²² hovoří o důstojníkovi vojska, veliteli palácové stráže, či veliteli

¹⁹ Lacko, M. *Sv. Cyril a Metod*. 3. vyd. Řím, 1971. str. 15

²⁰ Tachiaos, A.-E. N. *Svjatye brat'ja Kirill i Mefodij, prosvetiteli slavjan*. Sergiev Posad, 2005, str. 16. (překlad R. V.: Kulturní život existující uvnitř hradeb tohoto starobylého města byl rozvíjen v průběhu staletí. Tradice, založené v dávnověku, které začínají již v časech slavných makedonských císařů a pokračující nepřetržitě až do dob helénského a římského impéria, se přenesly až do pozdějších generací, které si tak připomínaly moudrost Řeků a Římanů, sjednocenou křesťanstvím.)

²¹ Vojensko-administrativní hodnosti byli (od nejvyšší): stratégos – drungarios – komes – pentarcha – dekararcha. Ze všech názvů je patrný vliv řečtiny, která vytlačila latinu i ve správě.

²² Bartůněk, V. *Dar nad všechno zlato: sv. Cyril a Metod*. 1. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 9

loďstva, nicméně není pochybu o tom, že se jednalo o funkci významnou, dokonce jednu z nejvyšších ve městě, což dokládá přímo text, který Lva popisuje slovy: **МОУЖЪ НѢКЪИ, ДОБРОРОДЕНЪ И БОГАТЪ.**²³ Tomuto hodnostáři se s jeho ženou Marií (ale tímto jménem si nemůže být zcela jisti) jako sedmé dítě (tuto problematiku jsme již rozebírali) narodí roku 827 (nebo 826) syn Konstantin.

Na začátku druhé kapitoly je otec Konstantina připodobněn k biblickému Jobovi, jenž slouží jako předloha zbožného života. **БѢ ЖЕ БЛАГОВѢРЕНЪ И ПРАВЕДЕНЪ СЪХРАНАА ВЪСА ЗАПОВѢДИ БОЖІА ИСПОЛНЪ, ТАКОЖЕ ИНОГДА ІЕБЪ.**²⁴ Jistou podobnost s Jobem můžeme také spatřovat i v jeho materiálním zajištění: „*Jób byl velmi bohatý člověk s vysokým společenským postavením, ale kniha klade tak velký důraz na jeho místo mezi moudrými.*“²⁵

Následující řádky popisují, jak dítě odmítá cizí prs, chce pít mléko jen z prsu matčin: **СЕ ЖЕ БЫСТЬ ПО БОЖІЮ СМОТРЕНІЮ, ДАБЪ ДОБРА КОРЕНИ ДОБРА ЛѢТОРАСЛЬ НЕСКВЕРНЫМЪ МЛЕКОМЪ ВЪЗДОЕНА БЫЛА.**²⁶ Tedy pouze matčino neposkvrněné mléko může napájet dobrý výhonek. Role mléka je nejlépe pochopitelná z 1 Kor 3,2 „*Mlékem jsem vás živil, pokrm jsem vám jíst nedával, protože jste jej nemohli snést – ani teď ještě nemůžete.*“, kdy zde mléko označuje první základ víry.²⁷ Ovšem motiv odmítání cizího prsu není ve spisech podobného zaměření ničím zvláštním, i zde se jedná do jisté míry o topoi. Také motiv tělesné zdrženlivosti, kdy po narození Konstantina žijí matka s otcem jako bratr se sestrou, není pro nás již ničím překvapivým.

Ale i přes všechny tyto obvyklé schematické prvky neztrácí text na čtivosti a aktuálnosti, i dnes čtenář zcela chápe, že se matka strachuje o své dítě, činí ji starosti, kdo jej bude vzdělávat, načež ji otec uklidní, když prorocky odpoví, že jej bude vychovávat takový člověk, který bude řídit všechny křesťany. Zde je jasná narážka na pozdější vychovávání Konstantina na císařském dvoře a také zjevný

²³ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 61 (jeden urozený a bohatý muž)

²⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 61 (Byl pak zbožný a spravedlivý a zcela zachovával všechna boží přikázání, stejně jako kdysi Job.)

²⁵ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník.* 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 444

²⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 61 (To pak se stalo z boží prozřetelnosti, aby byl dobrý výhonek z dobrého kořene odkojen neposkvrněným mlékem.)

²⁷ Studený, J. *Křesťanské symboly.* Olomouc, 1992. str. 180

úmysl pisatele zdůraznit, že ten, kdo řídí všechny křesťany (иже оустроить вса христїаны²⁸) není římský papež, není to ani konstantinopolský patriarcha, ale je to pouze a jedině byzantský císař. Tento obrat však nenaplnuje pouze snahu zdůraznit velikost byzantského císaře, ale zároveň vystihuje myšlenku křesťanského univerzalizmu, kdy bylo jasně stanoveno, že veškerá světská moc panovníka pochází od Boha, ale panovník je přímo povinen šířit křesťanství mezi nekřesťanské národy a nastolit svou vládu nad nekřesťanskými panovníky. Na tento významný fakt musíme pamatovat i jako jistou motivaci ke všem misijním cestám, které na císařův pokyn vycházejí z říše.²⁹

Následují pasáže o snu, kdy si Konstantin vybírá jednu z mu představených dívek – Sofii (tj. Moudrost), která ho bude provázet celým jeho životem, a i rodiče mu vykládají sen ve smyslu, aby se držel pouze moudrost, jen tak dosáhne všech mu předurčených cílů. A jen pro úplnost dodejme, že i v Soluni byl kostel sv. Sofie. Ale hlavní velechrám pyšníci se tímto názvem, dílo udivující svou architekturou nejen starověk, ale dodnes budící úctu, je chrám Boží Moudrosti (Hagia Sofia), postavený v Konstantinopoli již na začátku šestého století, kam zanedlouho zavítá i Konstantin. Samotný sen má v této době silný prorocký nádech, můžeme se domnívat, že sen je dán Bohem, který tak poukazuje na možnosti, které mohou nastat, konkrétně v našem případě je Konstantinovi dáno na výběr, jakou cestou se bude jeho život ubírat, jestli to bude cesta bohatství, nebo cesta moudrosti, a obě tyto cesty mu budou ve skutečnosti později nabídnuty. Je neobyčejně zajímavé, že ve snu stratégos nabízí Konstantinovi, aby si vybral dívku „*ku pomoci a věkem přiměřenou*“.³⁰ Moudrost, kterou si Konstantin vybere, mu skutečně bude „*ku pomoci*“, ale bude dokonce i „*rovná věkem*“. Tento fakt je možné interpretovat také tak, že je již patrné, jaké moudrosti Konstantin dosáhne, protože jeho mládí je odpovídající stáří jeho „*manželky*“. Rodiče mu samotnému radí, aby sen následoval a vybral si Moudrost, ale ne jako ženu, ale jako sestru a s ní si vybral i Rozumnost.

²⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 62 (který řídí všechny křesťany)

²⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 93

³⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 62

Fakt jisté schematičnosti celé druhé (a i třetí) kapitoly připomíná i Vladimír Vavřínek,³¹ který ale poukazuje také na to, že sice jsou prvky schematické, ale není zbytečně nadužíváno zázraků (např. při narození), jak jsme tomu svědky u jiných byzantských děl podobného zaměření.

Volba rozumnosti a moudrosti se ukáže ihned v zápětí. Mladík se učí knihám, ale svůj čas tráví se svými vrstevníky při lovu a jiných kratochvích, leč tomuto Bůh nedá dopustit a jak je vidět, ještě nevyzrálý Konstantin, i když již všechny udivuje svým nadáním a pamětí, není zcela oddán tomu, co si vyvolil. Proto jednoho dne, když se účastní lovu se svým jestřábem, je z boží vůle jestřáb unesen poryvem větru pryč. A Konstantin může tomuto zásahu pouze děkovat, protože jestřáb je zcela běžným symbolem smrti,³² která by zde neznamenalala přímou smrt našeho hrdiny, ale znamenala by postupnou smrt jeho vědění, jeho touze po vzdělání, které propadne později. Konstantin, a zde se plně vyjeví jeho vyzrálost poprvé, zprvu dva dny není schopen ze zármutku pozřít ani kousek chleba, ale ony dva dny postačí k tomu, aby prozřel a nahlédl, sám sebe se ptá: **ТАКОВО ЛИ ЕСТЬ ЖИТІЕ СЕ, ДА, ВЪ РАДОСТИ МѢСТО, ПЕПЕЛЪ ПРЕБЫВАЕТЬ?**³³ a rozhodne se, po vyřešení této otázky, odejít ze světského života. Toto rozhodnutí je sice Konstantinovo, ale prvotní impulz vedoucí k nápravě, je seslán Bohem, který takto již podobně zachránil a obrátil na víru Plakida, když ten na lovu spatřil jelena s křížem mezi parohy. Konstantin se tedy již plně oddá učení, kde může naplno projevit svou fenomenální paměť, a učí se z paměti spisům Řehoře Bohoslovce, tj. Řehoře z Nazianzu, který zemřel na konci čtvrtého století. Pro nás je tento fakt dokladem, že Konstantin studuje literaturu do jisté míry klasickou a Řehoř se stane pro Konstantina jeho velkou vášní, i když je místy, jak je doloženo v textu, což nám také přibližuje Konstantina více z lidské stránky, pro něj poměrně obtížný.

Úctu k tomuto řeckému básníku a filozofovi dokazují pasáže, kdy mladý Konstantin umístí motlitbu ke svému oblíbenci hned vedle kříže na stěně svého pokoje, a skrze motlitbu ke svatému Řehoři Bohoslovcovi tak slaví Boha. Motlitba zní: „*Ó Řehoři,*

³¹ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 56

³² Studený, J. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. str. 107

³³ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 64 (Takový je tedy tento život, že místo radosti zůstává smutek?)

*tělem člověče, ale duší anděli. Ty jsi přece tělem člověk, a zdál ses andělem, neboť tvá ústa – jako jeden ze serafů – oslavují Boha a osvěcují všechen svět učením pravé víry. Proto i mne, který se k tobě vrhám s láskou a vírou, přijmi a buď mi vzdělavatelem a učitelem.*³⁴ Na základě bádání bylo zjištěno, že motlitba je původním Konstantinovým dílem, byla to báseň sedmnácti a čtrnáctislabičná, ale byla původně psána řecky, takže se její rytmičnost v staroslověnském překladu zcela ztratila.³⁵ Dá se soudit, že se zprvu věnoval Konstantin studiu Řehořova básnického díla, ale postupně dospěl ke studiu teologických děl, a zde již sám sobě nemohl vyložit složitý text. O vysvětlení požádal muže, cizince, který znal gramatiku, což napovídá, že Konstantin hledal na své teologické problémy odpovědi právě v gramatice, ovšem cizinec mu nechtěl poskytnout odpověď. Z jakého důvodu tak činil, nevíme, ale může vyvodit, jak Konstantinovi záleželo na vzdělání, nabídl totiž za učení dokonce celé dědictví po svém otci, tedy majetek již v této době pro něj znamená méně než vzdělání a moudrost, přesně tak, jak si kdysi předsevzal.

Není proto divu, že se o tomto mladíkovi později dozvídá císařský správce, ale ten se nedozvídá o nadaném a po vědění toužícím mládenci sám, nýbrž z boží prozřetelnosti, tedy i zde je dokázáno, že nic se neděje bez boží vůle. Tímto císařským správcem nebyl nikdo jiný než Theoktistos, přítel Lva, který se ujímá Konstantina v jeho patnácti letech, tedy pouhý rok po smrti jeho otce, který již jako umírající věděl, co nastane, a mohl tak své manželce zcela přesně prorokovat, že jejich syn bude vychováván vládcem všech křesťanů. Tak nastává další etapa v životě Konstantina, který je poslán do hlavního města říše – Konstantinopole. Chlapec se vydává na cestu, která v tomto případě přesně zapadá do vnímání cesty, která „*znamená životní pouť člověka*“³⁶ a tuto cestu, to mějme na paměti, zapříčinil Bůh, když Theoktista upozornil na neobyčejného mladíka (Job 31,4 „*Nevidí snad Bůh mé cesty a nepočítá všechny mé kroky?*“). Na konci této cesty čeká na Konstantina vzdělání. Mladík si je toho vědom, a proto na cestě sám poklekne a prosí Boha, aby i on došel spasení.

³⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 64

³⁵ Bartůněk, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu.* 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 13

³⁶ Studený, J. *Křesťanské symboly.* Olomouc, 1992. str. 51

Konstantinopol, město založené císařem Konstantinem I. Velikým (306 – 324), nacházejíc se na hranici Evropy a Asie, které má v devátém století přes milión obyvatel, lze zcela právem považovat za klenot mezi městy. I Řím vypadá v době, kterou popisujeme, jako neveliké městečko. Mezi četnými chrámy, kterým bezesporu vévodí Hagia Sofia se svou nebývalou klenbou, ve které se doslova může zrcadlit samo nebe, se tyčí císařský palác, který ohromoval svou nádherou i přepychem delegace z cizích zemí. Do tohoto města přichází šestnáctiletý (rok trvala doba od pozvání do hlavního města až k příchodu do něj) Konstantin, aby se zdokonalil ve vzdělání. Je dán do učení spolu s budoucím byzantským císařem Michaellem III. (842 – 867),³⁷ synem posledního obrazoboreckého císaře Teofila (829 – 842) a Teodory (842 – 856), která vládne za svého syna v době jeho nezletilosti. Zajímaví jsou ovšem jeho učitelé na univerzitě, kterou spoluobnovoval roku 843 Barda, bratr Theodory, o kterém ještě mnohé uslyšíme později.

Vedoucím akademie je Lev Matematik, proslulý svými znalostmi geometrie (která je v této době považována za vrchol matematiky) do té míry, že dokonce perský kalif mu nabízel místo na svém dvoře. Dalším učitelem byl Fotios (ten vyučoval dialektiku), kterému budeme věnovat samostatnou kapitolu, ale nyní si uvědomíme, kdo již od mládí ovlivňoval Konstantina v jeho názorech, které formuje učitel, v byzantském nazírání člověk stojící nad otcem. Dalšími oblastmi vzdělání, kromě dialektiky a geometrie, byla aritmetika, astronomie, muzika, poetika a hlavně studium starých klasiků, jakými je například Homér. Je s podivem, že není přímo zmíněna teologie, ale můžeme usuzovat, že ani ta není zanedbávána, nesmíme zapomínat, že Konstantin neustává ve studiu sv. Řehoře z Nazianzu. Jen tak dosáhl toho, že se u něj „*spojila bystrost s pílí, jedna předstihující druhou, čímž se vědomosti a umění zdokonalují.*“³⁸

Dalo by se namítat, že již není ničeho, čeho by mohl dosáhnout, když se úspěšně pílí předhání s moudrostí, ale není tomu tak. Dokonce, jak dodává text, se Konstantin nezabývá rozhovory s těmi, kdo by mu nijak nemohli být ve vědě přínosní. **II**

³⁷ Tak nám situaci předkládá text Života Konstantinova, i když je třeba připomenout, že v této době byly Michaelovi III. tři roky a tedy se samozřejmě s Konstantinem učit nemohl. Proto není jejich společné učení v textu dále připomínáno.

³⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 66

(ПОМЫШЛЯШЕ), КАКО БЫ ЗЕМНЫМИ НЕБЕСНАА ПРЕМѢНШОУ ИЗЛѢТѢТИ ИСЪ ТЕЛЕСЕ СЕГО И СЪ БОГОМ ЖИТИ.³⁹ A zde již dosahuje kýženého souznění s Bohem, nemá již žádnou potřebu obcovat se světskými lidmi, i když mu Theoktistos poskytl právo volně vcházet do jeho i císařova domu, což byla odměna nečekaná, ale ne poslední.

I císař touží rozprávět s mladým učencem a ptá se ho, ЧТО ЕСТЬ ФИЛОСОФІА?⁴⁰ A Konstantinova odpověď se nese přesně v duchu Platóna a stoiků, když odpoví, že filozofie je „pochopení lidských věcí, nakolik se člověk může přiblížit k Bohu, neboť skutkem učí člověka, aby byl k obrazu a podobě toho, kdo jej stvořil.“⁴¹ I tato odpověď poukazuje na studium klasické literatury, odpověď byla pro císaře natolik uspokojivá, že poté často spolu diskutovali. Od této chvíle je Konstantin již zván jako Filozof.

Konstantin se může volně pohybovat po celém císařském paláci, ale odolá všem jeho svodům, zejména odmítá nabízené mu zlato z rukou logoteta Theoktista a dokonce odmítá i sňatek s jeho „duchovní (tj. nevlastní) dcerou“, kdy by navíc získal od císaře výhodné postavením, konkrétně by měl v držení КНАЗЕНІЕ, tedy knížectví (archontia), což ale znamenalo správcovství malé prefektury, podobné, jakou spravoval jeho bratr Metoděj (КНАЖЕНІЕ ІЕМОУ ДАСТЬ ДЪРЖАТИ СЛОВѢНСКОГО⁴²). I Theoktist, který Konstantina znal poměrně dlouho, musel být překvapen tím, že jeho nabídka dcery a možnost spravovat území byla mladíkem odmítnuta, ten si již nepřeje nic jiného než studium, zejména říká: ПРАДѢДАА ЧЪСТИ И БОГАТСТВА ХОЩТОУ ИСКАТИ.⁴³ Co se ale skrývá pod „hledáním cti i bohatství praděda“? Na tuto otázku můžeme odpovědět následovně. Praotcem lidí je Adam (v této podobě dokonce přímo vystupuje v dalším textu Života Konstantinova). Od Boha bylo Adamovi dáno duchovní bohatství a čest nadpřirozeného života, ovšem obé ztratil prvotním hříchem, a úkolem jeho potomků je získat opět toto duchovní bohatství,

³⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 66 (Vyměnilv pozemské věci za nebeské – vylétl z toho těla a žil s Bohem.)

⁴⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 66 (Co je (to) filozofie?)

⁴¹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 66

⁴² *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 141 (dal mu v držení slovanské knížectví)

⁴³ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 67 (budu hledat čest i bohatství praděda)

zejména však svatost, která se skrývá v nadpřirozeném životě.⁴⁴ Takovýto cíl si tedy vytyčil mladý Konstantin a z určené cesty nechtěl sejít.

I když musela být zpráva pro Theoktista i císařovnu překvapivá, oba ví, že je nutné nějak připoutat tohoto nesmírně nadaného učence k císařskému dvoru a proto mu nabízí místo „knihovníka“ u patriarchy (tehdy Ignatia, působícího v úřadě v rozmezí let 847 – 857), ale význam slova knihovník v sobě skrývá hodnost sekretáře patriarchy, tedy velice významné postavení. Staroslověnský text hovoří o tom, že byl Konstantin „podstřihnout na kněze“, ale moderní bádání vylučuje jeho svěcení na kněze, a to především kvůli jeho nedostatečnému věku, k tomu, aby se mohl stát knězem, by mu muselo být 30 let, ale v době, ve které se odehrává naše pasáž, je Konstantinovi jen okolo 23 let. Je tedy vysvěcen pouze na jáhna (nebo diakona) a nastupuje na místo v úřadě. Dlouze ale ve službě nezůstává a místo opouští, aby se uchýlil do kláštera na Bosporu. Toto odmítnutí světského úřadu hodnotí poměrně střízlivě Vladimír Vavřínek, který říká, že tento motiv je čistě hagiografický: *„V byzantské hagiografii je běžným prvkem, že světci se vzpírají přijmout jakýkoli úřad a ujímají se ho teprve až na prosby císaře nebo shromážděného lidu, někdy i z donucení, a často před ním prchají, aby se mohli plně věnovat duchovnímu životu anebo nějakému zvlášť zvolenému úkolu.“*⁴⁵ Je třeba ale zároveň podotknout, že z textu nijak nevysvítá nátlak císařovny nebo nějaká vzpurnost či neochota Konstantina, kterou však pisatel Života Konstantinova neopomíjí zdůraznit, když k ní dochází (o tom ale později v kapitole věnované cestě na Velkou Moravu, kdy se dozvíme, že se Konstantinovi příliš nechtělo jít).

Jak se dále vyjevuje, císařovna i Theoktis měli skutečný zájem o Konstantina a nabídli mu místo na škole, kde sám studoval, chtějí po něm, aby přednášel filozofii. Skutečně začíná *оучити философию своих земля и странника*,⁴⁶ zde ale musíme být nanejvýš ostražití, abychom správně vyložili tato slova. V osmém století Řekové označovali za „vnější filozofii“ filozofii pohanů a za „vnitřní filozofii“ filozofii

⁴⁴ Lacko, M. Sv. Cyril a Metod. 3. vyd. Řím : Slovenské vydavateľstvo Sv. Cyrila a Metoda, 1971. str. 25 - 26

⁴⁵ Vavřínek, V. Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 59

⁴⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 67 (a učil filozofii lidi domácí i cizozemce)

křesťanskou. Je zřejmé, že Konstantin ovládal obě filozofie, ale autor textu zcela záměrně použil opatrný obrat, že byla vyučována filozofie „lidem domácím i cizozemcům“, protože si byl vědom, že by jiné obraty ještě nemusely být zřejmé (nebo vhodné) pro nedávno vyučené žáky na území, kde doposud není dlouze ustanovena církevní hierarchie.

Zanedlouho se však vyjeví síla Konstantinova ducha, utká se totiž s obrazoborcem a tudíž heretikem navýsost zběhlým, sesazeným patriarchou Jannesem VII.

12 Mládí Konstantina – Jazykový rozbor

Části týkající se mládí Konstantina jsou vypsány ve třetí a čtvrté kapitole Života Konstantinova.

12.1 Lexikologie

Zcela ve shodě se schématem předeslaným v úvodních kapitolách našeho textu se nejdříve zaměříme na to, jaké jazyky ovlivňují pasáže zahrnující mládí Konstantina. Jak jsme již dostatečně vysvětlili výše, zcela určující jsou slova řeckého původu při označení vojensko-správních hodností, setkali jsme se se slovy jako *drugarios* (Δρουγγαρεσκъ – δρουγγάριος), *stratégos* (στρατηγъ – στρατηγός), *logotet* (λογοφειтъ – λογοθέτης), která dosvědčují vytlačení latiny řečtinou ze státní správy. Ale zároveň je nutné si položit otázku, jak těmto slovům rozuměl čtenář na Velké Moravě, kde rukopis vznikl? Tato slova byla čtenáři naprosto neznámá a jen stěží lze předpokládat, že by byli žáci Konstantina a Metoděje obeznamováni i se správnou strukturou Byzance, když na Velké Moravě byla struktura zcela jiná. I to předkládá otázku, proč nebyla tato slova nahrazena pro potřeby velkomoravské nějakým ekvivalentem z prostředí, kde památka vznikla. Jako jedno z možných vysvětlení se nabízí, že písař této pasáže nebyl natolik obeznámen se správnou strukturou území, na které přišel (byl-li Řekem), nebo mu byla tato označení sdělena a on je zapsal (byl-li z území Velké Moravy). Také je důležité připomenout, že slovo *stratégos* (στρατηγъ – στρατηγός) bylo v pozdějších staroslověnských textech nahrazováno slovem **ВОИВОДА**, i tato okolnost datuje naši pasáž do prvopočátků staroslověnského písemnictví a také dokazuje, že později bylo slovo *stratégos*

nesrozumitelné. A my postupem času dokonce uvidíme, že v samotném textu Života Konstantinova dojde k plnému nahrazení. Dalším důkazem je titulace Řehoře Bohoslovce, který ve staroslověnském znění nazván jako **ФЕОΛΟΓЪ** místo mladšího **БОГОСЛОВЪЦЪ**.

Další slova řeckého původu užitá v těchto úvodních pasážích jsou z oblasti teologické, filozofické a terminologické. Máme tak doloženo slovo dialektika (**ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΑ** - διαλεκτική), rétorika (**ΡΗΤΟΡΙΚΑ** - ῥητορικός), astronomie (**ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ** - ἄστρον (hvězda) + νόμος (zákon, řád)), musika (**ΜΟΥΣΙΚΑ** - μουσική (umění Múz)), aritmetika (**ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ** - αριθμός (číslo)) a filosofie (**ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ** - φιλοσοφία (láska k vědě)).

V závěru kapitoly se Konstantinovi slibuje **ΠΟΠΟΥΣΤΕΒΟ**, což je výraz pro úřad nižšího kněze (Konstantin knězem být nemohl, na tuto problematiku jsme již upozorňovali – důvodem byl nedostatečný věk), ale jak se dostalo slovo **ΠΟΠЪ** ke Slovanům není příliš jasné, nabízí se řečtina (**παπᾶς**), nebo starohornoněmecké pfaffo. Na konci čtvrté kapitoly se Konstantin uchyluje do kláštera (**ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ**), opět můžeme nahlédnout na vliv řečtiny v oblasti církevní, slovo vzniká z řeckého **μοναστήριον**. Dále se Konstantin učí **Ὅμηρον**, což hezky koresponduje s řeckým **Ὅμηρος**.

Nesmíme ale zapomenout ani na latinu, ze které staroslověnština převzala slovo císař (**ЦАРЬ** – caesar) a dokonce se v kapitolách III. – IV. vyskytuje i slovo orientálního turkotatarského původu: perla (**БИСЪРЪ**), a jeden hebraismus: amen (**ΑΜΗΝ**).

I když písař rád a často užíval řecká slova, tak Konstantin přichází do **Цариградоу** a ne do Konstantinopole, což je v tomto úvodu více než zarážející. Znamená to tedy, že slova řeckého původu nahradit nešla (nebyl staroslověnský ekvivalent), ale když byla možnost, tak bylo ihned užito slovanského tvaru? Snad můžeme usuzovat, že autor této části (kapitoly III. – IV.) byl Slovan a bylo mu bližší nazvání Cařihrad, ale při užívání titulací osob jako logotet, stratégos neměl evidentně žádné problémy v užívání řeckých slov, tedy byl s nimi obeznámen buď studiem u svatých bratří, nebo, což se nám jeví jako přijatelnější, pocházel z oblasti Soluně. To by bylo

potvrzeno i tím, že ovládal výborně řečtinu, protože verše oslavující sv. Řehoře byly psány původně řecky a do staroslověnštiny byly přeloženy.

12.2 Zkratky - exkurz

Zkratky budeme i v dalších částech čerpat z jiného textu, než s jakým jsme pracovali doposud. Budeme uvažovat rukopis z roku 1469, který otiskl P. A. Lavrov podle rukopisu Vladislava Gramatika, ale nebudeme nijak komentovat jiné tvary slov, ke srovnávání jednotlivých redakcí se naše práce nebude vyjadřovat. Na tomto úvodním místě ještě před samotným textem včleníme kratičký exkurz, který objasní, proč byly zkratky užívány.

V devátém století bylo v Evropě prakticky jen málo možností, jak pohodlně zapisovat texty. Od Egyptanů byl znám pergamen, ale ten se kvůli vlhkosti panující na sever od Alp rozpadal a tak nebyl upotřebitelný na Velké Moravě ani jako artikl, který by se dovážel. Další možností byl pergamen – vydělaná kůže jehňat nebo telat. Pro liturgii je naprosto nezbytné, aby byla zapsána a neměnila se, jak by k tomu zákonitě docházelo při pouhém ústním předávání, jenomže je zároveň nepřípustné ji zapisovat na kůži dospělých zvířat, v čemž vzniká zejména na Velké Moravě problém. Byzanc měla natolik vyspělé hospodářství a infrastrukturu, že v případě neúrody byl stát schopen zajistit přísun potravin do postižených částí a její ekonomika měla k dispozici tak velká stáda ovcí a krav, že dokonce dovolovala výrobu pergamenu. Na území Velké Moravy byla situace značně odlišná. V případě neúrody nedocházelo k žádnému přesunu potravin z jiných částí a hospodářství země nebylo na takové úrovni, aby mohl být pergamen vyráběn ve velkém množství. Zároveň, což je značná odlišnost od dnešních dnů, bylo prakticky nemyslitelné zabít mládě zvířete, jak z hlediska náboženského, tak (a tento fakt se dotýkal obyčejných vrstev zcela zřetelně) z hlediska ekonomického. Bylo proto nutno s pergamenem, touto nanejvýš drahocennou surovinou, nakládat co nejvíce šetrně, často se používaly pergameny již použité, kdy se jen původní text vyškrábal (a vznikl tzv. palimpsest), dokonce, aby text zabíral co nejméně místa, bylo používáno zkratek, které se vyplatilo psát, i když měly uspořit jediné písmenko ve slově.

Dále však mají zkratky plnit i funkci „šifrovací“, alespoň posvátná slova jsou tak tabuizována, aby jejich opakování (a tedy znevažování) nepřineslo na pisatele pohromu.⁴⁷

12.3 Zkratky

Zkratky se samozřejmě v této části vyskytují, a jak vyvstane se srovnáním dalšího textu, jsou poměrně hojné a neomezují se pouze na jednoduše čitelné zkratky typu ѿ buď samostatně stojící, nebo užitě ve slovech jako ѿвръзи, ѿрекль, kdy není po čtenáři textu vyžadována jazyková znalost, protože písmenko je pouze napsáno (z důvodu ušetření místa) nad literou mu předcházející a čtenář tak nemá nejmenší problém se čtením. Do této kategorie patří i slova jako ѣ (еть), тѣлѡ (тѣломь), kdy je čtenáři prozrazeno, jaké písmenko bylo vynecháno.

Další skupinu zkratkových slov tvoří slova, kde se pro jejich častý výskyt v textu vypouští více písmen a takto vypuštěna písmena nejsou ani zaznačena, nad slovem je napsána pouze titla. Nejčastěji jsou vypouštěny samohlásky, ale ne jen ty. Jako ilustrace slov často používaných nejlépe poslouží вѣжїю (вожїю), бѣ (бога), сѣго (сваѣгаго), члѣче (чловече), сїюу (сїноу), мѣере (матере). Je vidět, že při těchto zkratkách (abreviaturách), je požadována již po čtenáři znalost jazyka, ale nejčastěji jsou zkracována slova posvátná, nebo často užívaná, takže ani nyní není četba nijak výrazně znesnadňována. Jsme tak svědky zkratky сѣ бѣомь (сѣ богомь, ano, text z roku 1469 skutečně uvádí v koncovce instrumentálu singuláru zakončení -омь, opis Vladislava Gramatika je jihoslovanského původu), kdy lze již nyní snadno nahlédnout, že slovo Bůh bude ve všech svých tvarech vždycky nějak kráceno.

12.4 Syntax

V těchto kapitolách je velice hojně užívána přímá řeč, a to dokonce nejen v prosté přímé řeči, ale i v poměrně obtížně zapsatelné přímé řeči vsunuté do přímé řeči:

Седемѣ же лѣтъ отрокъ бѣвѣ, видѣ сонѣ и повѣда отцоу и матери, и рече, како стратитѣ, събравѣ въса дѣвица нашего града, и рече къ мнѣ: избери себѣ отъ нихъ, юже хорши подроужїе на помощь и съврѣсть себѣ. Ёзъ же

⁴⁷ Hauptová, Z. – Večerka, R. *Staroslověnská čítanka*. Praha : Karolinum, 2004. str. 8.

ГЛАДАВЪ И СМОТРИВЪ ВСИХЪ.⁴⁸ Přímá řeč je vždy uvozována obratem и рече, tedy aoristem asigmatickým, kdy je patrná první palatalizace velár v užití ч. My si zapamatujeme, že aorist je použit vždy, když se vypisuje hlavní děj, jiné minulé časy jsou použity při ději nějakým způsobem doplňkovém.

Další podstatný jev vyvstane se srovnání jiných přímých řečí: СЛЪШАВША ЖЕ СЛОВЕСА СІА РОДИДИТЕЛА ЕГО, РЕКОВА ВЪ НЕМОУ: СЪИНОУ, ХРАНИ ЗАКОНЪ ОТЦА ТВОЕГО, И НЕ ОТВРЪСИ НАКАЗАНІА МАТЕРЕ СВОЕА⁴⁹, dále potom и НА ПОУТИ ПОКЛОБСА, МОЛИТВОУ СЪТВОРИ, ГЛАГОЛА: БОЖЕ ОТЬЦЪ НАШИХЪ, И ГОСПОДИН МИЛОСТИВЕ, ИЖЕ ЕСИ СЪТВОРИЛАЪ ВСАЧЬСКАА СЛОВОМЪ, И ПРЕМОУДРОСТІЮ ТВОЕЮ СЪЗДАВЪ ЧЛОВѢКА...⁵⁰ Tyto přímé řeči zaznamenané písařem Života Konstantinova se vyznačují tím, že za základ svého obsahu si berou bibli, vypadá to tedy, jako by osoby, když pronášejí zásadní věci, sami od sebe začnou hovořit pouze v biblických příměrech, jak máme doloženo v případě proroctví a modlitby. V ostatních případech, kdy již postavy nemluví s odkazem na bibli, (např. nabídka sňatku ze strany logoteta, nebo domluva logoteta s císařovnou o přidělení místa bibliotékaře Konstantinovi) jsou veden ve zcela jiném duchu, např. zmiňovaná promluva logoteta k císařovně: СЕ ЖЕ ФИЛОСОФ ОУНЫИ НЕ ЛЮБИТЬ ЖИТІА СЕГО, ТО НЕ ОТНОУСТИМЪ ЕГО ОТЬ ОБЩИНЫ, НО ПОСТРИГШЕ И НА ПОПОВЬСТВО, ВЪДАДИМЪ ЕМОУ СЛОУЖЬБОУ, ДА БОУДЕТЬ ВИБЛИОТИКАРЪ...⁵¹ Jeví se nám, že pasáže s biblickou náplní jsou více rytmičné, než pasáže, kdy osoby mluví o „praktických“ záležitostech. Podrobnějšímu rozboru však tuto domněnku nebudeme podrobovat.

V předchozích odstavcích jsme vzpomenuli modlitbu, která oslavovala sv. Řehoře, ukázali jsme, že původně byla modlitba sepsána v řečtině, toto dokládá i její úvod,

⁴⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 62 (Když bylo chlapci sedm let, viděl sen a vyprávěl jej otci a matce; a řekl: „Stratég shromáždil všechny dívky z našeho města a řekl mi: Vyber si z nich, kterou chceš, za manželku, sobě ku pomoci a věkem přiměřenou. Já pak jak jsem všechny pozoroval a prohlížel, uviděl jsem jednu nejkrásnější ze všech.)

⁴⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 63 (Uslyševše pak tato slova jeho rodiče, řekli mu: „Synu, ostříhej zákon svého otce a nezavrhuj naučen své matky.)

⁵⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 65 (A na cestě poklekl a vykonal modlitbu, řka: „Bože otců našich a Pane milosrdný, který jsi slovem všechno stvořil a ve své převeliké moudrosti jsi učinil člověka...))

⁵¹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 67 (Nuže, mladý filosof nemiluje tento život, ale nepropouštějme ho z (našeho) společenství, nýbrž dejme jej postříhnout na kněze (a svěřme mu úřad; ať se stane bibliotekářem...)

když začíná zvoláním **Θ Γριγοριε**, prvku obecně slovanském, ale převzatém z řečtiny.⁵² Toto tvrzení můžeme dokázat také na základě srovnání čtyř úryvků ze čtvrté kapitoly Života Konstantinova a čtyř úryvků ze spisů sv. Řehoře. Podle Vladimíra Vavříčka se ukazuje, že autor „vyňal odtamtud několik myšlenek a vět, jež potom citoval s malými výrazovými obměnami. Tato závislost je tím zřetelnější, že místy dokonce použil i výrazů a přirovnání, jež jsou pro styl Řehoře z Nazianzu charakteristické.“⁵³

Autor celkově v těchto kapitolách upotřebil řadu rozvitých, složitých a velmi dlouhých souvětí, které jsou nezdárka tvořeny i více než třemi větami, soudíme, že čtenář čte v těchto řádcích naprostý vrchol staroslověnského písemnictví. V této fázi vypadá tato poznámka až zbytečně, ale pamatujme na ni do dalšího jazykového rozboru.

12.5 Tvarosloví

Jihoslovanské koncovky v opisu Vladislava Gramatika, které se týkají instrumentálu singuláru o-kmenů a io-kmenů máme doloženy například: **сѢ ЕЛЕНЕМЪ, сѢ ЦАРЕМЪ, сѢ БОГОМЪ.**

13 Disputace první

Disputace první (kapitola pátá) má za úkol pokořit heretika Jannese⁵⁴, jehož porážka je o to trpčí, o kolik let je Konstantin mladší. Oblíbený spor o uctívání nebo neuctívání svatých obrazů je vyřešen na 7. všeobecném koncilu, druhém niceském, roku 787, který dochází k závěru, že uctívání obrazů je dovoleno, ale nesmí být zaměňováno s adorací, která přísluší pouze Bohu.⁵⁵ Celý spor je označován jako spor o obrazy a je datován roky 726 – 843, zejména rok 843 se stává pro Jannese zlomovým, je, jakožto zastánce obrazoborectví, sesazen ze svého postu patriarchy, ale ve své zatvrzelosti zůstává i nadále.

⁵² Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vyd. Olomouc : Euroslavica, 2006. str. 213

⁵³ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 58

⁵⁴ Bývalý patriarcha Jannes (Joannes) VII. (834 – 843)

⁵⁵ Franzen, A. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Brno : Zvon, 1992. str. 69

Stařec je nejdříve Konstantinem přesvědčen, že s ním (mladíkem) má diskutovat a poté, aby byly zásluhy Konstantina třpytivější, je mu dokonce dokázáno, že by měl mít nade všemi duševní převahu, protože jeho stáří přináší i značné zkušenosti. Bývalý patriarcha se zmůže jen na tři argumenty, zaštiťuje se Písmem (Ex 20,4 – 5 „*Nezobrazíš si Boha zpodoběním ničeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stáhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí.*“ a Deut. 5, 8 – 9, kde je psáno prakticky to stejné), ale jeho vývody jsou mylné a na závěr nezbyvá autorovi nic jiného, než konstatovat: *ПРОТИВОУ ЖЕ СЕМОУ НЕ МОЖЕТЬ ПѢТИСА СТАРЕЦЬ, ОУМЛЫЧА, ПОСРАМЛЫСА.*⁵⁶ Je nutné znovu připomenout, že otázky týkající se poměru uctívání kříže a obrazů a neporušuje-li uctívání obrazů patřičné citáty z bible, byly velice oblíbené a jejich opakování je i v jiných spisech takřka identické.⁵⁷

Významné otázky se v této disputaci dotýkají svatých obrazů a kříže. Opustíme-li otázky jednotlivých druhů kříže, nebo jak byl odsouzenec v Římské říši ukřižován,⁵⁸ tak vyvstává otázka zejména symbolická. Kříž totiž zpodobňuje spojení s Kristem, tedy klanění se kříži, který je nějak zničen či poškozen (nyní ale neuvažujeme třísky z Kříže, které plní funkci relikvií), není přípustné, protože ten již přestává symbolizovat „*Boží moudrost a slávu zjevenou skrze něj.*“⁵⁹ Zajisté nelze předpokládat, že v kříži ulomeném či jinak zdeformovaném by tato sláva a moudrost byla znázorněna v její čisté a nezdeformované podobě. Naproti tomu svatý obraz ukazuje záměrně pouze jen část světce, protože toho poznáme podle tváře, dále musí mít svatý obraz nápis, kdo je na něm znázorněn, kdežto u kříže toto vyžadováno není. Je ale nutné vždy pamatovat na to, že vzdávání úcty není to stejné jako adorace nebo dokonce nepřípustné modlářství, které věří v projekci božstva do neživého předmětu.

⁵⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 69 (Protiv tomu nemohl stařec nic namítnout. Byv zahanben, umkl.)

⁵⁷ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje.* 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 70

⁵⁸ Podrobně o ukřižování, poloze ukřižovaného viz Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník.* 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 538 - 539

⁵⁹ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník.* 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 539

Že bývalý patriarcha Jannes byl ctěn a do jisté míry i vážen pro jeho disputační schopnosti a i v jiných dílech vystupuje jako synonymum pro obtížného protivníka, je patrné v jeho zapojování do dalších hagiografických spisů, zejména v legendách týkající se života svatého Symeona je jeho pokoření jen potvrzením obratnosti světce, který sice vítězí, ale čtenář zároveň ví, že protivník nebyl vůbec nijak druhořadý.

14 Disputace první – Jazykový rozbor

Pasáže týkající se první disputace s patriarchou Jannešem zabírají pouze jedinou, pátou, kapitolu textu Života Konstantinova.

14.1 Lexikologie

Opět jsou zastoupena slova vycházející z latiny nebo řečtiny, ale dochází k značně zajímavému jevu. Starší slovo ikona (ИКОНА – εἰκόνα), se kterým se setkáváme v úvodu kapitoly, je v její střední a koncové části plynule nahrazeno jeho mladší variantou ОБРАЗЪ. K ikoně se již písař nevrací, i když se mluví právě o ikonách a ne jakýchkoli obrazech (to vysvětluje jednak ze smyslu rozhovoru s Jannešem, ale hlavně z odpovědi Konstantina, kdy uvádí, že pod obrazem světce musí být napsáno jeho jméno, což odpovídá zvyku běžně činěnému v Byzanci, a který se vztahoval pouze na ikony svatých).

Nesmíme ale zapomenout ani na vliv latiny, v této kapitole se setkáváme s ukázkou obohacení staroslověnštiny o slovo kříž (КРЪСТЪ – crux).

14.2 Zkratky

Krom obecných zkratek, typu БГМЪ (БОГОМЪ), ЧЛЧЕ (ЧЛОВЧЕ) a ѠВѢЩА, se vyskytují také zkratky nové: ХЪΟΥ КРТОУ (ΧΡΙΣΤΟΒΟΥ ΚΡЪΣΤΟΥ), ДША (ΔΟΥША). Celkově se dá říci, že zastoupení zkratek je v této pasáži co do počtu velice malé, přičítáme to jednak rozsahu kapitoly (který je opravdu neveliký), jednak absenci více slov teologického významu (i když se celá disputace teologie týká), ale i celkové strohosti, která ani nedovoluje více krátit slova, protože ta jednoduše mnohdy chybí (o tom ale více v dalším odstavci).

14.3 Syntax

V syntaktické rovině jsme svědky značné změny od prvních kapitol. Začínáme sice hezkými souvětími o řadě vět, ale najednou, zcela nečekaně, se dlouhá a čtivá souvětí vytrácí. Text je rozdělen do zcela jednoduchých vět a rozhovory, které dříve oplývaly řadou obrátů a větvením myšlenek, jsou naprosto upozaděny. Sesazený patriarcha na Konstantinovy otázky dokonce odpovídá jednoslovně, jakoby se ani nenamáhal více obhajovat své stanovisko. Samozřejmě, může tady být snaha autora zdůraznit, že bývalý patriarcha neměl, čím by se smysluplně obhajoval, ale je třeba říci, že čtenář nemusí právě z těchto pasáží nabýt dojmu, že protivník byl nějak nebezpečný. Buď bylo jeho jméno čtenářské obci již dostatečně známo, nebo jsou tyto pasáže značně zkrácené a jsou vypsány jen z důvodu naplnění hagiografických schémat, ale to paradoxně (jak jsme upozornili výše), mělo být naplněno vítězstvím v disputaci nad Jannesem, a toto vítězství nemělo být nijak jednoduché. Jako příklad potvrzující vysloveně až skoupé Jannesovy odpovědi můžeme číst: **ОНЪ ЖЕ РЕЧЕ: НА СТАРОСТЬ**, nebo **ОНЪ ЖЕ РЕЧЕ: НА ДУХОВНОЮ**.⁶⁰ Takovýto rozhovor se skutečně jen stěží vyrovná rozhovorům předchozím.

Ale celá pátá kapitola se vyznačuje až jakousi nedodělaností, věty celkově jsou nejen velmi prosté, ale dokonce v nich často chybí slova (podnět a dokonce i sloveso), která byla dříve striktně vypisována, nyní je na čtenáři, aby si je sám domýšlel, patrně autor byl již v jazyce více zběhlý, nejlépe posouží k ilustraci tohoto tvrzení věta, kdy Konstantin kárá Jannese: **ИКО ЖЕ БО ТЫ ЕСИ ОУТЪ ЗЕМЛА, А ДУША БОГОМЪ СЪСТАВЛЕНА, ТАКО И МЫ ВЪСИ**.⁶¹ Smysluplné a vhodné by bylo doplnit „ale tvá duše je sestavena“ namísto užitého „ale duše sestavena“. V námi představené pasáži lze také ilustrovat odlišné užití spojky odporovací: *ale*. Zatímco v prvních částech je užitá takřka výhradně staroslověnského ekvivalentu **но**, nyní písař volí takřka výhradně **а**.

⁶⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 68 (A on řekl: „Ve stáří.“ A on řekl: „Do duchovního.“)

⁶¹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 68 (Neboť jako ty jsi ty ze země, ale (tvá) duše (je) vytvořena Bohem, tak i my všichni.)

Nabízí se ještě jedno vysvětlení, které bychom rádi na tomto místě uvedli. Nemůžeme se totiž ubránit pocitu, že autor buď zcela nečekaně změnil styl, nebo na místo autora patrně velice zkušeného (o čemž svědčí dialogy předchozích kapitol) nastoupil autor jiný, který musel tuto kapitolu dokončit a učinil tak co nejrychleji. Tento fakt záměny autora (úmrtí původního?) by byl potvrzen i v rovině lexikální: slova staršího typu již nejsou používána, jsou nahrazena slovy mladšími, a tato mladší slova nejsou používána výjimečně, ale soustavně, byla tedy písaři více blízká. Také v syntaxi jsme svědky jiného zapisování odporovacího vztahu. Z uvedeného nám vyplývá možný závěr, že kapitolu pátou dopsal jiný člověk než kapitoly předchozí. Jak se dále vyvíjel jazyk, to bude předmětem následujícího jazykového rozboru druhé disputace.

14.4 Tvarosloví

Jihoslovanská koncovka singuláru instrumentálu u o-kmenů by mohla být doložena ve tvaru **сѣ патриархомъ**, leč jihoslovanský opis volí tvar **сѣ патрикии**, tedy tato změna nemůže být zdokumentována v textu. Sice jsme uvedli, že se budeme zabývat pouze těmito koncovkami, nemůžeme nechat bez povšimnutí slovo květ, které má podobu **цвѣтъ**, což také řadí památku na slovanský jih (je ale pravda, že stejný tvar je použit i pro text, který byl sepsán na Velké Moravě).

15 Disputace druhá

Disputace u Arabů je uvedena ihned po pokoření Jannese. Podle Života Konstantinova bylo Konstantinovi čtyřadvacet let, když jej císař posílá jakožto vůdce poselstva na disputaci k Agarénům (tj. Arabům). Zde má vyřešit teologické otázky spojené s problematikou Boží Trojice a jediného Boha. Ovšem, některé fakta by bylo vhodné podrobněji rozebrat.

Že se diskuze pravidelně v této době udávaly je akceptovatelné, ale již méně přijatelné je to, že by takovéto poselstvo vedl dvaceti čtyřletý mladík, jakkoli rozumově nadaný. Historické prameny sice neuvádějí, že by k naší konkrétní disputaci došlo, ale je velice pravděpodobné, že se tak stalo, ale ze zcela jiných pohnutek než teologických. Byzantský císař v této době bojoval s Araby na Sicílii, ale

situace se vůbec nevyvíjela podle jeho představ. Bylo proto zapotřebí alespoň načas uklidnit situaci na východě, kde byla říše soustavně ohrožována kalifem al-Mutawakkilem (847 – 861), synem al-Mutasima, který roku 836 přenesl hlavní město z Bagdádu do Samarry, kam směřuje i naše misie. Jestliže tedy poselstvo skutečně roku 851 dorazilo na dvůr kalifa, tak ho nevedl Konstantin, ale s největší pravděpodobností Geórgios,⁶² ovšem Konstantin se poselstva účastnil. Došlo-li k náboženské disputaci, tak byla podružná.

Případná misie nebyla ani úspěšná, což by mohl z textu dokládat fakt snahy o otrávení Konstantina a také to, že rok 851 nebyl pro Byzantskou říši příliš úspěšný, protože dochází k mohutnému útoku Arabů a vpády na byzantské území se pak ještě několikrát opakují. Motiv Konstantina – vůdce poselstva – je tedy čistě hagiografický,⁶³ což lze doložit i následovně. V Životě Konstantinově není popsáno jen toto jediné poselstvo, ale motiv disputace je zmíněn několikrát, pečlivě logicky poskládán a vygradován: zprvu vystupuje Konstantin v roli obhájce křesťanské víry proti heretikům z řad vlastní církve (patriarcha Jannes), poté obhajuje křesťanství proti jinověrcům (disputace s mohamedány, židy) a nakonec získává pro křesťanství celý nový národ. Všechny tyto argumenty potvrzují vyvolenost Konstantina a jeho schopnost a po všech stránkách kompetentnost vykládat (a i překládat) bibli, což ústí ve finální obhajobu slovanské liturgie.

Opustíme-li hagiografický rámeček textu a ponoříme se do konkrétního rozboru argumentů, nabýváme jisté skepse. Podle Vladimír Vavříčka jsou totiž argumenty proti mohamedánům (a později i židům) značně nepůvodní, nebo se odkazují na nějaký ztracený spis, který sepsal Konstantin, čímž jsme ve značném rozporu s Františkem Dvorníkem, který naopak obhajuje pravdivost a reálnost veškerých disputací. Ale kupříkladu antijudaická literatura vznikající v této době na dvoře Michaela III. byla velice hojná a autorovi Života Konstantinova jistě neznámá. Nicméně ani tak nelze některým argumentům upřít jistou vtípnost, zejména situaci zmíněnou při poselstvu k Arabům, kdy jsou na dveřích křesťanů nakresleni ďáblové, což Konstantin hodnotí tak, že v křesťanských domech ďáblové nejsou, protože jsou

⁶² Doslova má Georgius hodnost *асикритъ*, což odpovídá latinskému „a secretis“ – tajemník.

⁶³ Dvorník, F. *Byzantské misie u Slovanů*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1970. str. 287 - 291

na vnější straně dveří, zatímco u mohamedánů jsou ďáblové uvnitř, v jejich příbytích.

K historickým souvislostem, které jsme uvedli výše, doplníme následující výklad symbolů. Ihned na začátku je hezké přirovnání, kterým Konstantin obhájí křesťanství. To připodobňuje k hlubokému moři, k jehož zdolání je zapotřebí nesmírné píle, studia, ale i tak je proniknutí do tajů nauky mnohým skryto a mnozí utonou. Naproti tomu islám je jen pouhou plytkou louží, kterou může každý bez námahy přeskochit. Dále se disputace přenesla na pole Boží Trojjedinosti, kdy jsou muslimové přesvědčeni o svém omylu citátem z Koránu. Zajímavě se dá také vyložit věta **α ωτῆ ἡσ λουτῆ βῆσα χουδοζιστῆια ἡσλα**,⁶⁴ kde můžeme spatřovat narážku na to, že islám vychází z křesťanství, nebo zcela neskromné konstatování, že kolébkou civilizace je Řecko. Přikloníme-li se k tezi první, že Konstantin chce říci, že islám vzniká z křesťanství, tak bude vhodné poukázat na známý problém tzv. Abrahámovských náboženství, které prakticky všechny vycházejí z judaismu. K problematice nepůvodnosti islámu můžeme ještě dodat toto: podle Ivana Hrbka je islám jen pouhou herezí, o které na východě nebyla nikdy nouze a některé z těchto herezí byly i velice silné – například rozbití Ariánství trvalo značnou dobu a děje se tak ve chvíli, kdy se k němu hlásí nemalá část lidí.⁶⁵

Než přejdeme k další disputaci, uvědomíme si, že ta je od předchozí oddělena kratičkou sedmou kapitolou, na kterou jsme již poukázali při rozboru číselné symboliky. Pro nás v této kapitole bude podstatná poznámka na konci, která říká: **Вῆ Ολιμῆ⁶⁶ ἡε σῆδῆ κῆ Μεθοδῆιο βρατοῦ σῆοεμοῦ, ἡαχῆτῆ ἡιτι ἡι ἡολοβοῦ τῆοριτι βῆσπρεσῆῆι κῆ βογοῦ, τοκῆο κῆιγαῆι βῆσῆοῦα.**⁶⁷ Proč ale bratři odchází z veřejného života? V roce 856 dochází totiž v Byzanci ke státnímu převratu, kdy je císařovna Theodora se svými dcerami uvězněna v klášteře a logotet Theoktist je zavražděn. Na trůn nastupuje Michael III., ale celý plán převratu je zosnován jeho strýcem Bardou. Je zřejmé, že za této situace se bratři raději uchýlí

⁶⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 74 (Všechna umění vzešla přece od nás.)

⁶⁵ Hrbek, I. *Korán.* 7. vyd. (reprint 1. vyd.). Praha : Academia, 2000. str. 83 – 85.

⁶⁶ Zde Olymp na hranici Mysie a Bithynie, nedaleko města Bursy.

⁶⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 75 (Odešed pak k svému bratru Metodějovi na Olymp, začal tam žít a bez ustání vysílat motlitby k Bohu a zabývat se toliko knihami.)

do ústraní, i Život Metodějův dokládá, že bylo možno vidět **МНОГЫ МЪЛВЪЫ БЕЩИНЪЫ**.⁶⁸ Tyto okolnosti státního převratu výborně doplní kapitolu o patriarchovi Fotiovi, který nastupuje na konstantinopolský stolec roku 856, když střídá Ignatiuse, který veřejně odmítne poskytnout Bardovi svaté přijímání. Patrně osoba Fotia usmířila svaté bratry s dvorem a ti tak mohou vykonat další cestu, tentokráte k Chazarům.⁶⁹

Nyní ale opět udělejme v našem povídání malou odbočku k jazykovému rozboru.

16 Disputace druhá – Jazykový rozbor

Druhá disputace je vypsána opět v jedné kapitole – šesté.

16.1 Lexikologie

V první disputaci jsme byli svědky náhrady starobylého slova ikona slovem obraz. Toto slovo máme opět doloženo, ale nyní již ve svém významu neodkazující se na posvátný obraz, ale na kresbu. Konstantin totiž vidí na dveřích **ДѢМОНЬСКЫ ОБРАЗЫ**, ale tentokrát je návrat k staršímu tvaru slova, démon by byl později zapsán jako **БѢСЪ**. I v této kapitole jsme svědky ovlivnění staroslověnštiny jinými jazyky, nově se setkáváme s přejatými slovy z řečtiny jako: anděl (**АГГЕЛЪ** – ἄγγελος), nebo koráb (**КОРАБЛЬ** z χάρᾱβιον či χᾱραβος). Latina nám nabízí vysvětlení podivného slova **АСИКРИТЪ**, které je odvozeno od *a secretis*.

I zde jsme svědky vlivu východních jazyků při termínech označujících cennosti: perla (**БИСЪРЪ**) z orientu, stříbro (**СЪРРЕБРО**) z asyrského šarrupum, či zlato (**ЗЛАТО**) z blíže nespécifikovatelného východního jazyka. Jeví se, že staroslověnština byla v lexiku označujícím drahé kovy ovlivněna východním prostředím.

Také zde zaznamenáváme starobylé slovo chrám (**ХРАМЪ** ze staroindického harmyá), které ovšem ve staroslověnštině nemá pouze současný význam, ale znamená i obytnou kamennou stavbu. Zastoupení přejatých slov je v této kapitole

⁶⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 142 (mnoho ohavných zmatků)

⁶⁹ Je samozřejmě i možný výklad, že se bratři účastnili poselstva z důvodu, že chtěli přestát silně nepříznivou situaci v říši za jejími hranicemi, ale tento výklad např. u Františka Dvorníka nenalézá oporu.

více než hojné, uveďme ještě pro ilustraci vinohrad (ВІНОГРАДЪ). Soudí se, že původní indoevropané víno neznali,⁷⁰ setkali se s ním až v oblasti středozevního moře, odkud převzali i latinské *vinum*, nicméně vinohrad může stejně tak pocházet i z krymsko-gótského wingart.

16.2 Zkratky

Již v předchozím jazykovém rozboru jsme upozornili na to, že se podíl zastoupení zkratk zmenšuje. S tímto tvrzením nezbývá než souhlasit i nyní, přestože rozebíráme jednu kapitolu textu, tak ta je nepoměrně delší než kapitola týkající se první disputace, ale i tak se množství zkratk výrazně nevětšilo, rozhodně ale zároveň nemůžeme tvrdit, že bychom nebyli obohaceni o nové prvky. Zejména pro čtenáře nijak neobeznámeného se zkratkami je obtížně čitelná abreviatura Х҃ бѣ. Již jsme zmiňovali, že zkratky nejen že mají ušetřit drahocenné místo na pergamenu, ale mají i silnou náboženskou motivaci, chtějí skrýt posvátná slova, což je zde naplněno v nejvyšší myslitelné míře, zkrácení je jednak značné, ale i zkrácené slovo je nanejvýš významné, po rozluštění dostáváme Христосъ богъ, které označuje Krista jako Boha a zcela explicitně sjednocuje tyto dva významy. Do stejné kategorie zkratk náleží také сѣтъи дѣтъ, což dešifrujeme jako сватѣи доухъ. Jako poslední příklad zkratk užitých v této kapitole uveďme глѣтъ pro глаголетъ. Uvedli jsme, že v této kapitole nejsou zkratky hojně používány, ale jsou-li upotřebeny, jsou poměrně obtížné.

16.3 Syntax

V syntaxi musíme vyzdvihnout, že se opět text, na rozdíl od předchozí kapitoly, ubírá cestou složitých souvětí. Ovšem i nyní autor pokračuje v započatém stylu minulé kapitoly a vypouští celá slova, která čtenář musí sám do textu doplňovat. Konstantin například odpovídá císaři na jeho výzvu, aby šel na disputaci s Agarény slovy: радъ идоу за вѣроу христѣанскоую,⁷¹ kde zcela zjevně chybí slovo „bojovat“, zvláště když v předchozích pasážích byl mladý Konstantin srovnáván s Davidem a Agaréni s Goliášem. Další doklad této neúplnosti ve vypisování je i v dalším dialogu,

⁷⁰ Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. (opravené a doplněné) vyd. Praha : Academia, 1968. str. 690

⁷¹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 70 (Rád jdu za křesťanskou víru.)

tentokrát Konstantina s Agarény, kdy se debata dotýká náročnosti křesťanské nauky, kdy ta je přirovnávána k hlubinám, ve kterých často ztroskotají koráby hledajících odpovědi na své otázky, naproti tomu muslimská víra je lakonicky popsána větou **ВАШЕ ЖЕ ЕСТЬ ОУСКО И ОУДОБНО**,⁷² kde se vytrácí slovo „moře“.

Čeho se ale dosahuje vynecháváním slov? Soudíme, že autor chtěl dialogy více oživit, vzpomeňme, jak v prvních kapitolách byla vypisována dokonce všechna zájmena, nyní pokračuje tendence směřující k zápisu skutečného proudu řeči, který je vždy vystavěn na tom, že slova známá z kontextu nejsou opakována.

16.4 Tvarosloví

Jihoslovanské koncovky týkající se instrumentálu singuláru o-kmenů a io-kmenů máme doloženy například ve slovech: **ЗЛАТОМЪ, СРЕБРОМЪ, БИСРОМЪ**.

17 Disputace třetí

Třetí disputace je antijudaická a její těsný sled za ostatními disputacemi je přerušen jen již zmiňovanou sedmou kapitolou, kdy se Konstantin uchyluje do samoty ke svému bratrovi na Olymp, kde je jeho rozjímání přerušeno příchodem císařských posílů, kteří jej předvádí před císaře, který zadává nový úkol.

Ustanovuje se nové poselstvo a to se vydává do poměrně rozsáhlé říše Chazarů, která za své správní středisko má nejdříve město Sarkel ležící na Donu, později, po vpádu Arabů, se hlavním městem říše stává Itil, který leží v ústí Volhy do Kaspického moře. Chazaři se s křesťanstvím setkávají na Krymu, kde má Byzanc své kolonie, ale zároveň na ně silně působí Arabové a Peršané, kteří přináší islám. Je zajímavé, že za své náboženství Chazaři nakonec volí judaismus, a to v osmém století, patrně poté, kdy chán Bulan okolo roku 730 sezval na svůj dvůr zástupce Řeků (tedy křesťanů) a Arabů (tedy muslimů) a když poznal, že obě náboženství uznávají Starý zákon, rozhodl se pro judaismus.⁷³ Ale vztahy Byzantské říše a Chazarů jsou i přes to velice

⁷² *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 71 (Vaše je však úzké a pohodlné.)

⁷³ Lacko, M. *Sv. Cyril a Metod.* 3. vyd. Řím : Slovenské vydavateľstvo Sv. Cyrila a Metoda, 1971. str. 44

přátelské, dokonce spolu uzavírají řadu obchodních i politických smluv, všechny s jediným cílem – zabránit dalším vpádům Arabů na Kavkaze.

Antijudaické disputace jsou svým námětem jedním z nejoblíbenějších byzantských literárních žánrů, čtenářům ani příliš nevadilo, že se jednotlivé argumenty opakovaly a výjimku netvoří ani Život Konstantinův. V době cesty Konstantina k Chazarům totiž opět sílí protižidovské tendence a veškeré polemiky vyvrcholí v pronásledování za císaře Basileia. I to vysvětluje, proč tato disputace zaujímá v díle poměrně značnou část (kapitoly 8 – 12) textu. Ještě před samotnou disputací jsme však svědky božího zásahu, na jehož popud se Konstantin naučí zázračně rychle řeči místních lidí a tento motiv přesvědčí Samaritána, aby dal pokřtít svého syna a hned v zápětí i sebe. Ve skutečnosti muselo poselstvo pro nepřízeň počasí přečkat zimu v řeckém městě Cherson, kde se Konstantin naučí hebrejsky a samaritánsky, což později výborně upotřebí, hebrejšina totiž byla úředním jazykem na dvoře chána.

Při cestě k Chazarům jsou Konstantinovi zjeveny ostatky sv. Klimenta (a to i s kotvou) a jejich význam pro budoucnost bude ještě značný, my se budeme ostatkům sv. Klimenta věnovat podrobně v samostatné kapitole. Dále silou modlitby odvrátí hned dva útoky pohanů a poselstvo může (začátkem jara) pokračovat na cestě k chazarskému chánovi. Jak se tedy disputace odvíjí a jaké prvky přináší? Konstantin při určování zasedacího pořádku určí svou hodnost půvabným příměrem, když odvěti na otázku, jakého je rodu a kde tedy bude jeho místo u tabule, slovy: ДѢДЪ ИМЕХЪ ВЕЛІИ И СЛАВЕНЪ СѢЛѠ, ИЖЕ БЛИЗЪ ЦАРА СТОЯШЕ, И ДАНОУЮ ЕМОУ СЛАВОУ БОЛЕЮ ОТВРГЪГЪ, И ИЗЪГНАНЪ БЫСТЬ, И НА СТРАНѠУ ЗЕМЛА ДОШЕДЪ ОБНИЦА, И ТОУ МА РОДИ. ЪЗЪ ЖЕ ДѢДНАА ЧЕСТИ ДРЕВНАА ИЩА, НЕ ДОСТИГѠХЪ ИНОА ПРІАТИ, ЪДАМОВЪ БО ВЪНОУКЪ ЕСМЪ.⁷⁴ Vidíme, že zde Adam vystupuje opět jako praotec lidí. A dále z těchto slov vyplývá, že ani toto poselstvo nevedl Konstantin, protože jinak by mu automaticky náleželo místo vedle chána a nebyl takto dotazován. Tedy ani toto poselstvo nemělo za hlavní cíl

⁷⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 80 (Děda jsem měl velikého a velice slavného a ten stál blízko císaře a slávu sobě danou z (vlastní) vůle odvrhl a byl vyhnán; a doraziv do cizí země, zchudl a tu mě zplodil. Já pak, hledaje tu starou dědovu hodnost, nestačil jsem získat jinou: jsem totiž vnuk Adamův.)

teologické disputace, ale spíše bylo potřeba upevnit spojenectví s Chazary, tentokrát proti ruským výbojům ze severu, které soustavně ohrožovaly Byzanc.

Prvním projednávaným bodem je otázka Trojjedinosti Boží, zde se argumenty neopírají o Nový zákon, ale cituje se především Starý zákon. Následná debata potvrzuje božství Ježíše Krista; Trojjedinost je potvrzena citátem z písma, konkrétně Iz 48.12 *„Poslouchej mě, Jákobe, Izraeli, můj povolání. Já, já jsem ten první, já jsem i poslední.“* a Iz 48.16 *„Přistupte ke mně a slyšte toto: Od počátku nemluví potají, od chvíle, kdy se to začalo dít, jsem při tom. A nyní mne posílá Panovník Hospodin a jeho duch.“*

Již klasická otázka o neposkvrněném početí je také objasněna, a to na základě příměru ze Starého zákona, nevěřícím je vyčítáno to, že v Boha, který se zjeví v hořícím keři, židé věří, ale v Boha, který by vstoupil do člověka, věřit nechtějí. Následující otázky prvního zákona a obřizky je třeba objasnit. Spor o to, zdali je důležitější Starý zákon nebo Nový zákon je zcela podstatný, protože rozřešení této otázky ať na jednu nebo na druhou stranu poukazuje na zastaralost, respektive mylnost, názorů zastánců jednotlivé strany. Konstantin argumentuje následovně: zastávají-li židé původní zákon, potom je pro ně zákon obřizky neplatným, přestože akt obřizky je třeba vykládat jako *„úplnost Božího zaslíbení, které je symbolizováno a aplikováno na Boží vyvolené příjemce“*.⁷⁵ Ale nastává několik problémů: první poukazuje na to, že být pouze obřezán a neplnit Boží přikázání nestačí (Ř 2,27 *„Ten, kdo není obřezán, ale plní zákon, bude soudcem nad tebou, který s celou svou literou zákona a obřezaností zákon přestupuješ.“*), druhá námitka vyvstává z textu Života Konstantinova, kdy Konstantin dokazuje, že v prvotní úmluvě Boha s Noem nebylo o obřezání ani slova. Současný výklad obřizky se opírá o poznání, že se nemusí vždy jednat o pohanské zjizvování. Díky těmto argumentům se staví do protikladu zákon a úmluva a problém toho, co ctít: jestli to, co bylo dáno jako první, nebo to, co bylo dáno později. Konstantin vidí pouhou synonymičnost v termínech zákon a úmluva a hlavně zdůrazňuje pomocí citátu z Písma jistou aktualizovanost v zákonech, které se vyskytuje v bibli. Jsou srovnány zákony (nebo úmluvy), které byly dány Abrahamovi,

⁷⁵ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 689

Mojžíšovi, Noemovi, ale všechny tyto předpisy jsou však postupem času upraveny, nebo dokonce změněny.

Tato debata se dotýká jednoho ze základů judaismu – smlouvy. V židovském pojetí je totiž smlouva určujícím motivem celého Starého zákona, může být přestoupena a poté přestupek souzen a potrestán. Ale také přináší slib a očekávání.⁷⁶ Debata končí tak, že je třeba ctít vždy smlouvu nejnovější, což odpovídá pojetí, že smlouva je obnovována z toho důvodu, že byla původní nějak porušena (tento jev vidíme v Ex 32 – 34, kdy si Áron a Izraelci udělali zlaté tele), nebo se smlouva obnoví bez jejího předchozího porušení (Joz 23 – 24). Závěrem jsou židé přesvědčeni a prozřou ze svého omylu.

Celá misie tedy končí šťastně, můžeme tak usuzovat ze slov: **БСМЪ ЖЕ ВЪСИ ДРОУСИ И ПРІАТЕЛИ ТВОЕМОУ ЦАРСТВОУ, И ГОТОВИ НА СЛОУЖБѢОУ ТВОЮ, АМОЖЕ ХОЩЕШИ.**⁷⁷

Ani snaha útočit na Krista ze strany Saracéna není korunována úspěchem. Korán sice uznává Krista jako proroka, ale menšího než je Mohamed, což je lehce odmítnuto odkazem na Starý zákon (Dn 9,24 „*Sedmdesát týdnů let je stanoveno tvému lidu a tvému svatému městu, než bude skoncováno s nevěrností, než budou zapečetěny hříchy, než dojde k zproštění viny, k uvedení věčné spravedlnosti, k zapečetění vidění a proroctví, k pomazání svatyně svatých.*“). Je tedy jasné, že proroctví uskutečněná do příchodu Krista na zem jsou přijatelná a možná, ale veškerá, která se udají po něm, jsou lživá, a jelikož se Mohamed narodil dávno po Kristu, tak jeho proroctví je nepřijatelné. Text je velmi nekompromisní: **ДАНИЛЪ, ЕЖЕ ЕСТЬ ГЛАГОЛАЛЪ, БОЖІИМЪ ДОУХОМ ЕСТЬ ГЛАГОЛАЛЪ, А НАХМЕТА ЖЕ ВСИ ВЪМЪ, ЯКО ЛОЖЬ ЕСТЬ И ПАГОУБНИКЪ СПАСЕНІЮ ВСѢХЪ, ИЖЕ ЕСТЬ ДОБРЪИШАА БЛАДИ СВОА НА ЗЛОБОУ И СТОУДОДѢАНІЕ ИЗЪБЛЕВАЛЪ.**⁷⁸ Dále je chválen křesťanský císař za to, jakého posla vyslal, který překonal jak Saracény, tak i židy v disputacích. Křesťanský císař je

⁷⁶ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 941 - 943

⁷⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 94 (Jsme pak všichni spojenci a přátelé tvé říše a (jsme) připraveni ti posloužit, kde chceš.)

⁷⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 92 – 93 (Co Daniel pověděl, pověděl skrze ducha božího. Zato o Mohamedovi víme všichni, že je lhář a (že je) zhoubou pro spásu všech; (vždyť) on vyvrhl své nejlepší žvásty na špatnost a ostudu.)

chválen mimo jiné i z motivů, které jsme předeslali již na dřívějších místech – motiv křesťanského univerzalizmu.

Při cestě zpět domů se stane další z božích zázraků, poselstvo se vrací v létě a panují obrovská vedra, jenomže není nikde poblíž vidět žádnou vodu, kromě té, co vypadala jako žluč. Žízeň je tak úmorná, že Konstantin řekne svému bratrovi,⁷⁹ ať tedy nabere vodu a Bůh dá, že bude dobrá. A skutečně, voda, na první pohled nevábna, je studená a chutná jako med. Není proto divu, že voda symbolizuje často boží požehnání,⁸⁰ které se i zde sneslo na poselstvo.

I závěrečná kapitola popisující poselstvo k Chazarům má nanejvýš šťastný konec, voda v podobě deště přinášející požehnání, a to i ve vyšším smyslu než prosté vláhy, je zmíněna i závěrem dvanácté kapitoly, kdy jsme svědky, jak Konstantin narazí na fultský národ, který sice přijal křesťanství, ale stále setrvává v uctívání dubu srostlého s třešní. Tato modla je poražena třiceti třemi údery sekerou do jejího kmene a nakonec je spálena v ohni. Jen co je tento akt dokonán, spustí se na krajinu blahodárný déšť.

Oheň je v bibli oblíbený prostředek, jak se zbavit model, což dokládá například Ex 32,20 „*Pak vzal býčka, kterého udělali, spálil jej ohněm, rozemlel na prach, nasypal do vody a dal Izraelcům pít.*“ nebo Dt 7,5 „*Proto s nimi naložíte takto: jejich oltáře rozboříte, jejich posvátné sloupy roztříštíte, jejich posvátné kůly pokácíte, jejich tesané sochy spálíte.*“ a Dt 7,25 „*Tesané sochy jejich bohů spálíte. Nebudeš žádostiv stříbra ani zlata z nich, nevezmeš si je, abys nepadl do léčky. Před Hospodinem, tvým Bohem, je to ohavnost.*“ Není vůbec náhodou, že po tomto ohni, ve kterém shoří modly, přijde déšť, který, jak jsme již naznačili, přináší boží požehnání (vymýcení modlářství), ale také je třeba jej chápat jako silný protiklad k vodě.⁸¹

Že musela být tato modla odstraněna, má zdůvodnění v křesťanském vnímání Boha a víry. Modlářství totiž není jedno z prvotních projevů křesťanství, ale velmi

⁷⁹ Zde je zřejmé, že ač byl Metoděj starším bratrem, tak hlavní slovo měl Konstantin, jinak by nemohl říci Metodějovi, aby nabral vodu.

⁸⁰ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 1098

⁸¹ Studený, J. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. str. 200

nebezpečný odklon od něj,⁸² omluva Fulských, že „tak činili i jejich otcové“ není v žádném případě akceptovatelná a ve své podstatě znamená, že Fulští jsou stále pohané a nyní u nich dochází k nepřipustné materializaci Boha.

V celé této rozsáhlé disputaci jsou argumenty zaštiťovány jmény biblických praotců a proroků, kteří naznačují jistý vývoj. Jsou zmíněni například Abrahám, Mojžíš, Micheáš, Izajáš, Daniel, Ezechiel, Zachariáš, kdy se klade důraz na postupné změny jak v zákonech a úmluvách, tak i v odstupňování chronologickém, ne náhodou se konečné otázky dotýkají Kristových podobenství. Zejména je nutné ale zdůraznit, s jakou bravurou Konstantin odpovídá na všechny položené otázky, když se hájí patřičnými citáty ze Starého zákona, čímž přesvědčuje židy slovy z jejich vlastního textu, ale dále dokazuje, že Nový zákon vyplývá ze Starého a jeho znalost není v žádném případě možno podcenit. Jeho odpovědi také dokazují, že se danou problematikou pečlivě zabýval a studoval ji, již jsme naznačili, že antijudaické spisy byly poměrně oblíbené a i Vladimír Vavřínek⁸³ připomíná, že právě tyto Konstantinovy odpovědi jsou vystavěny ne na byzantských schématech, ale na Konstantinově vlastním antijudaickém spisu, který se nám bohužel nedochoval. Nerozřešena zůstává otázka, zda Konstantin napsal spisů více, nebo se autor Života Konstantinova odkazuje i na spisy jiných autorů, problém s výkladem je způsoben užitím plurálu ve větě *а иже хощете съвршенихъ беседау сихъ сватыхъ искази*,⁸⁴ kdy není jasné, zda se hovoří pouze o Konstantinových spisech (které přeložil jeho bratr Metoděj, byly totiž psány ne staroslověnsky, ale řecky), nebo i o spisech autorů jiných.

⁸² Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 625

⁸³ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 67

⁸⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 90 (ale vy, kteří budete hledat tyto disputace úplné a věrné)

18 Disputace třetí – Jazykový rozbor

Tato disputace je vypsána v kapitolách osmé až dvanácté, zabírá tedy celých pět kapitol textu a procentuálně podle počtu řádků můžeme dopočítat (uvažujeme-li pouze disputaci u Chazarů), že zabírá z celkového rozsahu textu 33 %.⁸⁵

18.1 Lexikologie

Bohatá a rozsálá část Života Konstantinova samozřejmě přináší i nemálo jazykových prvků. Protože jsme na poli antijudaické disputace, tak nebudeme nijak překvapeni upotřebením slova (ЕВРЕИ) z latinského iudaeus, ale zároveň jsme svědky, že autor chce zabránit zbytečnému opakování slov, a proto používá i slova ЖИДОВЬНЬ. Slovo ЕВАНГЕЛИЕ stejně jako ПСАЛТИРЬ (ale není užito formy ПСАЛЪТИРЬ, odvozeno ze slova ПСАЛЪМЪ – žalm) pochází z řečtiny. V osmé kapitole je ale významný jev, odlišující ji od kapitol předchozích. Zatímco tam jsme byli svědky používání zastaralých slov, nyní již místo СТРАТИГЪ nastupuje na jeho místo ВОЕВОДА (psáno ovšem jako ВОЕВОДА), a starší ЛИТОУРГИЯ je nahrazen mladším СЛОУЖБА. Dokonce jistá aktualizace pokračuje i v následující (deváté) kapitole, kdy svrchní oděv je označen jako РИЗА, namísto staršího ХИТОНЪ. Také je udivující, že slovo rádce je jednou zapsáno jako СОВѢТНИКЪ, aby o pár vět později bylo napsáno СЪВѢТНИКЪ.

18.2 Zkratky

Z předchozích kapitol jsme již ve čtení zkratk poměrně zkušení, a proto doplníme jen nové, které nám těchto pět kapitol nabízí: ГЛ҃Ѣ pro ГЛАГОЛЕТЬ, рѣ pro РЕЧЕ a ХѢФМЬ ИМЕНӖ zastupuje Kristovo jméno. Obtížněji čitelná zkratka ІІЛТФѠ šifruje Израильтѣномь. Kapitoly jinak uvádějí nám známé abreviatury a ty není potřeba vypisovat. Nicméně zdůrazněme, že jejich zastoupení rozhodně není četné.

18.3 Syntax

Již v lexikologické části jsme si všimli užívání výhradně novějších tvarů slov. Můžeme to vysvětlit následovně: kapitoly této antijudaické disputace byly totiž přeloženy

⁸⁵ Údaje dopočítané z: Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 66. Celkové procentuální zastoupení všech disputací v Životě Konstantinově činí 56 % textu.

z řečtiny, na což sám autor textu poukazuje, když píše: **Отъ многа же мѣ се оукрачше въ малѣ полѡжихомѣ селико, памяти ради, а иже хощете съврѣшеныхъ бесѣдоу сихъ сватыхъ искати, въ книгахъ его обратете а, еже преложи оучитель нашъ и архиепископъ Меѡдїи, братъ Константина философа, разли е на осмъ словесъ.**⁸⁶ Autor (označuje se sympatickým autorským plurálem) se obrací přímo na čtenáře a odkazuje ho na jakousi doplňkovou literaturu. Konstantin psal své díla řecky a ta byla posléze přeložena Metodějem, jenomže autor i sám přeložil část této disputace – konkrétně kapitolu dvanáctou, kdy Konstantin poráží modlářský strom, leč, jeho znalost řečtiny nebyla tak vynikající a dopouští se chyby, kdy nepochopí správně význam slov. (Ale dříve jsme nahlédli, že pasáže týkající se sv. Řehoře byly také přeloženy z řečtiny, ovšem s bravurou, znamená to, že tentokrát byly pasáže překládány někým jiným? A onen autor používal i Metodějovy překlady, na které sám upozorňuje?).

Problematické místo překladu z řečtiny je totiž nazvání stromu u Fulských. Konkrétně se jedná o větu: **Баше же во Ѳоульстѣ гзъци доубѣ, сростлса съ чрешнею, подѣ нимже требы дѣаху, нарицающе именемъ Алеѡандрѣ, женоушкоу полоу не дающе прислѡупати къ нему, ни къ требамъ его.**⁸⁷ Autor zde uvádí, že onen strom (nebo lépe srostlina dvou stromů), ke kterému nesmí přistoupit ženy, se jmenuje Alexandr. Jenomže problém nastává právě s názvem Alexandr, „*životopisec se zde dopustil omylu a že původní řecké ἀλέξανδρος nebylo v tomto případě vlastní jméno, ale obecný pojem s významem viros defendens (ochraňující muže, ochránce mužů), což by bylo plně ve shodě s charakterem kultu tohoto stromu, k němuž nebyly připouštěny ženy.*“⁸⁸

⁸⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 90 (Když jsme toto z mnohého zkrátili, uvedli jsme jen takhle málo pro paměť. Ale vy, kteří budete hledat tyto disputace úplné a věrné, naleznete je v jeho knihách, které přeložil náš učitel a arcibiskup Metoděj, bratr Konstantina Filozofa. (a) rozdělil na osm rozmluv.) Také nám tento úryvek pomáhá datovat vznik Života Konstantinova, nemohl to být před jmenováním Metoděje arcibiskupem.

⁸⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 96 (Byl pak ve Fulském národě veliký dub srostlý s třešní; a pod ním konali oběti – jmenoval se Alexandr – aniž k němu nebo k jeho obětem nechávali přistoupit ženské pohlaví.)

⁸⁸ Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje.* 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 64

Musíme vyzdvihnout, že v tomto případě autor opět pracuje s primárními prameny (je ale těžké rozhodnout, zda nepracoval i s Metodějovými překlady), které spíše jen skládá dohromady a příliš vlastního textu nedopisuje.

18.4 Tvarosloví

Jihoslovanské koncovky o-kmenů a io-kmenů jsou doloženy například: **миромь** (toto slovo se navíc ani ve velkomoravském přepisu nevyskytuje), **каганомь**, **богомь** (zde rozepisujeme, často pouze čitelné z abreviatur **бѣ**).

19 Misie na Velkou Moravu – historické vyobrazení doby

Roku 862 vchází do Konstantinopole poselstvo vyslané knížetem Rostislavem z poměrně odlehle části Evropy a žádá byzantského císaře o biskupa a vhodné písmo pro svůj národ. Tomuto požadavku je vyhověno jen zčásti, protože biskup na Velkou Moravu poslán není. Ale co vede byzantského císaře vyslat do takto odlehle země své dva nejlepší učence a co vede Rostislava, aby se s prosbou obrátil právě na Michaela III.? Na tyto otázky odpoví nejlépe ne teologické potřeby, ale potřeby politicko-vojenské.

Na Velké Moravě se do popředí dostává kníže Rostislav, který se stále více osamostatňuje a ohrožuje tak franského krále Ludvíka Němce. Rostislavovi ale začínají značně ztrpčovat život franští kněží, kteří se vyskytují na jeho území, na které pronikají již od konce 8. století.⁸⁹ Tito zástupci církve pořádají veškeré církevní obřady (tedy není pravda, že by Konstantin s Metodějem přinesli na Velkou Moravu křesťanství, protože i četné archeologické vykopávky potvrzují množství kostelíků⁹⁰ a tento fakt potvrzuje také text Života Konstantinova - **людемь нашимь поганьства сѧ штерьгшимь, и по христїанескь сѧ законь дрѣжащимь**⁹¹), ale jsou zároveň poddanými franského krále, v čemž je hlavní úskalí. Tehdejší vládnoucí

⁸⁹ Bagin, A. *Apoštolé Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava*. 2. doplněné vyd. Praha : Česká katolická charita, 1985. str. 38

⁹⁰ Poulík, J. *Velká Morava ve světle nejnovějších archeologických objevů in Velká Morava – Tisíciletá tradice státu a kultury*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 39 - 76

⁹¹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 99 (Ačkoli naši lidé odvrhli pohanství a drží se křesťanského zákona.)

třídu tvořil panovník a jeho několikatisícová družina ozbrojenců, která potřebovala obživu.⁹² Tato obživa se děla tím nejjednodušším možným způsobem – kořistnými výpravami pořádanými do Franské říše, které však byly velice často vyraženy Ludvíku Němcovi jeho kněžími, a ztrácely tak svůj moment překvapení a jejich úspěšnost se značně snižovala.

Rostislav proto potřebuje mít kněží ze svých vlastních řad a rozhodne se poslat do Říma poselstvo, které bude žádat o biskupa, který by mohl jmenovat nový klérus.⁹³ V Římě je však odmítnut, a to z následujících pohnutek: v této době vede papež Mikuláš I. (858 – 867) boj s Byzantskou říší o nadvládu v Evropě a také je znepřátelen se Západofranckou říší. V tomto boji mu pomáhá Východofrancká říše, a kdyby podpořil úmysly Rostislava, tak by ztratil velmi důležitou podporu Franské říše a veškeré plány Říma týkající se politicko-vojenského vlivu by byly vážně ohroženy, ne-li zcela zmařeny.

Rostislav tedy po omítnutí (které ale Život Metodějův nehodnotí striktně⁹⁴) vysílá poselstvo do Byzance, kde je mu již vyhověno, a to prakticky ze stejného důvodu, který předtím papeže vede k odmítnutí, jen je na vše pohlíženo z druhé strany. Byzanc v této době dosti neúspěšně bojuje hned na třech frontách – ze severu útočí nájezdníci z ruských stepí, jižní hranice sužují Arabové a západní hranice nový kmen Bulharů, který byl v té době ještě silně pohanský. Roztříštěnost sil způsobovala, že Byzanc nebyla schopna dovést válku ani na jedné frontě k úspěšnému vítězství. Uvědomíme-li si ještě pro Michaela III. nemilý fakt, že Bulhaři byli podporováni Franskou říší, která i zde měla své misionáře, tak rozhodnutí bylo vcelku pochopitelné: císař pošle na Velkou Moravu poselstvo, které posílí pozici Rostislava a jeho nezávislost na franském Ludvíku Němcovi, Rostislavovy zájmy již nebudou

⁹² Pro bližší seznámení s poměrně jasně daným (a relativně pečlivě odstupňovaným) rozvrstvením obyvatelstva podle velikosti jejich majetku viz Havlík, L. E. *Kronika o Velké Moravě*. Brno : Jova, 1992. str. 314 – 318

⁹³ Tato první cesta do Říma je pochopitelná také z toho důvodu, že němečtí kněží zde prováděli jako první v osmém století misijní činnost, a tedy podle církevního práva spadalo území Velké Moravy pod římský patriarchát.

⁹⁴ Život Metodějův hovoří v osmé kapitole smířlivě, protože papež píše: „*Žádali jste proto učitele nejen u této velekněžské stolice, nýbrž i u zbožného císaře Michaela, takže vám poslal blaženého Konstantina i s bratrem, zatímco my jsme (to) nestačili.*“ Tato pasáž svědčí o tom, že rozhodnutí nebylo ihned zamítnuto.

odhalovány franskými mnichy a Franská říše již nebude mít tolik prostředků, aby při sporu s Rostislavem podporovala ještě Bulhary.⁹⁵ Byzanc poté dovede proti oslabeným Bulharům válku do vítězného konce a může se plně soustředit na své jižní a severní hranice. A později skutečně k naplnění plánů byzantského dvora došlo, protože Bulhaři byli poraženi právě na základě oslabení franské pomoci.

Tyto politické momenty nejsou v Životě Konstantinově příliš vyzdvihovány, ale nutnost vyslat poselstvo, i přes odpor Konstantina, je z textu patrná, a poukážeme na ni ještě později. Nyní jen vysvětlíme, proč nebyl k Rostislavovi poslán také biskup, i když o něj výslovně žádal: **ТО ПОСЛАИ НАМЪ, ВЛАДЪКЪ, ЕПИСКОПА И ОУЧИТЕЛА ТАКОВАГО.**⁹⁶ Patriarchou v Byzanci je v té době Fotios (o něm podrobně dále), který si byl vědom zásadní věci. Na území Velké Moravy již byli kněží, kteří spadali pod římský patriarchát. Fotiovo postavení nebyl v době papeže Mikuláše I. (858 – 867) v celém křesťanském světě neotřesitelné, protože jeho volba byla poněkud podivná a papež se jí dlouho zdráhal uznat (o tomto také dále). I když se roku 861 koná synoda, která uznává Fotiovu volbu za právoplatnou, tak ani ta není úplně rozhodující, protože ji papež později neuznává a všechny její legáty exkomunikuje. Můžeme se tedy spolu s Františkem Dvorníkem zcela legitimně domnívat, že Fotios nechtěl dále vířit už tak špatné vztahy s Římem a raději se zasadil o to, aby na Velkou Moravu odešla pouze misie, proti které nemohl nikdo nic namítat, protože v cílové destinaci nebyla žádná církevní hierarchie a sám panovník země požádal o pomoc. Náplň misie byla jasná: učit slovanský jazyk žáky tak, aby rozuměli staroslověnským liturgickým textům. Ale jak se nakonec vyjeví „*Fótios později zřejmě velmi litoval, že neupevnil včas byzantskou pozici na Moravě a v Bulharsku a neposlal tam biskupy hned na začátku.*“⁹⁷

Také je třeba zdůraznit potřebu nového písma a celkové samostatnosti z hlediska ekonomické vyspělosti, protože: „*Šlo-li v první fázi expanzí Moravanů o to, získat rychle kořist a zajatce, ve druhé fázi šlo spíše už o vynucené exarchické placení daní,*

⁹⁵ Bartůněk, V. *Dar nad všechno zlato: sv. Cyril a Metod.* 1. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 30 - 31

⁹⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 99 (Tak nám, vladaři, takového biskupa a učitele pošli.)

⁹⁷ Dvorník, F. *Byzantské misie u Slovanů.* 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1970. str. 122

kteřé bylo spojeno s nastolením svrchovanosti moravského panovníka nad ostatními knížaty.⁹⁸ Je patrné, že v tehdejší velkomoravské společnosti dospěl vývoj do takového stádia, že potřeba písma pro zápis jazyka byla nevyhnutelná (například pro zápis výběru daní), ale ještě uvidíme, že žádná již existující abeceda se příliš nehodila.

20 Konstantin vynalézá písmena

V předchozí kapitole jsme si vysvětlili na historickém pozadí doby politické motivy žádosti Rostislava a potřebu jejich splnění ze strany Byzance, ale nyní se podrobně zaměříme na rozbor samotného textu.

Poselstvo přichází do Konstantinopole se svou žádostí roku 862, což je ale jen několik měsíců po návratu Konstantina z říše Chazarů, takže Konstantin se může „radovat v Bohu“ jen velice krátce. Jak již bylo řečeno, byzantský císař je žádán o vyslání biskupa a učitele, který by vyložil křesťanství. Ale zároveň je žádáno ještě o jednu věc. V textu je třeba pozorně číst větu **ОТЪ ВАСЪ БО НА ВСА СТРАНЫ ВЪСЕГДА ДОБРЪИИ ЗАКОНЪ ИСХОДИТЬ.**⁹⁹ Toto zakončení prosebné řeči vyslanců k Byzantskému dvoru připomíná fakt, že Rostislav žádá o naprostou nezávislost na Francké říši, požadovaný zákon by měl být byzantský, nebo alespoň z Byzance. Tento požadavek skutečně splněn byl, do dnešních dnů se nám zachoval staroslověnský Zákon sudnyj ljudem, ale ten byl vypracován až na Velké Moravě.

Text Života Konstantinova z pochopitelných důvodů příliš nevyzdvihuje politické aspekty, které předkládá jen náznakově, ale neopomíjí zdůraznit zcela zřetelně motivy náboženské. Poselstvo vysílá Rostislav, ale ne ze svého vlastního popudu, ale „jsa podnícen Bohem“, kdy je patrná snaha zdůraznit fakt, že panovník podléhá Bohu. Ovšem Rostislav se o poselstvu radí s jinými knížaty, což dokazuje, že jich bylo na území Velké Moravy více,¹⁰⁰ a také с **Моравляны,**¹⁰¹ kteří zde ale v žádném

⁹⁸ Havlík, L. E. *Kronika o Velké Moravě*. Brno : Jova, 1992. str. 318

⁹⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 99 (Vždyť od vás vždycky vychází do všech zemí dobrý zákon.)

¹⁰⁰ Život Metodějův ale uvádí jen výslovně Svatopluka, což mohlo být způsobeno okolnostmi vzniku textu.

¹⁰¹ S Moravany

případě nereprezentují obyvatele Velké Moravy, ale pouze zástupce vyšších vrstev tehdejší společnosti.

Po vyslechnutí žádosti poselstva císař povolává sněm, na něm Konstantinovi tlumočí požadavky a říká mu: **ΦΙΛΟΣΩΦΕ, ΒΕΒΜΒ ΤΑ ΤΡΟΥΔΝΑ ΣΟΥΨΑ, ΝΟ ΔΟΣΒΙΤΪ ΤΕΒΪ ΤΑΜΟ ΙΤΙ.**¹⁰² Již z těchto slov je patrné, že Konstantinovi je „zatěžko“ jít na Velkou Moravu, je vidět, že tentokrát nebyla žádost císaře rychle přijata, jak dokazuje i následující text. Konstantin připomíná, že je „tělesně vyčerpán a nemocen“ a Istivě odpoví, že půjde samozřejmě rád, ale pouze v případě, že žádající mají pro svůj jazyk písmena. Císař odpovídá, že žádná písmena nejsou k dispozici, načež Konstantin odpovídá: **ΤΟ ΚΤΟ ΜΟΖΕΤΪ ΝΑ ΒΟΔΪ ΒΕΣΪΔΟΥ ΝΑΠΙΣΑΤΙ? ΗΛΙ ΕΡΕΤΙΝΥΣΚΟ ΙΜΑ ΣΕΒΪ ΟΒΡΪΣΤΙ?**¹⁰³ Debatu uzavře císař, když spolu s Bardou (zde je patrný vliv císařova strýce) zcela rázně řeknou: **ΨΙΕ ΤΥ ΧΟΨΕΣΙ, ΤΟ ΜΟΖΕΤΪ ΒΟΓΪ ΤΕΒΪ ΔΑΤΙ, ΙΖΕ ΔΑΕΤΪ ΒΣΪΜΪ, ΙΖΕ ΠΡΟΣΑΤΪ ΝΕΣΟΥΜΝΪΪΕΜΪ, Ι ΟΤΒΡΪΣΑΕΤΪ ΤΛΪΚΟΥΨΙΜΪ.**¹⁰⁴

Konstantin totiž pokládá mu svěřený úkol za krajně nebezpečný a dokonce až nemožný, stejně jako nejde psát na vodu. V čem spočívaly jeho obavy? Jsme v době, kdy se všeobecně soudí, že pouze tři jazyky (latina, řečtina a hebrejština) mohou zaznamenat Písmo a bohoslužba může být vedena pouze v těchto jazycích. Snaha přeložit bibli do jiného jazyku by mohla být zcela reálně označena za herezi a člověk dopouštějící se takového konání mohl být kýmkoli a kdykoli zabit. Konstantin si je plně vědom nebezpečného úkolu, a proto se nechce ihned podvolit císaři, hledá záštitu právě v absenci písma, kterým by bylo možné zaznamenat liturgický text.

Jak již víme, Soluň byla slovanskojazyčným městem, ale písmo, které by zaznamenávalo fonetické zvláštnosti, kterými se staroslověnština lišila od řečtiny, k dispozici nebylo. Toto je možné odvodit ze slov samotného císaře, když říká: **ΔΪΔΪ**

¹⁰² *Magnaе Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 99 (Filosofe, vím, že je ti (to) zatěžko, ale je třeba, abys tam šel.)

¹⁰³ *Magnaе Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 100 (Jenže kdo mlže napsat řeč na vodě nebo si získat jméno kacíře?)

¹⁰⁴ *Magnaе Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 100 (Kdybys chtěl ty, tak ti (to) může dát Bůh, který dává všem, kteří prosí bez pochybností, a otevírá tlukoucím.)

МОИ, И ОТЬЦЪ МОИ, И НИИ МНОЗИ, ИСКАВШЕ ТОГО, НЕ ОБРЪЛИ СΟΥТЬ.¹⁰⁵ Písmo tedy pro úřední záznamy, byť jen pro zápisy slovanských jmen, bylo hledáno již dříve, avšak neúspěšně.

Ale v Soluni mohla být uplatňována postupná helenizace, kdy by se nakonec potřeba nového písma nemusela jevit tak vážnou. Jenomže možnost prosté helenizace Velké Moravy nepřipadala v úvahu, území bylo příliš vzdálené od říše a společnost již byla na poměrně vysokém stupni vývoje, což dokládá fakt, že sama žádá o písmo, které by zajisté sloužilo nejen k náboženským účelům, ale i k velice podstatným zápisům ekonomického charakteru. Také rozkvět kultury byl podmíněn písmem, doposud platilo, že „*zatímco Slované ve střední Evropě byli odříznuti od všech kulturních center, jejich jižní bratři měli větší štěstí díky své blízkosti Byzanci, jedinému civilizačnímu centru, jež mělo předstih před Římem.*“¹⁰⁶

Před Konstantinem a jeho pomocníky¹⁰⁷ je nelehký úkol, ale ten po modlitbě s pomocí Boha vyřeší, když se mu zjeví písmena (hlaholice) a započne překládat bibli, konkrétně začíná Janovým evangeliem, které je považováno za jedno z nejdůležitějších.

Tato část seslání písmen Bohem je samozřejmě vypsána i v Životě Metodějově, který bývá často poměrně střízlivý ve vypisování událostí, ale zde nám přináší zajímavou informaci, kdy je jednak potvrzeno, že Konstantin byl na modlitbě i se svými pomocníky, ale podstatné sdělení: НА МОЛИТВОУ СЪ НАЛОЖИСТА И СЪ ИНЪМИ, ИЖЕ БААХΟΥ ТОГО ЖЕ ДОУХА, ЕГОЖЕ И СИ. ДА ТОУ ЯВИ БОГЪ ФИЛОСОФΟΥ СЛОВЪНЬСКЫ КНИГЪ. И АБИЕ ОУСТРОИВЪ ПИСМЕНА И БЕСЪДОУ СЪСТАВЛЪ¹⁰⁸ poukazuje ještě na fakt, že pisatel Života Konstantinova byl přímo účasten vynálezu písma, dosuzovat tak lze ze spojení „a tu zjevil Bůh...“, které

¹⁰⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 100 (Ačkoli můj děd i můj otec a mnoho jiných to hledali, nenalezli.)

¹⁰⁶ Dvorník, F. *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem.* 2. vyd. Praha : PROSTOR, 2008. str. 31

¹⁰⁷ To napovídá, že Konstantin již měl kolem sebe žáky, připravené k nějaké misii – viz další text.

¹⁰⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 145 (oddali se modlitbě ještě s jinými, kteří byli téhož smýšlení jako i oni. A tu zjevil Bůh Filosofovi slovanské písmo, a když ihned sestrojil písmena a sestavil text)

odkazuje nejen na místo, kde bylo písmo zjeveno, ale i na přímou účast autora Života Metodějova.¹⁰⁹

Jak jsme naznačili, začíná se s překladem Janova evangelia, které je velice významné z pozice svého teologického obsahu.¹¹⁰ Můžeme například uvést tyto významy: zjevení – odhalí se sláva Ježíše, znamení a svědectví – seznámení se s činy, a to poměrně podrobně, které Ježíš vykonal, dočteme se mnohé o Ježíšově osobě, o jeho božství, o jeho díle, které pro lidi přišel vykonat a je ztvárněn jako nositel nového života, kdy se lidé mohou rozhodnout, že jej přijmou a nezůstanou dále v temnotě. Toto vše ale s poukazem, že „*ostatní evangelisté nám dali Ježíšův popis, zatímco Jan nám zanechal portrét.*“¹¹¹ Evangelium pouze nepopisuje, ale dokonce i vykládá osobu Ježíše Krista, a tento fakt jej řadí na přední místo v důležitosti.

Vladimír Vavřínek k problematice vzniku nového písma dodává, že rychlé stvoření písma, které tak precizně odlišilo fonetické zvláštnosti staroslověnštiny, nebylo možné uskutečnit v krátké době a svědčí mimo jiné o tom, že Konstantin se již nějakou dobu k poselstvu mezi Slované připravoval.¹¹² Pro nás je ale důležitější fakt, že písmena byla seslána Bohem, tento motiv má velice silnou váhu, protože z něj přímo vyplývá úvaha, kterou se může Konstantin zaštitit v disputaci, o které budeme psát později. Písmena byla Konstantinovi seslána Bohem, a tedy mu byla předložena v konečné podobě, což je ale ve své podstatě staví nad písmena řecká, latinská a dokonce i hebrejská, která sice mohla být seslána Bohem, ale prošla za mnohá staletí nemalými úpravami a jsou tedy již nepůvodní. Tento takměř geniální jazykovědný vývod je zmíněn i v pozdější staroslověnské památce: „O písmenech“ sepsané mnichem Chrabrem, která však není bohužel středem našeho bádání.

Zaměříme-li se ještě dále na vznik nového písma z čistě racionalistického pohledu, tak se můžeme ptát, kde Konstantin čerpal inspiraci při jeho tvorbě. Vše naznačuje tomu, že použil své rozsáhlé znalosti z cest a využil pravděpodobně řecké kurzívní

¹⁰⁹ Tachiaos, A.-E. N. *Svjatye brat'ja Kirill i Mefodij, prosvetiteli slavan*. Sergiev Posad, 2005, str. 99, 102

¹¹⁰ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 385 - 386

¹¹¹ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 389

¹¹² Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963. str. 33 - 34

písmo, vycházel také ze semitského či gótského písma, ale nejnovější poznatky dokonce hovoří o řecké kryptografii, která se užívala jen při speciálních případech. V tomto písmu lze najít předlohu pro 31 písmen z celkového počtu 39 hlaholských, nicméně otázka původu písma není ještě dostatečně rozřešena,¹¹³ ale je nanejvýš jisté, že nevzniklo jen z jedné abecedy a vyžadovalo neobyčejné jazykové nadání jeho tvůrce, protože nové písmo foneticky přesně odpovídalo staroslověnštině a také bylo nové písmo poměrně lehce naučitelné.

Misie byla bezesporu velmi důležitou a dvůr jí přikládal významné postavení, jinak by císař neposlal do odlehlých končin svého nejlepšího vzdělance. O situaci na Velké Moravě mohl vědět pouze ze slov poselstva a také ze slov byzantských obchodníků, kteří pronikali až na naše území,¹¹⁴ ale o zaručené zprávě se dozajista nejednalo. Dále z okamžité otázky Konstantinovy, mají-li Moravané písmena pro svůj jazyk, můžeme vyvodit ještě jeden závěr. Ač v textu není přímo napsáno, že by Rostislav požadoval překlad posvátných knih, lze vyvodit, že o toto také žádal, protože jinak by nebyl důvod, proč by se Konstantin ptal na existenci písmen, při předchozí misii k Chazarům jej tato otázka nijak netrápila. Z toho také plyne, že Rostislav cítil, že jeho národ je natolik vyspělý, že může stát po boku Řeků a latinů, kteří mají liturgické knihy ve svém jazyce, a tedy Velká Morava byla velmi silnou říší, když o toto mohla žádat.

To potvrzuje i Michael III. ve své odpovědi Rostislavovi, kdy je mu oznámena radostná zpráva o nalezení písmen a není opomenuto zdůraznit, co to znamená. V první řadě je dáno Rostislavovi „větší důstojství“, tedy jeho pozice bude uznána v celém křesťanském světě a také se mu oznamuje, což je mimořádně důležité, **ДА И ВЪ ПРИЧТЕТЕСА ВЕЛИЦѢХЪ ЯЗЫЦѢХЪ, ИЖЕ СЛАВАТЬ БОГА СВОИМЪ ЯЗЫКОМЪ.**¹¹⁵ Tyto řádky svědčí o tom, že byla na císařském dvoře také projednávána otázka, zdali je vůbec možné začít pracovat na překladu posvátných knih, patrně i po poradě s Fotiem je umožněno nové liturgii vzniknout, tato výsada je velkým darem, který

¹¹³ Lacko, M. *Sv. Cyril a Metod*. 3. vyd. Řím : Slovenské vydavateľstvo Sv. Cyrila a Metoda, 1971. str. 82

¹¹⁴ Bartůněk, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu*. 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 33

¹¹⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 100 – 101 (abyste i vy byli připočteni k velkým národům, které slaví Boha svým jazykem)

daleko překoná jakékoli zlato, drahé kamení a jiné pomíjivé bohatství. A tento dar, slovanské písemnictví, skutečně přetrval do dnešních dob.

21 Konstantin vynalézá písmena – Jazykový rozbor

Nyní zkoumáme kapitolu třináctou a čtrnáctou, kdy zejména prvně jmenovaná se nevztahuje k žádné disputaci, ale navazuje na předchozí cestu k Chazarům tím, že Konstantin umí přečíst hebrejský nápis na číši (hebrejštinu se naučil právě při cestě k Chazarům).

21.1 Lexikologie

Zejména nás bude zajímat slovo **КНАЗЪ** (nyní psáno striktně v této podobě, dříve ale v podobě **КЪНАСЪ**). Je tak titulován Rostislav a dokonce je tohoto slova užito i na číši, kde je předpovězen příchod Kristův. Zde jsme svědky obohacení staroslověnštiny ze staré horní němčiny, kdy předlohou bylo slovo kuning. Význam se do dnešních dnů mírně zúžil, dříve tato titulace nutně neznamena „kníže“, ale mohlo se jednat jen o „pána“ nebo jinak „představeného“ člověka.¹¹⁶ Proč autor nepoužil dříve osvědčeného termínu **ВОЕВОДА** zůstává otázkou. Nicméně spis měl být i politickým textem, proto asi autor cítil, že bude dobré titulovat Rostislava takto.

21.2 Zkratky

Ze zkratk tohoto oddílu uveďme možnost zkrácení **Цригра**, která nám skrývá dříve v textu nezkracovaný Cařihrad. S jinými abreviaturami, které bychom už neznali (nebo nedokázali lehce přečíst) se v těchto dvou kapitolách nesetkáváme.

21.3 Syntax

Víme, že Konstantin přečetl nápis na číši, který doposud byl nerozluštěn. Autor textu si je vědom, že nápis byl veršovaný a o jistou rytmičnost a snaží se o ni i ve staroslověnském překladu, když první řádek překládá jako: **Чаша моя, чаша моя, прорицан, дондеже свѣзда. Въ пиво буди, господин, прѣвеньцоу, блащюу ноцію**, další verš: **На въкоушеніе госпode сътворена древа иного. Пїи и оупїса веселїемъ, и възъпїи аллилоуа. А závěг: Се князь, и оузритъ весь**

¹¹⁶ Bartoň, J. Vondrák, V. *Vokabulář klasické staroslověnštiny*. 1. vyd. Praha : KLP, 2003. str. 43.

сѣнемъ славоу его, и Давидъ царь посаде ихъ.¹¹⁷ Dovolíme si na tomto místě tvrdit, že se jedná bezesporu o neoptimističtější pasáž, kterou můžeme v Životě Konstantinově číst. Tyto verše, oslavující proctví o Kristu, se také vyznačují rytmem a až slavnostním nádechem. Jenomže tato pasáž je natolik odlišná od okolního textu, až vyvstává otázka, proč zde vůbec je. Zatím byl životopisec velmi střídavý ve vypisování zázraků a najednou jsme svědky čtení nápisu, který prakticky nijak neposouvá děj kupředu. Mohla by to být jistá intertextová narážka na předchozí studium hebrejštiny, které nebylo tedy marné a nebylo využito jen při disputaci s Chazarským chánem, ale tuto otázku necháváme otevřenou k dalšímu bádání.

Kapitola čtrnáctá také poprvé předkládá novinku, není totiž zaznamenána jen přímá řeč postav, ale dokonce dopis knížete Rostislava. Soudíme, že tento zápis psaného textu měl dodat na věrohodnosti a hlavně čtivosti, dále poukazuje na zásluhy Rostislava, který jako panovník osvícený bohem má plné právo být i takto vzpomenut a oslavován, i nyní připomínáme, že text nemá funkci jen teologickou, ale i politickou, daleko více je však politickým text Života Metodějova, který sice nerozebíráme, ale často na něj, jako památku přímo svázanou s Živodem Konstantinovým, odkazujeme.

21.4 Tvarosloví

I v této kapitole jsme schopni najít jihoslovanské koncovky o-kmenů a io-kmenů, například: БОГОМЪ, ЕЗЫКОМЪ.

¹¹⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 98 (Číše má, číše má, předvídej, dokud ne(bude) hvězda. Bud' nápojem pánu, prvorozenci, jenž v noci bdí. / Aby pánovi chutnalo, vyrobena z jiného stromu. Pij a opoj se veselím a zvolej aleluja. / Hle kníže. I patří veškerý sněm slávu jeho a král David uprostřed nich.

22 Příklad na Moravu

Na Velkou Moravu se tedy vydává poselstvo nesoucí jak knihy napsané novým písmem, tak i ostatky sv. Klimenta. Jakou cestu přesně zvolilo, nevíme, nicméně přichází k cíli své cesty roku 863¹¹⁸ a samotný akt uvítání je v Životě Konstantinově vypsán poněkud střízlivě, nicméně je patrné, že učedníci již čekali a **въскорѣ же савесь црѣковныи чинѣ прѣложи, и наоучи а оутренѣи, и годинамѣ, обѣднѣи, и вечернѣи, и навечерници, и таинѣи соужбѣ.**¹¹⁹ Dá se ale předpokládat, že nejdříve bylo nutné nové žáky naučit písmu zaznamenávajíc jejich vlastní řeč, což jistě bylo přijato s nadšením, protože samotní Moravané museli pamatovat, jak ještě dvacet let před příchodem věrozvěstů (roku 849) vyměnili franští opati berle za meče s jediným cílem – porobit plemeno Moravanů. Ale ani po svém příchodu nemá misie dostatečný klid k práci, Ludvík Němec opět napadá Rostislava, ale ten příliš podmínky nově nastoleného smíru nedodržuje.

I přes tyto sváry se učitelům daří, jak dokládají slova textu: **И ѿтверзошасѣ, по пророцьскомѣу словеси, оуши глухѣхѣ оуслышати книжнаѣа слова, и языкѣ яснѣ бысть гоугнивьимѣ.**¹²⁰ Pisatel si zde opět vypomáhá odkazy na bibli (Iz 35,5 „*Tedy se rozevřou oči slepých a otevřou se uši hluchých.*“ a Iz 32, 4 „*Srdce nerozumných nabude poznání, jazyk koktavých bude hovořit hbitě a jasně.*“). Vzápětí jsme vtaženi do ďábových léček, kdy se snaží zabránit bohulibé činnosti svatých bratrů, patrně zde chtěl autor alespoň náznakem vzpomenout útok Ludvíka Němce, který se se značnou nelibostí díval na probíhající misijní činnost Byzance a jistě si velmi dobře uvědomoval, co pro něj ze situace plyne.

Motiv ďábla je použit v Životě Konstantinově několikrát, již jsme se s ním například setkali v narážce při disputaci s Araby, ale nyní je přímo popsána jeho činnost. Ani

¹¹⁸ Někdy je možné se setkat i s rokem 864, ten je dopočítán z údajů o délce pobytu na Velké Moravě obsažených v Italské legendě, ale to je až pramen odvozený ze Života Konstantinova a mohlo tedy dojít nepozornosti písaře při přepisu. Další argument podporující rok 864 se opírají o možnost suchozemské cesty přes Bulharsko, toto území je christianizované až koncem roku 863. Nicméně je třeba vzít i v potaz tvrzení, že Život Konstantinův započítává pouze pobyt na Velké Moravě, zatímco Italská legenda i pobyt u panonského Koncela a cestu do Benátek.

¹¹⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 102 (Brzy pak byl přeložen veškerý církevní řád a naučil je jitřní i hodinkám, (mši), nešporám a kompletáři i obřadům mešním.)

¹²⁰ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 102 (I otevřely se podle slov prorokových uši hluchých, aby uslyšely slova knih, a jazyk koktavých zjasněl.)

bible nešetří se zobrazením ďábla (například J 8,44 „*Váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá. On byl vrah od počátku a nestál v pravdě, poněvadž v něm pravda není. Když mluví, nemůže jinak než lhát, protože je lhář a otec lži.*“ nebo J 13,2 „*Když byli u večeře a ďábel již vložil do srdce Jidáše Iškariotského, syna Šimonova, aby ho zradil.*“), kdy ďábel vystupuje jako mařitel díla Kristova a především bojuje proti dílu církve. A skutečně, nejenom, že hlásá zkomolené učení o antipodech, kdy mají existovat lidé s velkými hlavami, pověry o hadech, které je třeba zabíjet, ale především mínění, že v bohoslužbě může být použito pouze tři jazyků. Především poslední problematice se budeme ještě podrobně věnovat, nyní však vidíme, že dílo věrozvěstů bylo sice úspěšné, ale že by bylo naprosto bezproblémové, to se říci nedá.

Situace se postupně uklidňuje a je nutno začít pomýšlet na vysvěcení učedníků, ke kterému nemá ani jeden z bratrů potřebnou církevní hodnost. Konstantin, Metoděj i jejich žáci se vydávají přes území panonského Kocela, který bystře prohlédne užitečnost misie a ihned k poselstvu připojí své vlastní žáky, aby i ti byli vysvěceni. Poselstvo pokračuje směrem k Benátkám.

Při odchodu od Rostislava obdrží Konstantin mnohé dary, což lze na jednu stranu považovat za zcela obvyklý moment, ale nesmíme zapomenout zmínit i názor Františka Dvorníka, že Konstantin se již na Moravu vrátit nechtěl, tuto domněnku podporuje obdobné obdarovávání ukončující cestu k Chazarům, k těm se již později také nevrátil. František Dvorník dále vyslovuje názor, že zprvu poselstvo směřovalo do Benátek, aby se zde nalodilo na loď plovoucí do Konstantinopole.¹²¹ Zejména však druhý názor dnes není přijímán a soudí se, že cesta vedla od samotného počátku k papeži. Tento je podpořen odlehlostí území od Byzance, faktickou náležitostí Velké Moravy k římskému patriarchátu a i poměrně dobrými vztahy obou bratrů s papežem.¹²²

Pomalou se tedy dostáváme k poslední disputaci. Zde vidíme dosti důležitý moment, a to ten, že se vůbec poselstvo někam vydávalo, aby byla nová liturgie schválena,

¹²¹ Dvorník, F. *Byzantské misie u Slovanů*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1970. str. 146 - 147

¹²² Bartůněk, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu*. 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 44

obyčej na východě totiž kázal, že liturgie byla vedena v jazyce toho kterého národa. Na západě byla situace značně odlišná, liturgie byla vedena vždy jen v jednom jazyce – latině. Konstantin tedy chtěl, aby pod římským patriarchátem byl národ, který by nevedl bohoslužbu pouze v latině, což byl požadavek do té doby nevídaný.

23 Disputace čtvrtá

Poslední disputace je nejdůležitější. Konstantin je, jak je čtenáři zřejmé po přečtení předchozích částí, připraven a celkově způsobilý obhajovat slovanskou liturgii. Tato obhajoba nevychází ze žádných starších byzantských děl, je tedy zcela původní a má také svou specifičnost. Odehrává se v Benátkách a Konstantinovy důvody, proč je jeho nové písmo a překlad bible přijatelný, jsou pro něj zcela určující. Jak jsme již uvedli výše, problém hereze, která mohla vzniknout překladem, byl velmi vážný a Konstantinovi šlo doslova o život. Aby při disputaci uspěl, musel hledat záštitu pro svůj překlad v Písmu, odkazy na něj jsou v míře více než hojné, v této obtížné situaci je ale značný počet citací více než pochopitelný. Na nebezpečí upozorňují i prvotní pasáže dvanácté kapitoly, kdy se biskupové doslova ptají: (чловѣче), скажи намъ, како ты еси нынѣ створилъ словѣномъ книги, и оучиши а, ихже нѣсть никтоже инъ первѣе обрѣлъ ни апостолъ, ни римскыи папезь, ни феоологъ Григорїи, ни Иеронимъ, ни Августинъ?¹²³ Zde se tedy biskupové ptají (a to dosti impertinentně) Konstantina, jestli se vyvyšuje nad církevní otce Augustýna nebo Řehoře, či snad dokonce papeže, který je následníkem svatého Petra. Konstantin se brání rychlou odpovědí, že slunce také svítí na všechny stejně (Mat. 5,45 „*Abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé.*“), ale to, že je způsobilý k tvorbě písma, se vyskytuje v textu dříve, v kapitole předchozí. Tam jsme svědky toho, jak se Konstantin brání jít na Velkou Moravu, protože tamější lidé nemají pro svou řeč písmena. Ale písmena si nevymýšlí Konstantin, ale jsou mu po modlitbě seslána od Boha (вѣскорѣ же се емоу богъ яви, послоушааши молитвы рабъ своихъ. И

¹²³ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 105 – 106 (Člověče, pověz nám, jak to, že tys nyní vytvořil Slovanům písmena a učíš jim, a nikdo jiný je nevynalezl dříve, ani apoštol ani římský papež ani Řehoř Bohoslovec ani Jeroným ani Augustin?)

ТОГДА СЛОЖИ ПИСМЕНА¹²⁴) a tento fakt odkazuje na to, že nová písmena jsou darem a nejsou vymyšlena prostým člověkem, i když nesmírně vzdělaným.

V textu naznačená Konstantinova odpověď biskupům je silně útočná, ptá se trojjazyčníků (zastánci pouze tří bohoslužebných jazyků), jak to, že se nestydí upírat Boha jiným národům (Mat 23,13 „*Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci! Zavíráte lidem království nebeské, sami nevcházíte a zabraňujete těm, kdo chtějí vejít.*“) a činí je tak slepými a hluchými nebo, což je ještě útočnější, proč z Boha dělají nemohoucího, který nemůže, nebo závistivce, který nechce, jiným národům dávat Písmo v jejich jazyce. Takto vážné položené otázky biskupům si mohl dovolit položit pouze člověk, který byl v Písmu neobyčejně zbláhý a který byl schopen důvěryhodně podložit svá tvrzení. Podklad je velice bohatý, jsou celkem sedmkrát citována evangelia (Mat. 5,45; 23,13; 28,18-20, Mark. 16,15-17, Luk. 11,52, Jan 1,12; 17,20-21), pětkrát žalmy (65,4; 95,1; 97,4; 116,1; 115,5) a poté dva z listů Pavlových (I Kor. 14,5-40; Filip 2,11). Tedy dohromady čtrnáct odkazů, které tvoří nebývale dlouhý text. Závažnost odkazového materiálu, který Konstantin přikládá při této disputaci, více vyvstává v porovnání s bulou Hadriána II. (Gloria in excelsis deo), o níž se dočítáme v jiné staroslověnské památce, konkrétně v Životě Metodějově (kapitola 8), která obsahuje při zdůvodnění povolení slovanské liturgie pouze dva citáty z Písma (Žalm 116,1 a Skutky ap. 2,11; 4). Tedy ani papežská bula neobsahuje tak široké zdůvodnění, jaké poskytl Konstantin. Onen chybějící odkaz na Skutky apoštolů při obhajobě Konstantina můžeme považovat za opomenutý pisatelem Života Konstantinova, protože i on sám připouští *СИМИ ЖЕ СЛОВЕСТЫ И ИНѢМИ БОЛЬШИ ПОСРАМЛЪ А ОСТАВИ*,¹²⁵ tedy argumentace není zcela vypsána.

Při celé disputaci mohl Konstantin citovat (nebo číst) tyto dlouhé pasáže z Písma, běžně se tak na koncilech činilo, a dokonce se nečetlo pouze z bible, ale i z jiných hagiografických spisů, nebo děl církevních otců. Celá diskuze má hlavní těžiště v problematice porozumění slova při motlitbě *ИБО АЩЕ БЕЗВѢСТЕНЪ ГЛАСЪ ДАСТЬ ТРОУБА, КТО ОУГОТОВЛЯЕТСА НА БРАНЬ? ТАКО И ВЪ ЯЗЫКОМЪ АЩЕ НЕРАЗУМНА*

¹²⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 100 (A brzy, hle, dal mu zjevení Bůh, který poslouchá modlitby svých služebníků; a tehdy složil písmena.)

¹²⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 110 (Těmito slovy a mnoha jinými je zahanbil (a) opustil.)

СЛОВЕСА ДАСТЕ, КАКО РАЗΟΥМНО БОУДЕТЬ ГЛАГОЛЕМОЕ?¹²⁶ Zde se jeví značný problém, na který Konstantin poukazuje – jak mohou být pohanské vrstvy (zde ale myslí pouze vládnoucí) obráceny na křesťanskou víru, když by nerozuměly při bohoslužbě ničemu? Ale jeho argument, že i jiné národy vedou bohoslužbu ve svém jazyce, je spíše myšlen jako úderný, snažící se převážně ohromit, protože podle Václava Bartůňka „jsou totiž jmenovány národy ani zdaleka tak významné jako Slované a někteří z nich měli jen nepatrný počet posvátných knih ve svém jazyce. Příklady byly však psychologicky účinné, mnohým neznámé, vždyť šlo většinou o orientální národy a proto překvapující ve svém účinku.“¹²⁷ Národem zde samozřejmě nemyslíme veškeré vrstvy obyvatelstva, mnohdy ani panovník neuměl číst a psát a ani se to od něj nevyžadovalo, ale kněz číst uměl. Schválení liturgie však neproběhlo v Benátkách, ale v Římě, zde se můžeme domnívat, že papeži přišly různé dopisy, které se stavěly ke staroslověnštině odmítavě, poté je celé poselstvo pozváno Mikulášem I. (858 – 887) do Říma (toto ale víme ze šesté kapitoly Života Metodějova *ОУВѢДѢВЪ ЖЕ ТАКОВА МОУЖА АПОСТОЛИКЪ НИКОЛА, ПОЛЪЛА ПО НА*¹²⁸), zde ale na papežském stolci již sedí Hadrián II. (867 – 872), který poselstvo vítá více než vřele a vydává bulu *Gloria in excelsis Deo*.¹²⁹ Ještě jeho nástupce, Jan VIII. (872 – 882), se vrací bulou *Industriae Tuae*¹³⁰ k problematice trojjazyčníků, když tuto představu dosti jasně odsuzuje. Na základě citátů z písma jsou biskupové přirovnáváni k farizejům, což neupírá jejich znalostem Písma, ale již značně zpochybňuje jejich smysl pro cit ve víře (Mt. 23,13), který se jen mění v prostý formalismus, navíc neopodstatněný, protože jinak by Konstantin neměl nejmenší úmysl pouze zkoušet, jestli neprosadí slovanskou liturgii.

Proč se ale disputace odehrávala v Benátkách a ne v Římě nebo v Konstantinopoli? Co vedlo soluňské bratry, aby šli, ač sami z Byzantské říše, právě do tohoto města?

¹²⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 108(A tedy vydá-li trouba zvuk nejistý, kdo se bude hotovit k boji? Tak i vy, jestliže vydáte jazykem slova nesrozumitelná, jak se stane pochopitelným to, co se říká?)

¹²⁷ Bartůňek, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu.* 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 46

¹²⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 146 (Když se o takových mužích dozvěděl papež Mikuláš, poslal pro ně.)

¹²⁹ Část z této buly čteme v osmé kapitole Života Metodějova.

¹³⁰ Text celého znění v českém překladu viz Havlík, E. L. *Kronika o Velké Moravě.* Brno : Jota, 1992. str. 180 – 184. Bula také zamítá veškeré nároky z franské strany.

Musíme si uvědomit, v jaké situaci se nyní nachází Velká Morava. Rostislav (846 – 870) se pomalu osamostatňuje a již roku 864 je napaden Ludvíkem Němcem (806 – 876), podmínky míru však příliš Rostislav nedodrží. Je napaden Ludvíkem Němcem znovu, tentokrát roku 869,¹³¹ ale toto datum předbíhá naše události, misie přichází do Benátek roku 867. Spíše můžeme předpokládat následující: Konstantin s Metodějem usoudili, po zhruba tříletém pobytu mezi Slovany, je přidružení pod Byzantskou říší zcela nereálné, tento poznatek byl zcela jistě umocněn politickou situací (již zmiňovaný rok 864), kdy by směřování poselstva do Konstantinopole jen vyprovokovalo Ludvíka Němce k dalším útokům.

Také je velmi důležité, že „*oba bratři nebyli v žádném směru nepřáteli Říma. Patřili ke skupině mnichů a kněží, kteří v římském biskupovi spatřovali patriarchu západu i nejvyšší hlavu církve.*“¹³² Také se v Benátkách mohli velmi dobře potkat s obchodními karavanami z Byzance a vyzvědět, jaká je situace říši. Tak se dozvídají o značných změnách v jejich domovině, Michael III. byl zavražděn a patriarcha Fotios (učitel Konstantinův) byl sesazen a exkomunikován (byl mu udělen přísný trest – zákaz číst knihy). Dá se také předpokládat, že oba bratři hledali v Benátkách potřebnou podporu před cestou do Říma, který jako jediný mohl pronést konečný verdikt nad slovanskou liturgií. Ale představa podpory nové liturgie ze strany Benátek se ukázala poněkud mylnou, jak vyvstává z již naznačené emotivní disputace, kdy se na sokola sneslo hejno havranů (СОБРАШАСА НА НЬ ЛАТИНСЬТІИ ЕПИСКОПИ И ПОПОВѢ И ЧЕРНОРИСЦИ ЯКО ВРАНИ НА СОКОЛѢ¹³³). Dokonce můžeme soudit, že zprávy k papeži do Říma přicházely často, ale ne vždy byly pro slovanskou liturgii příznivé, odpůrci byli mnozí.

¹³¹ Bláhová, M., Frolík, J., Profantová, N. *Velké dějiny země Koruny české*. 1. vyd. Praha : Paseka, 1999. Str. 204 – 210.

¹³² Bartůněk, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu*. 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963. str. 44

¹³³ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 105 (sebrali se na něj latinští biskupové, kněží a mniši jako havrani na sokola)

24 Disputace čtvrtá – Jazykový rozbor

Tato disputace se týká kapitol šestnáct a sedmnáct.

24.1 Lexikologie

Na tomto místě ještě upozorníme na slovo užitá v části týkající se kapitoly, která popisuje činnost misie na Velké Moravě. V kapitole patnácté totiž autor používá slova **иереи**, které pochází z řeckého **ιερέας**, ale hned v následující kapitole (šestnácté), vztahující se již ke čtvrté disputaci je pro toto důležité slovo použit výraz **попъ**. Při takto významném slovu se opět nemůžeme ubránit pocitu, že autor buď nechce čtenáře unavit opakováním stejných slov, nebo že tuto pasáž psal někdo jiný než pasáž předchozí. Také je užitá staršího výrazu pro boj **брань**, novější zní **ратъ**.

Řečtina staroslověnštinu v těchto kapitolách obohacuje slovem pro vzduch (**аеръ** – **ἀήρ**), nebo slovo papež (**папезь/папа** – **παπάς**).

Ve slově mnich (**чръноризцъ** spojení slov **чрънъ** a **риза**?) máme důkaz, že text vznikl právě na Velké Moravě, na jihu by bylo použito výrazu **мънихъ** (z latinského *monachus*). Dalším důkazem tohoto tvrzení budiž slovo barbar (**варъваръ** – **βαρβαρος**), které ve své jižní podobě zní **поганъ** (z latinského *paganus*).

Máme také doložen plurál pro děti (**дѣти**), u tohoto slova se ale na chvíli zastavme. V kapitole třetí řekl cizinec Konstantinovi: **отроче, не троужаица**.¹³⁴ V kapitole jedenácté čteme, jak Konstantin oslovuje v závěru Chazary: **братие и отци, и друзи, и чада**.¹³⁵ Staroslověnština totiž zcela zřetelně dělí děti vyšších vrstev a vrstev nižších. Snad právě proto, že ve třetí kapitole je explicitně zmíněno, že přichází cizinec, vysvětluje oslovení Konstantina nižším výrazem **отроча**.

My poukážeme ještě na jeden synonymický jev, který se ale týká následující kapitoly, tedy kapitoly sedmnácté. V ní čteme: **Обѣдѣвъ же римскыи папезь, посла по него. И дошедшоу емоу Рима, изде самъ апостоликъ Андрианъ**

¹³⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 64 (Chlapče, nenamáhej se.)

¹³⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 93 (bratří a otcové, přátelé a děti)

ПРОТИВОУ ЕМОУ СО ВСЕМИ ГРАЖДАНЫ...¹³⁶ Máme tedy slova **ПАПЕЖЬ** a **АПОСТОЛИКЪ** označující papeže. My nyní pouze na základě lexikálního rozboru můžeme odvodit, že pro Konstantina nemohl poslat papež Hadrián, protože staroslověnština velice striktně používá slovo **АПОСТОЛИКЪ** jen pro úřadujícího papeže. Z toho vyplývá, že do Benátek přišlo pozvání od papeže dřívějšího.

24.2 Zkratky

I v této pasáži se vyskytují zkratky. Již jsme nejednou upozornili na důsledné zkracování slova Bůh. V této kapitole byl písař ještě nápaditější a místo **Б҃** (pro **БОГА**) užívá zkratku **҃а**.

24.3 Syntax

Nezbývá nám než konstatovat, že tato část je tvořena opravdu četnými citáty z bible, na autorovi bylo je pouze vhodně poskládat. Podobného jevu jsme byli svědky i u antijudaické disputace, leč nyní si písař poradil s tímto nelehkým úkolem daleko lépe.

24.4 Tvarosloví

Prvky jihoslovanských koncovek instrumentálu singuláru o-kmenů a io-kmenů jsou reprezentovány například: **ЕЗЫКОМЪ, ДОУХОМЪ, ОУМОМЪ**.

25 Pozvání do Říma

I přes odpor mnoha biskupů z řad akvilejského patriarchátu (pod který spadaly i Benátky) jsou bratři pozváni do Říma a jsou slavně přijati Hadriánem II. Jen připomeňme, že bratry pozval do Věčného města už Mikuláš I., ale ten záhy umírá, a tak veškeré zásluhy připadají Hadriánovi. Misie přichází v době vánočních oslav, ale i ty jsou zastíněny velikostí ostatků svatého Klimenta, které poselstvo přináší, sám papež vychází naproti, aby uctil poselstvo nesoucí tak vzácný dar (o jehož zázračných účincích kdy jsou propuštěni zajatci, jsme psali již dříve). Papež se

¹³⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 110 (Dověděv se (o něm) římský papež, poslal pro něho. A když dorazil do Říma, vyšel mu naproti sám papež Hadrián se všemi měšťany...)

dozajisté doslechl mnohé o učenosti obou bratří, ale jeho motivy, jež vedly k tak vřelému uvítání, nebyly čistě náboženské, nýbrž i politické.

Z politických důvodů bylo pochopitelné, že Řím měl zájem o území Velké Moravy, které by spadalo pod jeho patriarchát a není nesmyslné se domnívat, že kdyby bylo poselstvo jakkoli odmítnuto, tak by se vydalo na cestu do Cařihradu, kde by již úspěchu zajisté dosáhlo. Také je ale nutné ještě jednou zdůraznit, že poselstvo nesoucí ostatky svatého nemohlo být odmítnuto. Jediné, co Římu kalilo radost z nového území, byl požadavek nového bohoslužebného jazyka.

Značné podporovatele měli také oba svatí bratři i v osobách papeži velmi blízkých – v bibliotékáři, který byl zároveň i papežovým sekretářem, Anastáziovi. O tomto máme zprávu v *Temporere Michaelis imperatoris* (neboli *Moravské legendě*), a také v biskupu z Orta, Arseniovi, který byl jedním ze sedmi suburbicárních biskupů a byl členem papežova poradního sboru. Všichni tito se jistě podíleli na papežově rozhodnutí, které bylo stvrzeno jasným gestem: **прїим же папежь книгы словѣнскыя, освати и положи а въ цркви сватыа Нарїа, таже са нарицаеть Фатнь,**¹³⁷ které bylo ještě podpořeno vysvěcením žáků misionářů (jsou vysvěceni biskupy Formosem a Gauderichem) Gorazda, Klimenta, Nauma, Angelara a Sávy, kteří tvoří s Konstantinem a Metodějem tzv. svaté sedmipočetníky. Povšimněme si ještě jedné zajímavé věci, a to kostela, ve kterém nechává papež uložit slovanské knihy. Jeho jméno je v rukopisu *Fatné*, což je ale řecký překlad latinského *Ad Praesepe* (*Jesličky*). Toto řecké slovo může dosti silně poukazovat na to, v jaké společnosti se Konstantin s Metodějem pohybovali, byla totiž pravděpodobně řeckojazyčná. Dodejme jen, že dnes nese kostel jméno *Santa Maria Maggiore*.

Papež tedy přijímá slovanské knihy, ale to neznamená, že bohoslužba může být vedena výhradně v slovanském jazyce. Pro zaznění takovéto bohoslužby nadále bude platit, že může být provedena až po bohoslužbě latinské (nebo řecké či hebrejské, ale ty na území Velké Moravy prakticky nepřicházejí v úvahu). A slovo

¹³⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 110 (Papež pak přijav slovanské knihy, posvětil je a uložil v chrámu svaté Marie, který se nazývá *Fatné*.)

„může“ se ukáže jako dosti podstatné, protože o tom, jestli zazní liturgie i v slovanském jazyce, rozhodne panovník. Hadrián II. toto dovoluje slovy v bule Gloria in excelsis Deo, která jsou vzpomenuta i v osmé kapitole Života Metodějova: *„Zachovávejte však ten jediný obyčej, aby se při mši četl apoštol a evangelium nejprve římsky [latinsky] a potom slovansky, aby se vyplnilo slovo knih: Chváliti budou Pána všechny národy, a jinde: Všichni budou mluvit o velkých skutcích božích rozličnými jazyky, jak jim dal vykládat Duch svatý.“*¹³⁸

I když může zazní slovanský jazyk jako druhý, tak hlavní cíl cesty je splněn. Posvátné knihy jsou přeloženy a schváleny k užívání, a to i s ohledem na to, že jak bude text zaznamenán, je pro ritus víry nanejvýš podstatné.

I proto musel být překlad kvalitním, ústní podání již naprosto nedostačovalo a bylo potřeba zaznamenat liturgii zcela přesně a hlavně neměně. Vše se podařilo, a možná i za přispění ostatků svatého Klimenta, které tvoří jednu z hlavních symbolik jak v poslední disputaci, tak i při cestě do Říma.

26 Ostatky svatého Klimenta

V textu jsme se již několikrát zmínili svatého Klimenta a zejména pro nás byly důležité jeho ostatky. Bude vhodné alespoň ve stručnosti vypsát pár slov, které přiblíží tohoto světce a zasadí jej do celkového rámce Života Konstantinova, kde sehrává velice významnou roli.

Svaté ostatky (neboli relikvie) svatého Klimenta (nebo Klementa¹³⁹), kterého známe jakožto třetího nástupce sv. Petra na papežském stolci¹⁴⁰ plní jeden ze stěžejních motivů závěru Života Konstantinova. O životě tohoto světce nevíme příliš mnoho, ale například víme, že se zasadil o blaho některých křesťanských obcí a tento akt je považován za první intervenci římského biskupa v otázkách jiných obcí.¹⁴¹ Fakt jisté intervence za jinou obec je také interpretovatelný i z jiného pohledu, který ale

¹³⁸ Havlík, E. L. *Kronika o Velké Moravě*. Brno : Jota, 1992. str. 144, text je také zmíněn v Životě Metodějově, kapitola 8 viz *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 149

¹³⁹ Attwater, D. *Slovník svatých*. Vimperk : Papyrus, 1993. str. 236

¹⁴⁰ Franzen, A. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Brno : Zvon, 1992. str. 330

¹⁴¹ Attwater, D. *Slovník svatých*. Vimperk : Papyrus, 1993. str. 236.

nastává až dlouho po Klimentově smrti. Jeho ostatky jsou totiž nalezeny na Krymu sv. Konstantinem a Metodějem na jejich cestách. Jak se Kliment přesně dostal na Krym, nevíme, jedno z možných vysvětlení je, že císař Trajánus posílá Klimenta do vyhnanství, kde je tento světec pro svou neustávající křesťanskou činnost vhozen s kotvou do Černého moře. Proti tomuto názoru však stojí poznámka, že Krym byl za hranicemi Římského impéria a nikdy se nestávalo, že by byli vězni posíláni k barbarům.

Pro nás ale není ani tak podstatné úmrtí sv. Klimenta, jako vyzvednutí jeho ostatků a jejich převoz do Říma. Ostatky totiž v této době plní zásadní funkci: nejvyššího pozemského daru, který může být komukoli darován. I kdyby papež Hadrián II. jakkoli nebyl nakloněn poselstvu přicházejícímu z Velké Moravy, tak by nebylo možné, aby tuto delegaci, přinášející svaté ostatky do Říma, odmítl. Fakt vřelého přivítání podporuje i Život Konstantinův, který uvádí, že papež sám šel vstříc delegaci, aby ji uvítal: **и дошедшоу емоу Рима, изде самъ апостоликъ Андрианъ противоу емоу со всеми гражданы и свѣща несоще, оувѣдѣвше, како несетъ мощи сватаго Климента, мученика и папежа римскаго.**¹⁴² Co se děje poté jsme již naznačili – jsou osvobozeni zajatci, ale zázraky tímto nekončí. Člověk stížený mrtvicí se uzdraví a celé zástupy jinak nemocných se také náhle vyléčí. Je zajímavé zamyslet se nad tím, kdo vlastně zázraky činí. V textu je výslovně zmíněno, že zázraky činí Bůh (**и тогда богъ чюдеса нача творити**¹⁴³), ale pouze za podmínky, že zástupy věří v ostatky svatého Klimenta. Poté jsou přijaty slovanské knihy a my můžeme onu intervenci sv. Klimenta, která proběhla za jeho života, prodloužit i do doby po jeho smrti.

Jen na okraj dodejme, že podle jiné památky, Vita Constantini-Cyrelli cum translatione s. Clementis (Život Konstantinův-Cyřilův s přenesením sv. Klimenta, neboli Italská legenda), nenachází Konstantin v Chersonésu na Krymu pouze ostatky sv. Klimenta, ale dokonce i kotvu, se kterou byl vržen do moře („*Ad ultimo quoque*

¹⁴² *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 110 (A když dorazili do Říma, vyšel mu naproti sám papež Hadrián se všemi měšťany a nesli svíce, protože se dověděli, že přináší ostatky svatého Klimenta, mučedníka a papeže římského.)

¹⁴³ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 110 (A tu Bůh začal konat zázraky.)

ipsa etiam anchora, cum qua in pontu mest prescipitatus, apparuit“ což v překladu zní: „A nakonec se ukázala i sama kotva, s kterou byl uvržen do moře.“¹⁴⁴)

Moderní bádání však přichází se závěrem, že Konstantin nenalezl ostatky svatého Klimenta, protože by znamenalo, že by byl tento světec poslán za hranice Římské říše, což se nedělo ani při odsouzení do vyhnanství, pravděpodobně nalezl ostatky někoho jiného, ale v tehdejší době byl on i ostatní (dokonce i papež) přesvědčeni o pravosti ostatků. Proto pro tehdejšího čtenáře Života Konstantinova je událost nalezení a následné translace relikvií nanejvýš poutavá a věrohodná. Ostatky byly vyzvednuty a vzaty na další cestu poselstvem, můžeme soudit, že Konstantin už nyní plánoval, že přinese tento dar do Říma.

Svatý Kliment se také ukazuje jako osudový pro samotného Konstantina, který v Římě umírá a je pohřben právě v chrámu svatého Klimenta *сѣ нимже естъ сѣмо пришесть*,¹⁴⁵ ale o této události více v následující kapitole.

27 Smrt Konstantinova

Abychom plynule navázali na poslední disputaci, rozebereme nyní smrt Konstantinovu. Konstantin po mnoho útrapách, kdy putoval po takřka celém tehdy známém světě, onemocní. Ještě před svou smrtí přijímá světské jméno Cyril, obléká se v „ctihodné rouchou“ (tedy mnišskou kutnu) a čeká na smrt. Ale pisatel Života Konstantinova poznamenává: *Облѣкхеса въ честныа своа ризы, и тако пребысть, веселаса весь день и глагола: Отселѣ нѣсмь азъ, ни царю слоуга, ни иномоу никомоу же на земли, но токмо богу въседръжителю и вѣхъ и есмь въ вѣкы, аминь.*¹⁴⁶ A tato věta nám poukazuje na fakt, že prakticky i na sklonku života nemohl Konstantin přijít císaři na jméno a doslova se píše, jak se radoval celý den, že již není jeho služebníkem, dokonce je císař výslovně zmíněn („nejsem služebníkem císaře ani nikoho jiného“). Oním císařem je již Basileos I.,

¹⁴⁴ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 126

¹⁴⁵ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 115 (s nímž sem přišel)

¹⁴⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 112 (Obléknuv se pak do svého ctihodného roucha, setrval tak, vesele se celý den a říkáje: „Od nynějška nejsem služebníkem ani císaře ani nikoho jiného na zemi, ale jedině Boha všemohoucího; (nebyl jsem) a stal jsem se na věky. Amen.)

který poslal Fotia do vyhnanství, kde je mu zakázáno číst knihy. Nicméně historii Fotia necháme na pozdější odstavce, nyní se zaměříme, co se stalo s Konstaninem poté. Dá se totiž říci, že se děje jedna z nejdůležitějších etap jeho života, když obléká ono ctihodné roucho (ОБЛЪКЖЕСА ВЪ ЧЕСТНЫЯ РИСЫ), které považujeme za mnišský šat (někdy je také zvažován oblek biskupský).

И СВѢТЪ КЪ СВѢТОУ ПРИИМЪ, И ИМА СЕБѢ НАРАЧЕ КЪРИЛЪ.¹⁴⁷ V této větě jsou pro nás podstatné tři rysy: co znamená ono „přijetí světla k světlu“, jakou funkci plní jméno Cyril a jeden grafický rys. Začneme grafickou podobou slova Cyril ve staroslověnštině. V tomto slovu se totiž vyskytuje řecké *v* (nebo podle Lavrova je možné psát toto jméno také jako **КЪРІЛЛЪ**,¹⁴⁸ nám ale na jednotlivých redakcích příliš nezáleží). S řeckými písmeny jsme se již setkali poměrně často, řecké písmeno užití ve staroslověnském textu totiž vždy značí, že se jménu (nebo slovu) připisuje vážnost. Tedy lze nahlédnout, že přijetí mnišského jména není nikterak obyčejný krok. Jak se ale mnišské jméno udělovalo?

Konstantinovo jméno začínalo na písmeno „k“, tedy i jeho mnišské jméno mělo začínat na „k“. Bylo zvoleno jméno Kyrillos, které odkazovalo k sv. Kyrilu Alexandrijskému. Tohoto světce ctíli v nám známém kostele Fatné (neboli Ad Praesepe, dnes tedy Santa Maria Maggiore). I když život Cyrila Alexandrijského (380 – 444) zpočátku světsky vůbec nevypadal, tak později, po koncilu v Efezu (431), se jeho radikální metody mění na smířlivé. Je uctíván jako teolog, na východě byl vždy brán jako církevní otec, na západě byl přijat Lvem XIII. (1878 – 1903) mezi církevní učitele.^{149 150} I toto jméno může poukazovat na to, že církev sice ještě nebyla v naprostém rozkolu, nicméně jméno bylo vybráno se zřetelem na východní církev.

¹⁴⁷ *Magnae Moraviae fontes historici II.* 1. vyd. Brno, 1967. str. 113 (a přijav světlo k světlu, nazval se jménem Cyril)

¹⁴⁸ Lavrov, P.A. *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti.* Paris : Mouton & Co., 1966. str. 65

¹⁴⁹ Attwater, D. *Slovník svatých.* Vimperk : Papyrus, 1993. str. 97 – 98

¹⁵⁰ Nebo, terminologicky přesněji, je třeba jej označit jako učitele církve. Konkrétně Cyril Alexandrijský je označován jako Doctor Incarnationis. Být označen za učitele církve je možné až po smrti (Cyril byl přijat až roku 1883), a to na základě prozkoumání celého díla kongregací Sacra Roca a po schválení papežem, ale ne ex cathedra (tj. papežská neomylnost). (Viz dokument Lumen gentium (z 24. 11. 1964, 2. vatikánský koncil), 25. kapitola: papeži přísluší neomylnost, „když s konečnou platností vyhláší nauku o víře nebo mravech jako nejvyšší pastýř a učitel všech věřících křesťanů, který své bratry utvrzuje ve víře.“)

A nezapomínejme, že v tomto chrámu (Fatné) zároveň papež posvětil slovanskou liturgii a překlad bible.

Zcela ojedinělý výklad řeckého jména Kyrillos přináší František Václav Mareš. Ten si povšiml, že sečteme-li číselné hodnoty každého písmene (tedy kappa 20 + ypsilon 400 + ró 100 + iota 10 + lambda 30 + lambda 30 + omikron 70 + sigma 200) dostáváme součet 860. A v tomto roce přichází Konstantin do Chrestonu na Krymu, kde později, a to roku 861, nalézá ostatky sv. Klimenta. Sám J. V. Mareš přiznává, že není s to tuto domněnku nějak věrohodně potvrdit,¹⁵¹ ale i my se kloníme k názoru, že každé slovo, a dokonce i písmeno, má v takto starém textu svůj specifický význam, přihlédneme-li navíc k faktu, že byzantští vzdělanci velmi rádi a intenzivně studovali číselnou symboliku, tak je značně pravděpodobné, že jméno bylo vybráno i s ohledem na jeho číselný význam.

Přijetí světla k světlu. Pro nás je zprvu zajímavé slovo „světlo“. Světlo je chápáno jako poznání (v závislosti na světle přímém nebo nepřímém analogicky jako poznání přímé a nepřímé), nebo je atributem Boha (Ž 104,2 „*Halíš se světlem jak pláštěm, rozpínáš nebesa jako stanovou plachtu.*“ nebo 1 J 1,5 „*A toto je zvěst, kterou jsme od něho slyšeli a vám ji oznamujeme: že Bůh je světlo a není v něm nejmenší tmy.*“), má silný vztah ke Kristu (Jan 1,9 „*Bylo tu pravé světlo, které osvěcuje každého člověka; to přicházelo do světa.*“) a sv. Aurelius Augustinus (354 – 430) ve svém Vyznání dodává a rozšiřuje význam, že: „*slovo Boží je pravé světlo.*“¹⁵² Dosti podstatným faktem pro nás je, že „*východní církevní Otcové jsou přesvědčeni, že hledajícím jde božské světlo samo v ústrety.*“¹⁵³ Důležité je také zdůraznit, že „*tohoto slova se užívá v souvislosti s radostí, požehnáním a životem, v protikladu k žalu, protivěnství a smrt.*“¹⁵⁴ A skutečně, Konstantin vedl celý život příkladný život, prakticky vše podřídil studiu Písma. Za toto byl odměněn světlem, které k němu přišlo a není nijak rozhodující, že se tak stalo na sklonku jeho pozemského života. My ale nesmíme zapomínat, že světlo v církevněslovanských textech značí také křest. Nyní tedy ještě vysvětlíme pozici křtu. Konstantin byl samozřejmě již

¹⁵¹ Mareš, F. V. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. 1. vyd. Praha : Torst, 2000. str. 235 - 236

¹⁵² Augustinus, A. *Vyznání*. 5. vyd. Praha : Kalich, 2006. str. 63

¹⁵³ Studený, J. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. str. 302

¹⁵⁴ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 984

pokřtěný, ale klášterní slib je považován za druhý křest, který je aktem pokání a víry (Sk 8,12 „Ale když uvěřili Filipově zvěsti o Božím království a o Ježíši Kristu, dávali se pokřtít muži i ženy.“), ale také, což je pro nás také neméně významné, je aktem odchodu ze světského života.

Podstata mnišství je patrná v církvi od jejího počátku, August Franzen podotýká, že na základě reformačních hnutí odehrávajících se v 16. století, je na mnišství dnes nahlíženo zbytečně negativně,¹⁵⁵ tedy přijetí mnišského stavu bylo hodnoceno v době vzniku textu jako velice příkladné.

V tomto stavu tedy setrval nyní již Cyril pouze 50 dní (nebo 55, v závislosti na tom, jaký bereme text v úvahu) a po uplynutí této doby přichází jeho hodina. Ale ani v poslední chvíli nemyslí Konstantin na sebe, ale prosí Boha, ve své vroucí motlitbě, aby chránil své věrné Moravany (и вѣрное твое стадо съхрани¹⁵⁶). „Člověk se modlí, protože Bůh se již dotkl jeho ducha“¹⁵⁷ a my můžeme soudit, že právě Konstantina se Bůh dotýkal již několikrát a skrze jeho motlitbu mu nejednou pomohl (např. nejen při obklíčení Chazary – kapitola X., ale pomohl mu najít i nová písmena – kapitola XIV.). Konstantin také na smrtelné posteli prosí, aby bylo zahubeno trojjazyčné kacířství (погуби триязычнѡу юю ересь¹⁵⁸), protože v ničem jiném nespátroval větší omyl, než v trojjazyčnictví, které zcela zbytečně a neopodstatněně uzavírá církev pro nové příchozí. Konstantin si je také vědom, že mu bylo Bohem pouze propůjčeno starat se o Moravany, vychovávat je, jak dokládají slova: „Ty, co jsi dal mně, vracím zase tobě jakožto tvé.“¹⁵⁹ Dále prosí Boha, aby řídil vše jeho silnou pravicí a pokryl je svým křídlem. Sousední silná pravice zde není zmíněno náhodně, protože podle Ex 15,6 „Tvá pravice, Hospodine, velkolepá v síle, tvá pravice, Hospodine, zdrtí nepřítel.“ Tedy je prošeno o rázný zásah proti všem, kdo by chtěli bojovat proti slovanské liturgii. My jen dodejme, že i staroslověnština si byla lexikálně vědoma rozdílnosti pravé a levé ruky a odlišuje je zcela zřetelně slovy ДЕСНИЦА (pravá ruka, adj. ДЕСНЬ – pravý, šťastný, příznivý) a ЛѢВАЦА nebo ШОУИЦА

¹⁵⁵ Franzen, A. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Brno : Zvon, 1992. str. 76

¹⁵⁶ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 113 (a ochraňuj věrné tvé stádo)

¹⁵⁷ Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. str. 627

¹⁵⁸ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 113 (zahub trojjazyčné kacířství)

¹⁵⁹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 113

(levá ruka). A motiv křídla přináší „Boží slitovnou lásku a péči o lidi.“¹⁶⁰ Tato slova dokládá i Žalm 17,8 „Ochraňuj mě jako zřítníci oka, skryj mě ve stínu svých křídel.“ jen s tím rozdílem, že Konstantin neprosí za sebe.

V samotném závěru jsme svědky i božího zásahu, kdy se biskupové snaží otevřít rakev, aby zkontrolovali, zdali je nebožtík celý, ale z vůle Boha se jim to nepodaří. Je snad jen s podivem, jak skoupý je autor k vypsání zázraků, které se daly po smrti svatého Konstantina, veškeré nadpřirozené momenty jsou vyloženy v jediné dosti obecné zmínce *ИДЕЖЕ НАЧАША ТОГДА МНОГА ЧЮДЕСА БЫВАТИ*,¹⁶¹ která jen doplňuje a potvrzuje celkový dojem z textu, že není zázraků používáno samoučelně, dokonce ani na místě nanejvýš příhodném je autor takto skoupý.

28 Patriarcha Fotios

Celým dílem, i když mnohdy skrytě, prostupuje ještě jedna hlavní osoba – patriarcha Fotios. Ten byl zvolen za ne příliš jasných pravidel, a jeho zvolení bylo velice silně umocněno politickými názory nového císaře Byzantské říše, nám již známého Michaela III. a jeho strýce Bardy. Krok zvolení právě Fotia měl za úkol pouze jedinou věc – uklidnit rozjitřené biskupy, kteří podporovali buď stávajícího patriarchu Ignatia, nebo se stavěli striktně proti němu. Fotios stál přesně mezi oběma tábory a i proto se jevil jako vhodný kandidát. Byl během šesti dnů vysvěcen na všechny stupně kněžství¹⁶² a tato okolnost uspěchaného obřadu uvedení na stolec se stala později pro mnohé trnem v oku. S osobou patriarchy Fotia těsně po jeho nástupu do úřadu jsme se již setkali poměrně skrytě, a to v sedmé kapitole, kdy jeho zvolení (roku 856) napomohlo k usmíření svatých bratrů s byzantským dvorem (kde proběhl převrat zosnovaný Bardou), kteří se později vydávají k Chazarům. Jen ještě připomeňme, že Ignatius musel být sesazen ze svého postu i z toho důvodu, protože mimo jiné odmítl poskytnout svaté přijímání Bardovi.

¹⁶⁰ Studený, J. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992. str. 141

¹⁶¹ *Magnae Moraviae fontes historici II*. 1. vyd. Brno, 1967. str. 115 (a ihned se tam začaly dít mnohé zázraky)

¹⁶² Dvorník, F. *Fotiovo schizma: historie a legenda*. 1. vyd. Olomouc : Refugium, 2008. str. 65

Za patriarchy Fotia nedochází jen k politickým změnám, ale také dochází roku 867 k vážnému rozkolu mezi církví západní a východní, kdy dochází k 1. schizmatu, který přináší proslavená formule Filioque, tento subtilní teologický problém o Svaté Trojici, který si alespoň ve zkratce vysvětlíme, protože je v námi sledované době dosti ožehavý.

Spor začíná roku 381 na 1. konstantinopolském koncilu, plynule přechází do roku 867 k 1. schizmatu a vytrvale pokračuje až do roku 1054 k Velkému schizmatu, kdy se definitivně odpojuje východní a západní církev. O co se jedná?

Původní Apoštolské vyznání, známé z raných dob církve, je datováno zhruba do 1. století našeho letopočtu. Má ve své podstatě shrnout základní vyznání víry. Roku 325 se koná 1. nikajský koncil, který ustanovuje Nicejské vyznání, které poukazuje na božskou přirozenost v osobě Ježíše Krista. Na tento koncil navazuje roku 381 1. konstantinopolský koncil, který si klade za cíl odstranění Ariánské hereze, která je již v této době značně silná a hlásí se k ní nebývalé množství lidí, čímž ohrožuje, i politicky, postavení církve. Ariánství trvá od roku 318 a, řečeno ve zkratce, popírá božství Krista. Ariánství je tedy na tomto 1. konstantinopolském koncilu odsouzeno a je také vydáno Nicejsko-konstantinopolské vyznání, které se řadí mezi jedno z nejdůležitějších vyznání víry. Nás především zajímá jeho verš, který v původní podobě zní „Věřím v Ducha svatého, Pána a Dárce života, který z Otce vychází“. Efeský koncil (431) vyhlašuje toto vyznání a ustanovuje, že je k němu zakázáno cokoli přidávat. Ale námi ukázaná formule byla v západní církvi rozšířena (a to zprvu s odporem Říma) o slovo Filioque (tedy „i Syna“) a původní vyznání se změnilo na „Věřím v Ducha svatého, Pána a Dárce života, který z Otce i Syna vychází“, čímž byl započat spor, který vedl k 4. konstantinopolskému koncilu (869 – 870), na kterém je odsouzen Fotios (tento koncil ale není uznáván ve východní církvi), aby byl poté na 4. konstantinopolském koncilu (879 – 880) Fotios rehabilitován a dodatek Filioque neuznán (tento koncil ale později neuznává západní církev). Na tomto koncilu byl Fotios rehabilitován také z toho důvodu, že byl papež Jan VIII. ve sporu s Franskou říší a nechce setrvat ve vážnějších sporech ještě s říší Byzantskou.

Ale Jan VIII. umírá a na jeho místo nastupuje papež Marinus I. (882 – 884) a ten opět Fotia exkomunikuje a jeho kariéra v pozici patriarchy definitivně končí, když na Byzantský trůn nastupuje Leon IV. (886 – 912) (kterého Fotios vychovával), za jehož vlády nastupuje na Fotiovo místo Stefan (což je bratr nového císaře).

(Fotios byl sesazen ještě dříve, za vlády Basileia I. (867 – 886), kdy je nahrazen svým předchůdcem Ignatiem, jeden z důvodů může být, že Fotios zakázal Basileiovi I. (jako vrahovi předchozího císaře Michaela III.) účast na bohoslužbách. Prakticky ihned po Ignatiově smrti se však Fotios vrátil na své místo patriarchy, kde setrvává do již zmíněného nástupu Leona VI. na trůn.)

Celý problém tedy spočívá v následujícím: na východě se používá „vychází Duch z otce skrze Syna“, zatímco na západě „vychází Duch z Otce a Syna“.

Jenomže celý spor o Filioque i Fotia měl také pramen v jiných záležitostech. První z nich bylo postavení papeže, které Byzantská říše nechtěla uznávat jako nejvyšší, protože by to byl „*v naprostém rozporu s byzantskou státní ideologií, jež řešila vztah církve a státu spíš, i když ne absolutně, ve prospěch státu.*“¹⁶³ A další místo sváru bylo Bulharsko, o které se vedl spor, kdo jej bude christianizovat. Řím i Byzanc zcela pochopitelně viděli v tomto novém území značné příležitosti, jak rozšířit svou sféru vlivu. 4. konstantinopolský koncil (869 – 870) rozhodl, že Bulharsko bude spadat pod jurisdikci Konstantinopole, ale to se mění po 4. konstantinopolském koncilu, kdy Bulharsko připadá pod jurisdikci Říma, a my můžeme potvrdit naše slova z úvodu, že Fotios nyní patrně litoval, že do Bulharska neposlal biskupy dříve.

František Dvorník se kloní k názoru, že řada výtek proti Fotiovi je založena na pomluvách a výmyslech, které byly přineseny až mnohem později, Fotiovi nelze ubrat jeho teologické znalosti a také si musíme uvědomit, že, jak jsme již naznačili, byzantský patriarcha nemohl jednat nikdy ve prospěch papeže, to by zcela popíralo smysl celé společnosti, na které byla Byzanc vystavěna, uvědomme si, že ani Konstantinovi se příliš nechtělo cestovat na Velkou Moravu (o tom jsme již psali), ale bylo-li to v zájmu říše, nezbývalo nic jiného, než se podřídit.

¹⁶³ Dostálová, R. *Byzantská vzdělanost*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1990. str. 268

Pro nás jen ale podstatné, do jaké doby většina událostí spadá. Poselstvo přichází do Říma po kritickém roku 867, kdy se mění celá řada věcí: Michael III. je zavražděn a na jeho místo nastupuje Basileios I. Papež Mikuláš I. umírá a na papežský stolec usedá Hadrián II. A do třetice je změněn byzantský patriarcha Fotios za svého předchůdce Ignatia. Poselstvo přichází na disputaci do Benátek v polovině roku 867, tedy přesně v době veškerých změn, o kterých bylo poselstvo s největší pravděpodobností informováno až na místě.

29 Závěr

Z celé práce vyplynulo, jak bohatě je staroslověnský textu Života Konstantinova doslova protkán církevní symbolikou, kterou jsme alespoň v některých jejích rysech vysvětlili. Obecně platí, že takto staré památky velmi značně pracují s nejrůznějšími odkazy na bibli i s četným zastoupením zázraků, ale jak bylo patrné, zejména zázraky jsou v textu upozaděny a jsou používány jen v nejnútnejších případech, ale ani tak nemá čtenář pocit, že by svatý Konstantin byl osobou obyčejnou, prostou, nevýraznou. Ale v čem tkví ono kouzlo textu, který i po dvaceti dvou stoletích, jež uplynuly od jeho vzniku, je stále čtivý a osudy hlavního hrdiny sledujeme se zatajeným dechem? Snad je to způsobeno právě tím, že je Konstantin, na pozadí složitých politických zápasů mezi Konstantinopolí a Římem, mnohdy čtenáři předkládán jako obyčejný člověk poníženě plnící přání Boha, člověk, kterému bylo souzeno vytrpět nelehké životní osudy, ale který zároveň nikdy ve své práci neustal.

Konstantin, bezesporu jeden z největších učenců své doby, geniální jazykovědec, filozof a učitel, zanechal až do dnešních dnů Slovanům odkaz, který i po mnoha stoletích po jeho smrti neztrácí nic ze svého lesku. Předložil Slovanům nové písmo, které zaznamenalo jejich jazyk, ale zejména jim přinesl novou liturgii, která byla již srozumitelná prakticky každému.

I jeho nesmírná a po celý život neutuchající činnost na poli misijním je hodná pouze obdivu i v dnešní době.

Práce se alespoň pomocí poznámek pod čarou snažila zachytit a čtenáři zprostředkovat i takové názory jednotlivých slavistů, které v nazírání na problematiku zejména hagiografických schémat i historického výkladu mnohdy vedly k zajímavým závěrům, které se nezdálo lišily od názorů slavistů jiných. Mnohdy práce zaujala jednoznačné stanovisko v interpretaci, ale ponechala i na čtenáři, aby se sám rozhodl, zdali s danými závěry souhlasí.

Také bylo snad dostatečně poukázáno, že samotný text je mnohdy nutno číst takzvaně mezi řádky, písař až velmi často zaobalil cenné informace o tehdejší době do vět, které na první čtení jsou jasné, ale se znalostí historického kontextu (proto

jsme i ten v práci vypisovali) dovolují i jiný výklad a zároveň poukazují na inteligenci pisatele, který samotný text psal pro vyšší vrstvy společnosti, velmi dobře obeznámené s politickou situací doby, o které píše.

Je zřejmé, že vypsání všech církevních symbolů není možné. Práce například podrobněji nerozebírala, ale ani neměla za cíl rozebírat, číselnou symboliku obsaženou v textu, krom zjevně zmíněných číslovek, ale i přesto byla řada symbolů vysvětlena dosti podrobně; zároveň se chtěla práce oprostít od „slovníkového“ vysvětlování jednotlivých symbolů.

30 Závěr jazykových rozborů

Uvedli jsme ke všem disputacím (a nejen k nim) jazykové rozborů, které snad poukázali na jistou rozpornost v textu Života Konstantinova. Pozorný čtenář si totiž zákonitě položí otázku, jak je možné, že autor najednou začíná užívat jiné lexikální výrazy, starší jsou zaměněny mladšími, a to i u dosti podstatných slov, jakými je například kněz. Několikrát jsme na tyto nesrovnalosti v textu upozorňovali, a nezbývá nám než i nyní v závěru tvrdit, že sice nevíme, kdo napsal Život Konstantinův, ale zcela určitě víme, že to nebyl pouze jediný autor.

Dále jsme poměrně pečlivě vypisovali slova, která byla do staroslověnské slovní zásoby přijata z řečtiny či latiny (nebo i jiných jazyků), ukázali jsme, že slova týkající se teologie v drtivé míře přechází z řečtiny. Dále bylo velice zajímavé sledovat cesty jednotlivých staroslověnských slov, která mají svůj starší (někdy nazývaný jako hlaholský) a mladší (někdy nazýváno jako cyrilský) tvar a jejich jednotlivé využívání v textu.

Ani zkratky nebyly opomenuty, ty však nabízely jisté ozvláštňení textu, nahlédli jsme, že slova náboženského významu jsou krácena vždy, někdy s jistou iniciativou písaře.

Snad dostatečně vyplynulo z uvedených skutečností, že když postavy hovoří, tak významně záleží na tom, co hovoří. Je-li v jádru jejich sdělení mimořádně závažná

okolnost, tak se často uchylují k parafrázím bible, soudíme, že tak chtějí potvrdit svá slova.

Dále bylo snad dostatečně ilustrováno v kapitolách věnující se tvarosloví, že písař striktně dodržoval jihoslovanská zakončení.

Na úplný závěr uvedme následující: soudíme, že kapitoly III. a IV. psal jiný člověk než kapitoly V. a VI. V kapitolách VIII. – XII. jsou používány výrazy, které jsou vždy silně spjaty s velkomoravským prostředím. V pozdějších kapitolách jsou zastaralé výrazy značně aktualizovány. Tedy uvažujeme minimálně tři rozdílné autory.

V případě podrobnějšího zkoumání, zejména syntaxe, se ale nebráníme myšlence, že autorů může být i více. Tím bychom chtěli i zdůraznit, že možnost podrobnějšího jazykového rozboru, zůstává stále otevřena a také bychom rádi upozornili na to, že řada jiných autorů problematiku několika autorů příliš nesleduje, či se k ní vyjadřuje pouze okrajově.

31 English Summary

Verbal manifestation of ecclesiastical symbolism in *The Life of Constantine*

At the beginning of this thesis we become acquainted with a numerical symbolism that is clarified from two different points of view; the ecclesiastical symbolism and the history that differentiates the real historical events from the moments meant solely for the reader accustomed to Byzantine literature of the ninth century. After the introduction we apply ourselves to a chronological analysis of the text. The historical facts elucidating the use of the clauses written by the author of *The Life of Constantine* are always thoroughly analysed. The main part of the text focuses on three disputations representing a logical complex culminating in the last disputation. This last disputation defends the use of the Slavic language in liturgy.

A political situation on the Byzantine throne and both the Constantinople and the Roman papal throne is explained in the thesis. Moreover, the reason why Rostislav the prince of Great Moravia asked for priests from the Byzantine Empire and not from Rome, and why did Byzantium, at least partially, grant his request. We will then learn what theological dangers Constantine faced while creating the new writing system and translating the Bible into the Old Church Slavonic.

The text also concentrates on the miracles performed by God which affect not only Constantine's life, but also the life of his followers and his opponents. A clarification of the complicated position of patriarch Photius is enclosed as well. The impact of patriarch Photius pervades the whole text of *The Life of Constantine* mainly allusively, but strongly affects Constantine's life. There is also given a description of a political struggle between the Byzantine Empire and Rome for the division of power over the new territory. One of the chapters deals with Saint Clement relics, their importance for the then man and their acceptance of the new liturgy, which affected the history of all Slavs.

The text does not examine only the aspects mentioned above, but also focuses on the linguistic analysis. Mainly on the lexicological level, we aim to show that *The Life of Constantine* could not have been written by only one author. A shift in used

lexicon, in syntax and in the whole style serves as an evidence of this assertion. In the linguistic part we also prove which parts were inspired by the Constantine's works, which were written in Greek, and where the scribe made mistakes. Elucidation of the most frequently used abbreviations and clarification of their position on the field of taboo expressions of theology is also added. Interestingness of the parchment and the etymological origin of certain Old Slavonic words is briefly mentioned.

32 Резюме

Вербальные выражения церковной символики в Житии Константина.

В начале работы мы познакомимся с численной символикой, объясненной с позиции церковной символики и истории, которая подчеркивает реальные события от моментов, предназначенных только для читателя, привыкшего к византийской литературе девятого века.

Введение начинается с хронологического анализа текста. Подробному анализу всегда подвергнуты исторические факты, которые объясняют мотивацию предложений, написанных автором Жития святого Константина Философа. Главная часть текста сосредоточена на трех диспутах, которые представляют логический комплекс, подводящий к конечному диспуту. Последний диспут защищает славянский язык в литургии.

В данной работе объяснена политическая ситуация на византийском троне, престоле константинопольского патриарха и римского папы. Кроме того, досконально раскрыта причина, по которой Великоморавский князь Ростислав просил священников из Византии, а не из Рима, а также, почему Византия его просьбу частично выполнила, и какие опасности ждали Константина, когда он создавал новые буквы и новый перевод Библии на старославянский язык.

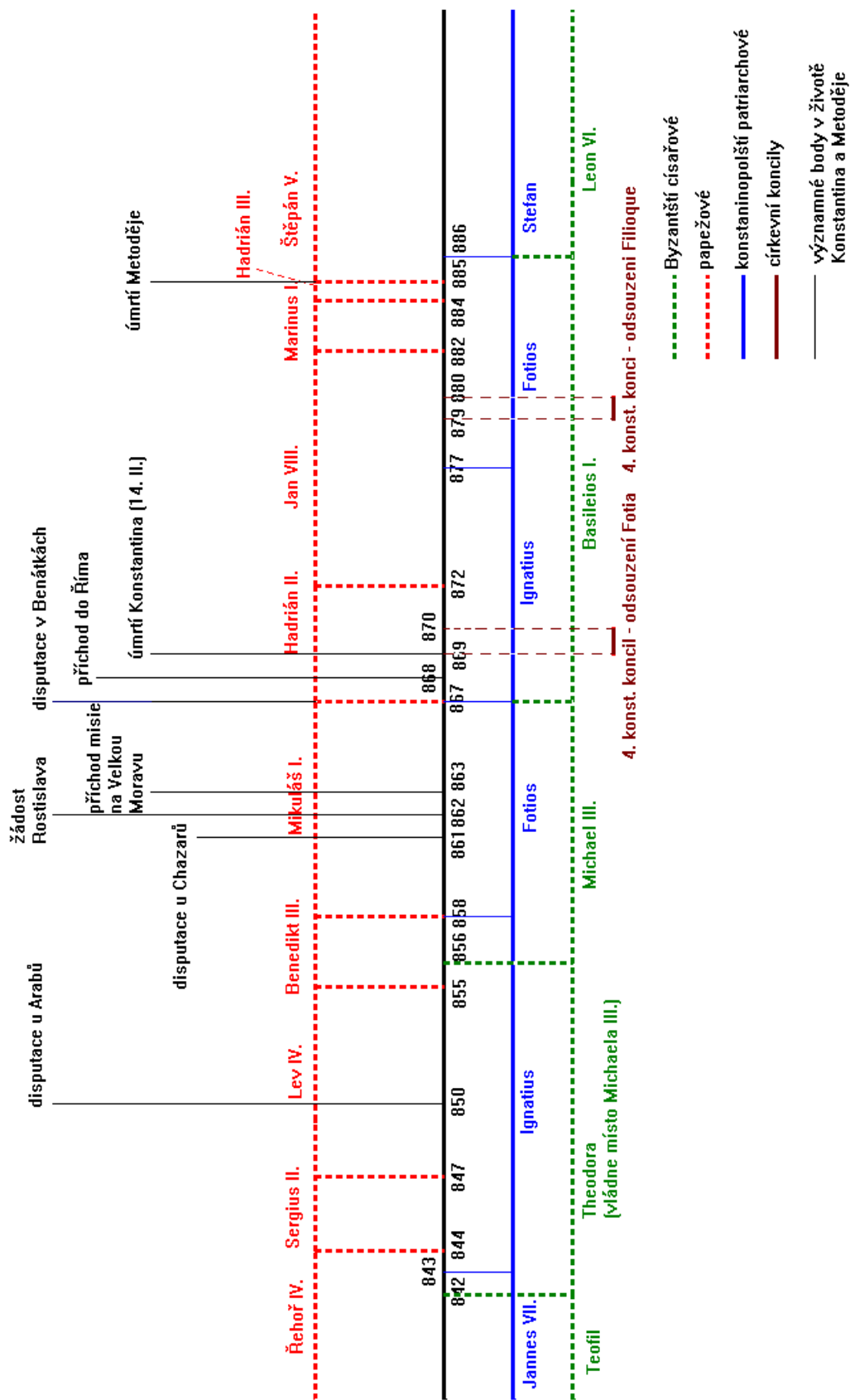
Текст относится к чудесам, которые возникают из Божьей воли, и которые определяют жизнь и деятельность не только Константина, но и его союзников, а также противников.

Роль дополнения к тексту состоит в объяснении сложной позиции патриарха Фотия и борьбы Византийской империи с Римом за новое архиепископство. Одна из глав представленного текста решает вопрос реликвии святого Климента, который и после смерти повлиял на историю всех славян.

В работе не только обращается внимание на аспекты, которые мы упоминали ранее, но также делается акцент на лингвистическом анализе. Особенно в лексикологической плоскости мы хотели показать, что Житие Константина не

могло быть написано одним автором. Лексико-стилистические и синтаксические изменения доказывают наше предположение. В абзацах, касающихся языкознания, мы особенно подчеркиваем изменения, произошедшие под влиянием константиновых книг, которые были написаны на греческом языке, и где автор перевода сделал ошибки. В данной работе мы рассмотрели частотное употребление аббревиатур и объяснили их роль в теологии. В качестве дополнения мы выписали слова, которые возникли из греческого, латинского и других языков.

33 Přílohy - časová osa

34 Seznam použité literatury

Attwater, D. *Slovník svatých*. Vimperk : Papyrus, 1993.

Augustinus, A. *Vyznání*. 5. vyd. Praha : Kalich, 2006. ISBN 80-7017-027-1.

Bartoň, J. *Uvedení do klasické staroslověnštiny*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-7184-980-4.

Bartoň, J. Vondrák, V. *Vokabulář klasické staroslověnštiny*. 1. vyd. Praha : KLP, 2003. str. 43

Bartůněk, V. *Dar nad všechno zlato: sv. Cyril a Metod*. 1. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963.

Bartůněk, V. *Život sv. Cyrila a Metoděje in Soluňští bratři. 1100 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu*. 2. vyd. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1963.

Bagin, A. *Apoštolé Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava*. 2. doplněné vyd. Praha : Česká katolická charita, 1985.

Bláhová, M., Frolík, J., Profantová, N. *Velké dějiny zemí Koruny české*. 1. vyd. Praha : Paseka, 1999.

Bláhová, E., Hauptová, Z., Konzal, V., Páclová, I. *Byzantské legendy. Výběr textů ze IV. – XII. století*. 2. vyd. Červený Kostelec : Pavel Mervat, 2007. ISBN 978-80-86818-49-8.

Douglas, J. D. a kol. *Nový biblický slovník*. 2. vyd. Praha : Návrat domů, 2009. ISBN 978-80-7255-193-4.

Dostálová, R. *Byzantská vzdělanost*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-034-6.

Dvorník, F. *Fotiovo schizma: historie a legenda*. 1. vyd. Olomouc : Refugium, 2008. ISBN 978-80-86715-94-0.

Dvorník, F. *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. 2. vyd. Praha : PROSTOR, 2008. ISBN 978-80-7260-195-0.

Dvorník, F. *Byzantské misie u Slovanů*. 1. vyd. Praha : Vyšehrad, 1970.

Franzen, A. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Brno : Zvon, 1992. ISBN 80-7113-008-7.

Havlík, L. E. *Kronika o Velké Moravě*. Brno : Jova, 1992. ISBN 80-85617-04-8.

Hauptová, Z. – Večerka, R. *Staroslověnská čítanka*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0478-7.

Hrbek, I. *Korán*. 7. vyd. (reprint 1. vyd.). Praha : Academia, 2000. ISBN 80-7309-992-6.

Lacko, M. *Sv. Cyril a Metod*. 3. vyd. Řím, 1971.

Lavrov, P. A. *Materialy po istorii voznikovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti*. Paris : Mouton & Co., 1966.

Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. 2. (opravené a doplněné) vyd. Praha : Academia, 1968.

Mareš, F. V. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. 1. vyd. Praha : Torst, 2000. ISBN 80-7215-111-8.

Magnae Moraviae fontes historici II. 1. vyd. Brno, 1967.

Poulík, J. *Velká Morava ve světle nejnovějších archeologických objevů* in *Velká Morava – Tisíciletá tradice státu a kultury*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963.

Studený, J. *Křesťanské symboly*. Olomouc, 1992.

Tachiaos, A.-E. N. *Svjatyje brat'ja Kirill i Mefodij, prosvetiteli slavjan*. Sergiev Posad, 2005.

Vavřínek, V. *Staroslověnské životopisy Konstantina a Metoděje*. 1. vyd. Praha : ČSAV, 1963.

Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vyd. Olomouc : Euroslavica, 2006. ISBN 80-85494-71-X.